
Aune Flinck

Rakennamme sovintoa

• Opas
rikosten
ja riitojen
sovitteluun

TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittaja ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Tiina Kuoppala

Graafinen suunnittelu: Graforma, Tiina Kuoppala

ISBN (painettu): 978-952-245-622-9

ISSN (painettu): 1798-0097

ISBN (verkko): 978-952-245-623-6

ISSN (verkko): 1798-0100

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-623-6>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2013

Esipuhe

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun lähtökohdat nojaavat restoratiiviseen eli korjaavaan oikeuteen, jossa korostetaan osapuolten aktiivista osallistumista ja luovia ongelmanratkaisuja. Tutkimusten mukaan sovittelu vähentää uusintarikollisuutta ja syrjäytymistä, edistää kansalaisten osallisuutta ja parantaa yhteiskuntarauhaa. Sovittelun ja muiden konfliktinhallintamenetelmien käytön on todettu vähentävän oikeudenkäyntien valtiovallalle ja yhteiskunnalle aiheuttamia kustannuksia. Sovittelu on sekä erilaisiin konfliktitilanteisiin joutuneiden ihmisten että koko yhteiskunnan edun mukaista.

Suomessa vuonna 2006 voimaan tullut laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta on turvannut palveluiden saatavuuden kaikkialla Suomessa. Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman mukaan sovittelun käyttöä konfliktinratkaisukeinona edistetään erilaisissa rikos- ja riita-asioissa oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttamiseksi. Hallitusohjelmassa todetaan myös, että sovittelun käyttöä tulee rajata lähisuhdeväkivaltarikoksissa. Myös Sisäisen turvallisuuden ohjelman 2012 toimeenpanossa lisätään sovittelumenettelyn käyttöä nuorten rikoksenteijöiden kohdalla. Ohjelmaan on kirjattu myös sovittelun rooli uhreille suunnattuja palveluita koskevan tiedon välittäjänä.

Sovittelupalvelun tulee vastata sille asetettuihin tavoitteisiin ja niihin odotuksiin, joita rikoksen uhrit, rikoksesta epäillyt, yhteistyötahot ja valtiovalta sille asettavat. Korjaavan oikeuden arvojen, periaatteiden, menetelmien ja säädösten hyvä tuntemus ja yhdenmukaiset käytännöt sovittelupalvelussa ovat korkealaatuisen ja asiakaslähtöisen sovittelupalvelun edellytys.

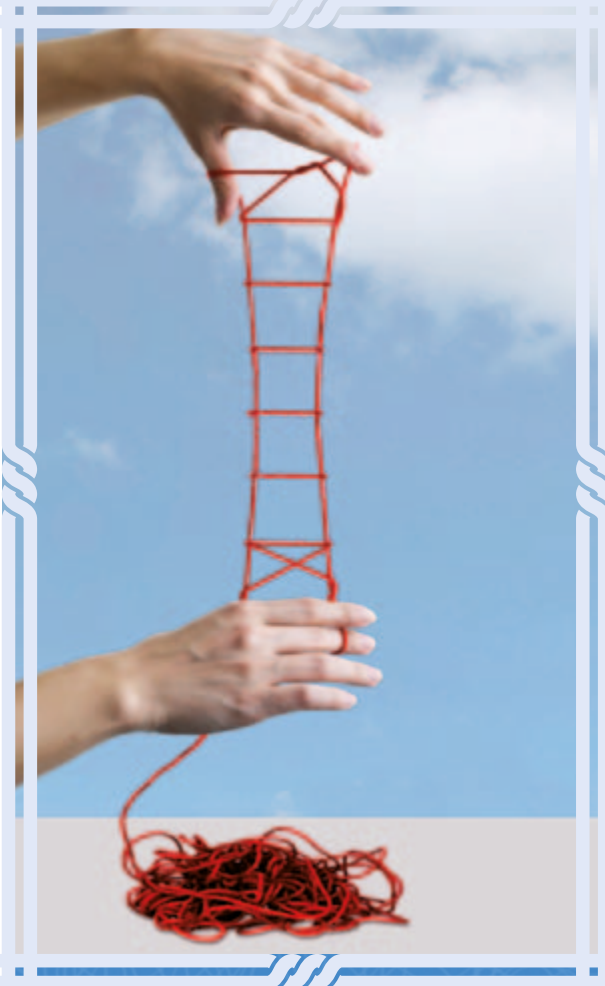
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö antoi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitokselle toimeksiantannon uuden oppaan laatimisesta rikosten ja riitojen sovitteluun. Käsillä oleva opas on tarkoitettu palvelemaan sovittelun käytännön toimijoita, yhteistyötahoja ja kaikkia aiheesta kiinnostuneita sovittelun käytäntöjen kehittämisessä, asiakaslähtöisyyden parantamisessa ja asiantuntijuuden syventämisessä.

Helsingissä 20.9.2013

Aino Inkeri Hansson
osastopäällikkö

Kari Paaso
johtaja

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen osasto
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö

Saatteeksi

Ihmisten välille syntyy riitoja ja konflikteja, ja ihmiset loukkaavat ja vahingoittavat toisiaan. Ihmissuhteissa tapahtuu myös rikoksena tuomittavia tekoja. Rikosten vähentämisessä pelkkä tekijän rankaiseminen ei ole aina riittävä keino takaamaan osapuolten kuulluksi tulemista ja oikeudenmukaisuuden kokemusta tai ehkäisemään uusintarikollisuutta.

Rikosten ja riitojen sovittelun tarkoitus ei ole vain saada aikaan sopimuksia, vaan luoda menettelystä ja sen toteutuksesta korkealaatuinen ja asiakkaiden osallisuutta ja oikeusturvaa vahvistava palvelu. Korkealaatuiseen palveluun kuuluu riidan osapuolten, rikoksen uhrin ja epäillyn sekä yhteisön tarpeiden huomioon ottaminen. Palvelun tulee myös edistää turvallisuutta, oikeudenmukaisuutta, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun oppaana on käytetty Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (Stakes) julkaisemaa ja Stakesin ja Suomen Sovittelun tuki ry:n tuottamaa Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opasta (Stakesin oppaita 66). Tässä nyt käsillä olevassa oppaassa olen hyödyntänyt soveltuvien osien aiemman oppaan tietoperustaa pyrkien samalla tuomaan aikaisempaa opasta täydentäviä näkökulmia käytännön työhön. Uusi opas on syntynyt käytännön tarpeesta edistää valtakunnallisesti yhteneviä työkäytäntöjä ja menettelytapoja rikos- ja riita-asioiden sovittelussa. Toimeksiantaja on sosiaali- ja terveysministeriö.

Rakennamme sovintoa -opas on tarkoitettu erityisesti tukemaan vapaaehtoissovittelijoiden työtä: niin sovittelun eettisen ja menetelmällisen kehittämisen tueksi, käytännön työkaluksi kuin avuksi yhteisiin pohdintoihin. Sovittelun ammattihenkilöstö voi käyttää opasta koulutusmateriaalina ja kouluttajan käsikirjana. Oppaan tavoite on myös edistää sovittelun viranomaisyhteistyötä ja palvella menettelystä kiinnostuneita järjestöjä ja muita sidosryhmiä sekä sovittelua harkitsevia ja siitä kiinnostuneita ihmisiä.

Oppaassa esittelen ensin rikosten ja riitojen sovittelun lähtökohtia ja yleisiä periaatteita ja sovittelun merkitystä rikosprosessissa (luvut 1 ja 2). Sen jälkeen etenen sovitteluun osallistuvien ja sovittelijoiden aseman ja oikeuksien kuvaukseen luvuissa 3 ja 4. Sovittelutapaamisissa tärkeää kohtaamista ja vuorovaikutusta käsittelem luvussa 5. Luvussa 6 kuvaan sovittelun vaiheittaisen etenemisen ja luvussa 7 lasten ja nuorten sovittelua, monikulttuurista sovittelua ja lähisuhdeväkivallan sovittelua. Viimeiseen lukuun olen koonnut sovittelun onnistumisen edellytyksiä eri toimijoiden ja osapuolten näkökulmasta.

Käsittelen oppaassa kuhunkin sovitteluprosessin vaiheeseen liittyviä käytäntöjä, juridisia kysymyksiä sekä keskeisiä erityisosaamista vaativia tilanteita. Oppaassa pääpaino on rikosasioiden sovitteluun liittyvissä kysymyksissä, koska suurin osa sovittelussa käsiteltävistä asioista on rikosasioita. Sovitteluprosessi etenee myös riita-asioissa pääosin samalla tavalla. Sovittelun pääperiaatteet ovat yhtenevät molemmissa.

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta ei sisällä säädöksiä sovittelussa käytettävistä menetelmistä. Koska menetelmällinen osaaminen on käytännön työssä tärkeää, olen koonnut tähän oppaaseen suomalaisiin ja kansainvälisiin korjaavan oikeuden tutkimuksiin, oppaisiin ja kirjallisuuteen perustuvaa tietoa siitä, millaista sovittelumenettelyn tulisi olla. Oppaan keskiössä on osapuolten tarpeista lähtevä rikos- ja riita-asian kokonaisvaltainen käsittely, ei niinkään rikosoikeudellinen ja lainopillinen ulottuvuus. Sovittelupalvelu ja sovittelumenettely perustuvat dialogiseen ja korjaavaan työtapaan. Se tarkoittaa kohtaamista, korjaamista ja korvaamista. Keskeistä on ratkaisujen etsiminen ongelmiin, tulevaisuuteen suuntautuminen ja halutun muutoksen tukeminen.

Säädöksiä muutetaan aika ajoin ja työkäytäntöjä kehitetään jatkuvasti, sen vuoksi olen joissakin kohdin viitannut oppaassa sähköiseen aineistoon, joka on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkopalvelussa, osoitteessa www.thl.fi/sovittelu.

Tekstiosuuteen olen jättänyt joiltakin osin tarkoituksellista toistoa, koska opasta käytetään käsikirjana. Oppaan loppuun olen laatinut asiasanahakemiston käyttäjän avuksi. Tekstiosuuksien yhteyteen olen laatinut kysymyksiä, pohdintatehtäviä ja harjoituksia, joiden avulla oppaan lukija voi syventää käytännön osaamistaan.

Oppaan kirjoittaminen alkoi rikos- ja riita-asioiden sovittelun ammattilaisista kootun ”sparrausryhmän” kanssa aiheisältöjä suunnitellen. Myös rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta on esittänyt näkemyksensä oppaan sisältösuunnitelmaan ja valmiin oppaan sisältöön. Julkaisussa Turvallisempi huomien – sisäisen turvallisuuden ohjelma (Sisäasiainministeriön julkaisusarja 26/2012), on myös esitetty toimenpiteitä, joiden toteuttamista oppaassa käsitellään.

Kirjoittamistyössä tukenani toimi rikos- ja riita-asioiden sovittelun viestintä- ja vaikuttamistyöryhmä, joka koostuu sovittelun asiantuntijoista ja yhteistyötahojen edustajista. Työryhmään kuuluivat kehitysjohtaja Jaana Koivukangas Rikosuhripäivystyksestä, ylitarkastaja Kalevi Juntunen Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastosta, sovittelutoiminnan vastuuhenkilö Airi Lindvall Kanta-Hämeen sovittelutoimistosta, johtava sovitteluohjaaja Riku Laurila Varsinais-Suomen sovittelutoimistosta, erityissosiaalityöntekijä Tuula Abdo Helsingin sovittelutoimistosta sekä kehittämispäällikkö Kaarina Wilskman Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta. Ylitarkastaja Kalevi Juntunen on kirjoittanut keskei-

sen sisällön oppaan lukuihin 6.8, 6.11 ja 6.12. Työryhmän asiantuntemus on ollut minulle välttämätön apu oppaan kirjoittamisessa.

Oppaan kirjoittamiseen käytännön työn näkökulmasta ovat antaneet tuken-
sa myös sovittelutoimistojen johtajat Reetta Ikonen, Helena Pohjanvirta ja Kat-
ja Vaahtera. Valtionsyyttäjä Leena Metsäpelto, rikosylikomisario Tommi Reen,
johtava sosiaalityöntekijä Taru Herranen, sovittelun esimies Terttu Mehtonen,
sovittelutoimiston johtaja Leena Sopanen ja Rikosuhripäivystyksen toiminnan-
johtaja Petra Kjällman ovat antaneet asiantuntijuutensa oppaaseen. Aluehal-
lintovirastojen ylitarkastajat ovat myös antaneet palautetta oppaan käsikirjoi-
tuksesta. Oppaan sisällön teemoista ovat kommenttejaan antaneet lisäksi useat
muut rikos- ja riita-asioiden sovittelun ammattilaiset. Vapaaehtoissovittelijoi-
den näkökulmaa palautteellaan ja kommentteillaan edusti toimittaja Marja Ny-
man Vantaan ja Helsingin sovittelutoimistosta. Oppaan graafisesta suunnitte-
lusta ja kuvituksesta vastasi Tiina Kuoppala.

Esitän suuret kiitokset kaikille oppaan tekemiseen osallistuneille.

Helsingissä 20.9.2013

Aune Flinck

Sisällys

ESIPUHE	3
SAATTEEKSI	5
1. MITÄ SOVITTELU ON?	12
1.1 Sovittelun juuret ja nykypäivä	15
1.2 Korjaava oikeus, sen arvot ja periaatteet	16
1.3 Rikos, riita ja konflikti	20
1.4 Korjaava ja mahdollistava sovittelu	21
1.5 Sovintoa edistävä, arvioiva ja muutosta tukeva sovittelu	24
1.6 Yhteisöllisyyttä tukeva sovittelu	27
1.7 Sovittelun johto, ohjaus, valvonta ja neuvonta	28
2. SOVITTELUN MERKITYS RIKOSPROSESSISSA	34
3. SOVITTELUUN OSALLISTUVIEN ASEMA JA OIKEUDET	38
3.1 Uhrin, asianomistajan tai riita-asiassa loukatun oikeudet	41
3.2 Rikoksesta epäillyn tai riita-asiassa toista loukanneen asema ja oikeudet ..	45
3.3 Huoltajan, edunvalvojan, avustajan ja tukihenkilön asema ja oikeudet	47
3.4 Tulkin asema ja oikeudet	48
4. SOVITTELIJAN ASEMA, TEHTÄVÄT, VELVOLLISUUDET JA OIKEUDET	52
4.1 Vapaaehtoissovittelijan asema	52
4.2 Vapaaehtoissovittelijan rooliin liittyvät vastuut ja tehtävät	57
4.3 Sovittelijana jaksaminen ja uupumisen ehkäisy	63
5. KOHTAAMINEN, VUOROVAIKUTUS JA KORJAAMINEN SOVITTELUSSA	70
5.1 Dialoginen kohtaaminen sovittelussa	72
5.2 Sovittelija dialogin mahdollistajana	74
5.3 Haastavat tilanteet sovittelussa	80

6. SOVITTELUN ETENEMINEN	88
6.1 Sovittelualoite rikos- ja riita-asiassa	88
6.2 Sovittelun edellytysten arviointi	91
6.3 Sovittelun aloittaminen	93
6.4 Valmistautuminen sovitteluun	94
6.5 Erillistapaamiset	96
6.6 Yhteistapaamiset	98
6.7 Sovittelun keskeyttäminen.....	101
6.8 Vahinkojen korvaaminen ja hyvittäminen	101
6.9 Asianomistajalle maksettavat korvaukset valtion varoista	109
6.10 Vakuutusyhtiöiden maksamat korvaukset ja takaisin perintäoikeus	110
6.11 Sopimuksen laatiminen	112
6.12 Sopimuksen vahvistaminen tuomioistuimessa	116
6.13 Sovittelun päättyminen	117
6.14 Sovitteluselvytys ja palautekeskustelu.....	118
6.15 Sopimuksen seuranta	119
6.16 Sovittelutoimiston hallussa olevien asiakirjojen käsittely.....	120
7. SOVITTELUN ERITYISKYSYMYKSIÄ	124
7.1 Lapset ja nuoret sovittelussa	124
7.2 Monikulttuurisuus sovittelussa.....	136
7.3 Lähisuhdeväkivallan sovittelu.....	140
8. SOVITTELUPALVELUN ARVIOINTI	
– SOVITTELUN MAHDOLLISUUDET JA RAJAT	148
LIITE: Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta.....	152
ASIAHAKEMISTO	158

1

MITÄ SOVITTELU ON?

Rikos- ja riita-asioiden sovittelulla tarkoitetaan maksutonta palvelua, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille tai riita-asian osapuolille järjestetään mahdollisuus puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti, käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyrkiä omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi. Sovittelu on puolueeton, vapaaehtoisuuteen ja vaitiolovelvollisuuteen perustuva palvelu, jota on saatavilla sovittelutoimistoista kaikkialla Suomessa. Sovittelu voi olla joko rikosprosessille rinnakkainen tai sitä täydentävä menettely. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu perustuu lakiin rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005).

Sovittelu käynnistyy sovittelualoitteesta, jonka voivat tehdä rikoksen tai riidan osapuolet, huoltaja, alaikäisen tai vajaavaltaiseksi julistetun täysi-ikäisen päämiehen edunvalvoja, poliisi, syyttäjä tai muu viranomainen, esimerkiksi koulu- tai sosiaaliviranomainen. Aloite tehdään lähimpään sovittelutoimistoon, joka selvittää asian soveltuvuuden sovitteluun.

Sovittelun lähtökohdina ovat tapahtunut rikos tai riita sekä asianosaisten tarpeet ja toiveet asiassa. Sovittelussa rikoksen tai riidan osapuolet saavat itse vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn ja sitä koskevaan päätökseen. Sovittelun osapuolilta vaaditaan henkilökohtainen suostumus ja henkilökohtainen osallis-

tuminen. Alaikäisen sovitteluun osallistumiseen vaaditaan hänen oman suostumuksensa ohella myös huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan suostumus. Erityistilanteissa sovittelu voidaan toteuttaa myös puhelin- tai videoneuvotteluyhteyksien välityksellä.

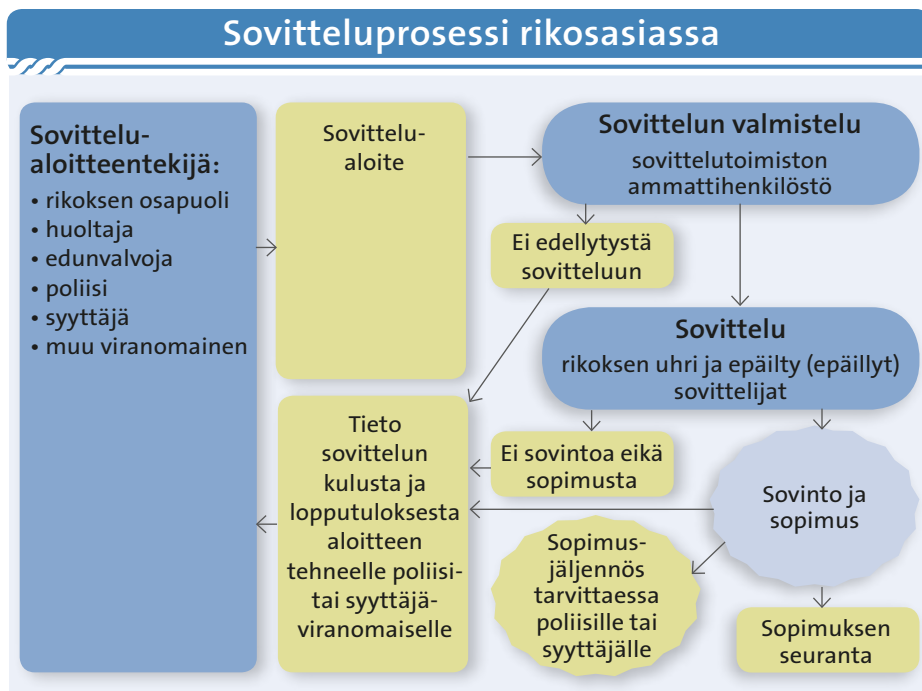
Sovittelutapaamisissa ovat läsnä rikoksen tai riidan osapuolet sekä käytännössä yleensä kaksi tehtävään koulutettua puolueetonta, vapaaehtoista sovittelijaa. Sovittelussa voi olla mukana myös tukihenkilö tai avustaja, jos se osallistujille sopii. Tukihenkilö tai avustaja ei saa vaarantaa sovittelun häiriötöntä kulkua, eikä hän osallistu neuvottelemiseen. Tarvittaessa sovittelussa on mukana myös asioimistulkki. Pääsääntöisesti alaikäisen huoltajan tai edunvalvojan tulee olla mukana sovittelussa.

Sovittelussa osapuolet keskustelevat rikoksesta, sen uhrille aiheuttamista henkistä ja aineellisista haitoista sekä pyrkivät omatoimisesti sopimaan toimista, joilla ne voidaan hyvittää. Sovittelussa voidaan käsitellä myös siihen soveltuvia riita-asioita, kuten esimerkiksi naapuruusriitoja ja koulukiusaamistapauksia. Osapuolten kohtaaminen, vuorovaikutus ja rikokseen tai riitaan liittyvien tapahtumien selvittäminen ja teosta epäillyn vastuun ottaminen on keskeistä. Kokemusten ja tunteiden jakaminen on osa neuvottelussa käytävää vuoropuhelua. Sovittelu voi edetä sovintoon tai sopimukseen tai se voi keskeytyä joko osapuolten omasta tahdosta tai sovittelutoimiston ammattihenkilöstön päätöksellä.

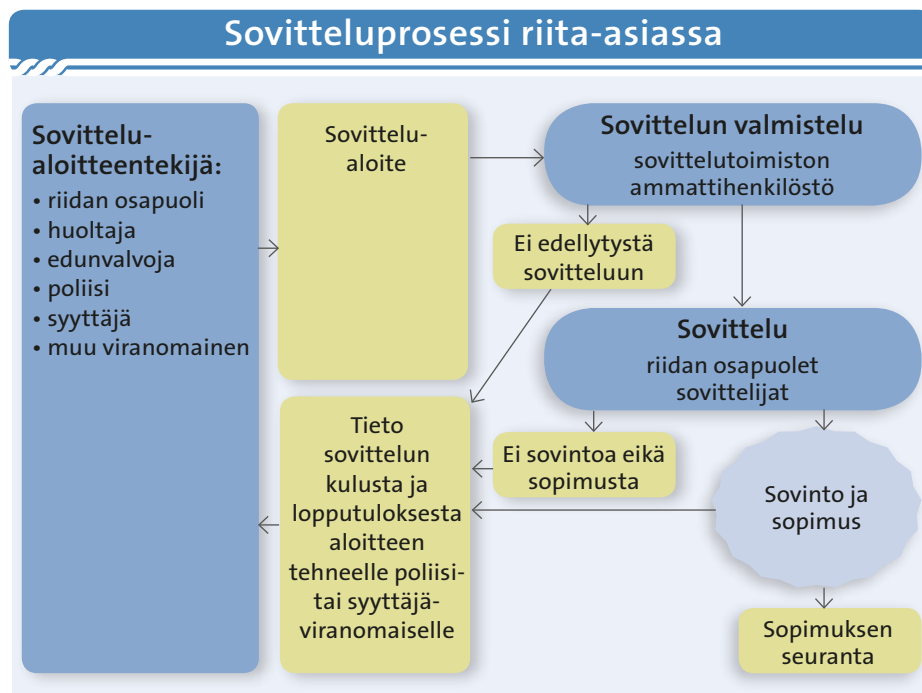
Sovittelijoina toimivat vapaaehtoiset sovittelijat. Myös sovittelutoimiston ammattilaiset voivat toimia sovittelijoina, mutta ennen kaikkea he ohjaavat ja valvovat vapaaehtoisia sovittelijoita. Sovittelijan tulee toimia puolueettomasti. Hänen tehtävänä on auttaa osapuolia saavuttamaan heitä itseään tyydyttävä ja heidän yhteisenä päätöksensä syntynyt ratkaisu. Sovittelijat auttavat osapuolia keskustelemaan tapahtuneesta, kokemuksista ja tapahtumaan liittyvistä tunteista sekä rikoksen tai riidan vaikutuksista. Jos osapuolet päätyvät sopimukseen, sovittelijat auttavat heitä laatimaan sopimusasiakirjan. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain mukaan sovittelijat ovat vaitiolovelvollisia eivätkä he voi todistaa oikeudessa sovitteluasiassa, jolleivät erittäin painavat syyt sitä vaadi.

Toiminnallaan sovittelijat mahdollistavat korjaavan eli restoratiivisen oikeuden arvojen mukaisen ja dialogiin perustuvan sovitteluneuvottelun toteutumisen. Sovittelussa ei ratkaista mahdollista rikosoikeudellista syyllisyyttä eikä siihen oteta kantaa. Tieto sovittelun kulusta ja lopputuloksesta lähetetään aloitteen tehneelle poliisille tai syyttäjälle. Sovittelun seurauksena viranomaisilla on mahdollisuus luopua enemmistä toimenpiteistä. Syyttäjä voi ottaa sovittelun huomioon myös syyteharkinnassaan.

Oheisissa kaavioissa kuvataan sovitteluprosessia rikos- ja riita-asiassa. Tarkempi sovittelun vaiheittaisen etenemisen ja eri vaiheiden sisällön kuvaus on luvussa 6. Sovittelupalvelun ja sovittelun eteneminen on kuvattu prosessikaaviona (Siltala, 2011) osoitteessa www.thl.fi/sovittelu.

© Kalevi Juntunen

© Kalevi Juntunen

1.1 Sovittelun juuret ja nykypäivä

Sovinnollisuutta edistävä ajattelutavat ovat kiinnostaneet eri aikakausina erilaisissa yhteisöissä eläneitä ja erilaisissa yhteiskunnissa työskenteleviä ihmisiä. Sovittelutoiminnan periaatteet ovatkin ikivanhoja: heimoyhteisöissä, kuten esimerkiksi maorien, inuiittien ja Amerikan intiaanien keskuudessa on ollut tapana ratkoa ihmisten välisiä riitoja ja rikoksia sovittamalla. Sovinnon teon tärkeyttä on korostettu myös kristillisessä etiikassa, jossa käsitys oikeudesta tarkoittaa elämistä sovinnossa lähimmäisten kanssa ja rauhan, sovituksen ja anteeksiannon etsimistä. Ihmisten kyky ratkaista konflikteja sovittamalla on nähty sosiaalisena pääomana ja osana laajempaa kulttuuritaustaa.

Sovittelutoiminta on kehittynyt monien eri vaiheiden kautta, joihin on liitetty etnisten ja uskonnollisten ryhmien välisiä konflikteja. Sovittelun kehittämistä on vienyt eteenpäin tyytymättömyys oikeusjärjestelmään ja tavoite tehdä oikeudenkäytöstä inhimillisempää. Rikoksen ja riidan osapuolille on haluttu antaa mahdollisuus itse vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn. Osallistumalla ratkaisujen etsimiseen rikoksen tai riidan osapuolet voivat löytää keinoja korvata ja hyvittää vahingot. Näin ihminen voi elää sovussa muiden kanssa.

Kahden viime vuosikymmenen aikana korjaavan oikeuden menetelmien käyttö on kasvanut kansainvälisesti. Tähän ovat vaikuttaneet sekä kansainväliset velvoitteet että kansalaisyhteiskunnan paine. Presidentti Martti Ahtisaaren toiminta erilaisten kansainvälisten konfliktien sovittelijana on saanut tunnustusta. Myös oikeuslaitoksessa käytetään korjaavan oikeuden menettelyjä. Esimerkiksi tuomioistuinsovittelussa käräjäoikeudet voivat ottaa riita-asian sovittelukäsittelyyn tuomioistuimen päätöksellä. Euroopan unionin jäsenmaat katsovat, että sovittelu tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon myös oikeusprosessissa. Myös monet kansainväliset organisaatiot ja järjestöt ovat kehittäneet korjaavan oikeuden sovelluksia ja suosittavat sovittelumenetelmien soveltamista ja käyttöönottoa esimerkiksi lainsäädännön tai valtiovallan tuella.

Suomeen sovittelun idea rantautui kirkon kriminaaliryöstön kautta. Ensimmäisenä sovittelutoiminta alkoi Vantaalla Suomen Akatemian tutkimusprojektina vuonna 1983 ja vakiintui Vantaan sosiaalitoimen työmuodoksi vuonna 1986. Suomessa sovittelua on alettu myöhemmin soveltaa työyhteisö- ja rakennusriitoihin, koululaisten ja naapurien riitoihin ja perheasioiden ratkaisuun.

Nykyään rikosten ja riitojen sovittelu on lailla säädelty, valvottu, vapaaehtoisuuteen perustuva ja jäsennelty menettely, joka nojaa ihmis- ja perusoikeuksiin ja restoratiiviseen eli korjaavan oikeuden arvoihin ja periaatteisiin. Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (myöhemmin sovittelulaki) astui voimaan vuonna 2006.

Suomesta on haluttu luoda sovittelun suurvalta ja sovinnollisuuden malli-maa. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmaan on kirjattu, että sovittelun käyttöä konfliktin ratkaisukeinona erilaisissa riita- ja rikosasioissa edistetään oikeusprosessin nopeuttamiseksi. Suomalaisen rikos- ja riita-asioiden sovittelun tavoitteena on kuitenkin ensisijaisesti palvella yksittäisiä ihmisiä. Rikosoikeusjärjestelmälle koituvat hyödyt syntyvät ikään kuin seurannaisvaikutuksina.

1.2 Korjaava oikeus, sen arvot ja periaatteet

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun taustalla on restoratiivisen eli korjaavan oikeuden käsite. Tämä käsite voidaan määritellä ja tulkita monin tavoin. Määrittelyjen taustalla voi olla erilaisia ideologioita, juridisia, moraalisia, uskonnollisia, sosiologisia ja poliittisia näkökulmia. Määrittelijät näkevät myös sovittelun tarkoituksen ja tavoitteet eri tavoin.

Korjaava eli restoratiivinen oikeus

- Luova ongelmanratkaisu, rauhanomainen, humaani ja keskusteleva, yhteisöllinen oikeus, joka ottaa huomioon ihmissuhteet ja tunteet.
- Korjaavan oikeuden menettelyssä kaikki, joita rikos, riita tai konflikti on koskettanut, kokoontuvat yhteen ulkopuolisen sovittelijan tai muun koollekutsujan avulla keskustelemaan rikoksesta tai riidasta, sen seurauksista ja siitä, mitä sen johdosta tulisi tehdä.
- Kaikki sellaiset menettelyt, joilla rikoksesta, riidasta tai konfliktista aiheutuneita vahinkoja voidaan korjata, ihmisten välisiä ristiriitoja lievittää, lisätä osapuolten tyytyväisyyttä tai parantaa heidän asemaansa.
- Rikosten ja riitojen sovittelu on yksi korjaavan oikeuden menettely Suomessa.

Korjaavassa oikeudessa keskeistä on tulevaisuuteen suuntautuminen. Perusajatuksina on, että rikosseuraamuksen tulee ensisijaisesti olla uhrin hyvittäminen, rikoksen tekijän ja uhrin palauttaminen yhteiskunnan toimiviksi jäseniksi sekä yhteisöjen ja yhteiskunnan arvojen vahvistaminen. Korjaavassa oikeudessa korostuvat rikosten ja riitojen ratkaisuisissa yhteisöllisyyttä tukevat ja aineellisia vahinkoja ja henkisiä haittoja korjaavat käsittelytavat. Ideana on palauttaa konflikti alkuperäiselle tasolle, käsitellä asiaa ja pyrkiä löytämään ratkaisuja.

Korjaavan oikeuden ajattelutavan mukaan on tärkeää, että ihmiset kohtaavat ja käsittelevät asiaansa. Kun konflikti saadaan ratkaistua, ihmisten ja yhteisöjen on helpompi tapahtumien jälkeenkin tulla toimeen keskenään.

Kun korjaavan oikeuden menettelyä sovelletaan rikosten sovitteluun, siihen liittyy ajatus, että rikos ei ole ensisijaisesti yhteiskunnan säätämien lakien rikkomista, vaan kanssaihmisten ja ihmisten välisten suhteiden loukkaamista. Näin ollen ei myöskään sopivan rangaistuksen, hoidon tai korvaussumman löytäminen riitä ratkaisuksi.

Korjaavaa oikeutta luonnehtivat tietyt arvot. Arvojen ja niistä johdettujen periaatteiden toteutuminen helpottaa ristiriitojen käsittelyä ja vahvistaa ihmisen omanarvontuntoa ja motivaatiota muutokseen. Sovittelun perusarvoja ovat asianosaisten aktiivisuus, aineellisten ja henkisten vahinkojen korjaaminen ja tekijän vastuunoton mahdollistaminen. Myös luovien ongelmanratkaisukeinojen käyttö kuuluu arvoihin.

Korjaavan oikeuden arvot ja periaatteet

- *Huomio ihmiseen kokonaisuutena.* Otetaan huomioon, että rikos, riita tai konflikti vaikuttaa niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisesti ihmisen elämään.
- *Asianosaiset ovat parhaita asiantuntijoita omassa asiassaan.* Heillä on tietoa siitä, mikä ongelma on ja miten se voitaisiin parhaiten ratkaista.
- *Ongelmakeskeisyys ja rehabilitaatio.* Yksittäisen konfliktin taustalla olevia perusongelmia pyritään ratkaisemaan. Sovittelusta ohjataan tarvittaessa muun avun piiriin.
- *Aineellisten, henkisten ja ihmissuhteisiin liittyvien vahinkojen korjaaminen.* Tuetaan osapuolten voimavaroja ongelmanratkaisussa. Tavoitteena on, että osapuolet voivat tulevaisuudessa kohdata toisensa ilman pelkoa, häpeää tai kaunaa.
- *Vastuunotto.* Tekijä voi omilla toimillaan aktiivisesti edetä syyllisyydestä ja häpeästä katumukseen ja korvaukseen. Toiminta lisää elämänhallintaa ja omanarvontuntoa.
- *Menettelyn ja ratkaisujen oikeudenmukaisuus.* Sovittelumenettelyn ja sovittelussa tehtyjen ratkaisujen tulee tapahtua oikeudenmukaisesti ja osapuolten oikeusturvasta huolehtien.
- *Vapaa ja avoin dialogi.* Luodaan turvallinen paikka avoimelle vuoropuhelulle. Aktiivinen ja avoin osallistuminen edistää emotionaalista toipumista, moraalista oppimista ja sitoutumista prosessiin ja sen lopputulokseen.

. . . Korjaavan oikeuden arvot ja periaatteet >>

- **Tunteiden ilmaiseminen.** Osapuolet voivat päästä tapahtuman yli, ja kostonhalu ja tarve asian jälkipuintiin vähenevät.
- **Moraalinen oppiminen.** Konfliktit tarjoavat mahdollisuuden selvittää ja opettaa yhteisön normeja ja arvoja.
- **Yhteisöllisyys ja tukihenkilöt.** Korjaava prosessi mahdollistaa lähiyhteisön läsnäolon kriisin hetkellä. Läheisten mukanaolo auttaa saamaan aikaan tehokkaita, pysyviä, toteuttamiskelpoisia ratkaisuja. Asianosaisten sosiaalisia siteitä pyritään vahvistamaan ja mukaan kutsutaan ne, jotka voivat tarjota suurimman tuen.
- **Terveiden ihmissuhteiden vahvistaminen.** Rakennetaan yhteisöllisyyttä uusintahaittojen ehkäisemiseksi tulevaisuudessa.
- **Siltojen rakentaminen kulttuuri-, ikä- ja sukupuolten välillä.** Sovittelumenettely on kaikkien saatavilla ja menettelyssä tuetaan soveltavuutta eri kulttuuri- ja ikäryhmien ja sukupuolten välillä.
- **Luovien ratkaisujen etsiminen.** Osapuolet etsivät heitä tyydyttäviä ratkaisuja sovittelijoiden tuella.
- **Win-win.** Molempia osapuolia ja yhteiskuntaa hyödyntävät lopputulokset.

(Elonheimo 2004, Pranis 2009)

Korjaavan oikeuden arvot ja periaatteet ovat heijastuneet myös suomalaiseen sovittelulainsäädäntöön. Sovittelulain (1015/2005) keskeisinä periaatteina ovat *vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, osallisuus, turvallisuus, puolueettomuus ja oikeudenmukaisuus*. Sovittelun työkäytännöissä korostuvat myös vastuunotto, tasavertainen vuoropuhelu ja ihmistä kunnioitava kohtaaminen. Tavoitteena on inhimillinen, joustava ja osapuolten aktiivisuuteen perustuva toiminta.

Sovittelun edellytyksenä on, että kaikki osapuolet suostuvat sovitteluun vapaaehtoisesti, ilman painostusta. Vapaaehtoisuus ei koske vain sovitteluun suostumista, vaan kaikkia sovittelun vaiheita. Osapuolilla on oikeus peruuttaa suostumuksensa sovitteluun missä vaiheessa tahansa. Sovittelua voidaan myös tauottaa tarvittaessa. Sovittelussa ei ole pakko päästä sovintoon tai sopimukseen eikä kukaan saa painostaa sopimuksen tekemiseen. Osapuolet tuottavat päätökset, ja sovittelijat kunnioittavat niitä.

Sovittelun tulee olla myös luottamuksellista ja luottamusta herättävää. Luottamuksellisuuden turvaamiseksi sovittelu toimitetaan yleisön läsnä olematta (1015/2005, 18 §). Luottamuksellisuuden periaatetta kuvastaa myös, että sovittelija voi järjestää sovittelutapaamisen osapuolen kanssa muiden osapuolten läsnä olematta, jos osapuolet tähän suostuvat (1015/2005, 18 §).

Luottamuksellisuutta tukee myös se, että sovittelija ei saa todistaa siitä, mitä hän tehtävässään on saanut tietää sovittelavasta asiasta, jolleivät erittäin tärkeät syyt vaadi, että sovittelijaa kuulustellaan siitä (1015/2005 21 §). Luottamuksellisuutta lisää myös se, että tukihenkilön ja avustajan läsnäolosta sovittelussa sovitaan etukäteen, ja läsnäolo tapahtuu osapuolten suostumuksella.

Luottamuksellisuuteen kuuluu myös se, että sovittelun osapuoli ei saa asian myöhemmässä käsittelyssä ilman vastapuolen suostumusta vedota siihen, mitä tämä sovintoon pääsemiseksi on esittänyt sovittelussa (1015/2005, 21 §). Luottamuksellisuus ei kuitenkaan estä asianosaisia puhumasta kokemuksistaan esimerkiksi oikeusavustajansa tai terapeuttinsa kanssa. Tutkijan osallistumisesta sovitteluun on laadittu erityiset ohjeet (ks. www.thl.fi/sovittelu/tutkimuslupamenettely).

Luottamuksellisuus ilmenee käytännössä sovittelupalveluissa toimivien henkilöiden huolellisuutena ja asiantuntijuutena tehtävässään. Toiminnan luotettavuuteen kuuluu myös se, että sovittelijoiden ja sovittelun ammattihenkilöstön osapuolille antamat neuvot ja tiedot ovat oikeita ja että he toimivat lainsäädännön mukaisesti, eettisesti oikein ja osapuolten oikeusturvasta huolehtien.

Sovittelijan tai sovittelutoimiston hallussa olevien asiakirjojen julkisuuteen sekä sovittelutoimiston henkilöstön tai muun sovitteluasioiden käsittelyyn osallistuvan henkilön vaitiolovelvollisuuteen sovelletaan, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) säädetään. Ks. myös sovittelulaki 1015/2005, 20 §. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö ohjeistaa sovittelijoita julkisuuslain säädösten velvoittavuudesta sovittelutyössä.

Sovittelu tulee toteuttaa niin, että osallistujien turvallisuudesta pidetään huolta. Oikea tieto ja eettinen toiminta ovat osa turvallisuutta. Turvallisuutta lisäävät myös huolelliset sovittelun esivalmistelut, joihin kuuluu osapuolille annettava riittävä ja asianmukainen tieto sovittelun kulusta, heidän asemastaan ja oikeusturvastaan sovittelussa sekä sovittelun merkityksestä rikosprosessissa ja riita-asiassa. Turvallisuus tarkoittaa myös fyysisesti ja psyykkisesti turvallista sovitteluympäristöä ja menettelytapoja, jotka eivät aiheuta turvallisuusriskejä sovitteluun osallistuville.

Puolueettomuuden ja oikeudenmukaisuuden periaatteet tarkoittavat sitä, että sovittelijat kuulevat kaikkia osapuolia ja kohtelevat heitä tasavertaisesti ja oikeudenmukaisesti. Sovittelijat suhtautuvat osapuolten tarpeisiin, etuihin, tavoitteisiin ja ratkaisuehdotuksiin tasapuolisesti. He pitävät huolta kaikkien osapuolten oikeusturvasta. Sovittelijat ovat ulkopuolisia sovinnon mahdollistajia, eivät valmiiden ratkaisujen ehdottajia.

Lue myös luku 3, Sovitteluun osallistuvien asema ja oikeudet.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Miten omassa toiminnassasi toteutat korjaavan oikeuden arvoja ja periaatteita?*
- ▶ *Oletko joutunut sovittelutoiminnassasi kohtaamaan arvojen ristiriitaa ja miten olet ratkaissut asian?*

1.3 Rikos, riita ja konflikti

Kun kyse on rikosten ja riitojen sovittelusta, rikoksen, riidan ja konfliktin käsitteet liittyvät aiheeseen läheisesti. Seuraavassa kuvataan näitä käsitteitä.

Sovitteluun liittyviä käsitteitä

- **Riita** tarkoittaa muun muassa erimielisyyttä, kiistaa, kinaa, selkausta tai kannausta. Riita-asia voi olla yksityisten ihmisten tai yritysten tai ihmisten ja yritysten välinen erimielisyys. Riidan aiheina voi olla esimerkiksi naapureiden välisten tonttien rajat, vuokrien maksu tai ihmisten tai lemmikkieläinten sopimaton ja häiritsevä käyttäytyminen.
- **Rikos** on lainvastainen teko, josta on säädetty rangaistus. Rikokset määritellään rikoslaisissa. Suomessa kaikki rangaistavaksi säädetyt teot ja laiminlyönnit ovat rikoksia, joita koskevat yhteiset säännökset esimerkiksi rikoslain yleisessä osassa. Epäillystä rikoksesta voidaan nostaa syyte yleisessä tuomioistuimessa. Syytteen ajaminen on syyttäjän tehtävä.
- **Virallisen syytteen alainen rikos** on rikos, jossa syyttäjä omasta aloitteestaan saa nostaa syytteen. Virallisen syytteen alaisia rikoksia ovat esimerkiksi pahoinpitely, petos, kavallus, varkaus ja ryöstö. Niissä syyteharkintavalta on sovittelusta huolimatta syyttäjällä.
- **Asianomistajarikos** on rikos, jossa esitutkinta toimitetaan vain, jos asianomistaja on ilmoittanut poliisille tai syyttäjälle vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa, tutkinta on lopetettava.

Asianomistajarikoksissa syyttäjä saa nostaa syytteen vain silloin, kun asianomistaja sitä pyytää. Asianomistajarikoksia ovat esimerkiksi henkilöön tai yksityisomaisuuteen kohdistuva vahingonteko, lievä vahingonteko, lievä pahoinpitely, kunnianloukkaus ja näpistys. Julkiseen omaisuuteen kohdistuneena vahingonteko on virallisen syytteen alainen rikos.

Lievä pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos silloin, kun se kohdistuu alle 18-vuotiaaseen henkilöön, tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen tai henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi (*Rikoslaki 441/2011, 16 §*). Rikoksen tutkinta, rikosten määrittely ja tuomitseminen eivät kuulu sovitteluun.

- **Konfliktilla** tarkoitetaan yleensä selkkausta, kiistaa tai ristiriitaa, joka syntyy kahden tai useamman osapuolen välillä esimerkiksi silloin, kun heidän etunsa, tavoitteensa tai arvonsa ovat vastakkaiset. Konfliktit voivat olla ihmisten, yhteisöjen, kansojen tai valtioiden välisiä tai maailmanlaajuisia.

Konflikti voi johtaa väkivaltaisiin tai rikollisiin tekoihin. Sovittelussa konfliktien ratkominen voi estää niiden kehittymisen rikoksiksi. Rikoksiin liittyy usein erilaisia konflikteja ja sellaisia moraalisesti väärää tekoja, jotka eivät täytä rikoksen tunnusmerkistöjä.

Konflikti ja riita-käsitteitä käytetään usein rinnakkain. Sovittelusta puhutaan usein konfliktinratkaisumenettelynä. Se ei kuitenkaan tarkoita, että sovittelussa rikoksia tai riitoja vähäteltäisiin. Käsittevalinnalla on tarkoitus kuvastaa rikoksen tai riidan taustalla ja sen johdosta syntynyttä ihmisten välistä ristiriitatilannetta, jota sovittelussa pyritään käsittelemään ja ratkomaan.

1.4 Korjaava ja mahdollistava sovittelu

Rikosseuraamusjärjestelmä kiinnittää huomion rikolliseen tekoon ja siihen, tuleeko teosta tekijälle rangaistus. Tapahtumista keskustelu jää usein pintapuoliseksi. asiat ratkaistaan, mutta tunteet, tapahtumien taustat ja vaikutukset jäävät käsittelemättä. Osapuolet eivät kohtaa eivätkä tule todellisesti kuulluiksi. Riita-asioissa käsittelemättömät asiat vaivaavat ja katkeroittavat, ja ihmisten väliset suhteet voivat vaikeutua tai katketa pysyvästi. Korjaavan ja mahdollistavan

sovittelun tavoitteena on vastata ihmisten välisiin konflikteihin uudella tavalla kysymyksenasetteluilla ja osapuolten aktiivisella osallistumisella.

Sovittelu ei ole lainkäyttöä, vaan se on oikeusprosessista erillinen menettely. Sovittelussa ei oteta kantaa siihen, kuka on oikeassa, kuka väärässä tai kuka on syyllinen, kuka syytön. Riita-asian osapuolia ei aseteta syyllisen tai syyttömän rooliin. Sovittelussa ei myöskään arvioida sitä, seuraako rikoksesta syyte ja miten siitä rangaistaan. Sovittelufilosofiaan liittyy ajatus siitä, että ihmisillä itsellään tulisi olla mahdollisuus osallistua heidän välilleen syntyneen riidan ratkaisuun tai rikokseen liittyvien tapahtumien selvittämiseen.

Asian käsittelyn laajuus riippuu paljon soviteltavan asian luonteesta ja osapuolten toiveista ja tarpeista. Motivaatio lähtee ihmisistä itsestään ja heidän arvoistaan. Sovittelussa työskennellään osapuolten tahtotilan mukaisesti niiden asioiden korjaamiseksi, joita he pitävät tärkeinä. Käsittelyyn vaikuttaa luonnollisesti myös esimerkiksi se, paljonko aikaa voidaan käyttää ja mitkä ovat osapuolten voimavarat asioiden käsittelyyn. Tunteet ovat vahvasti mukana motivaation syntymisessä, siksi niitä käsitellään sovittelussa.

Sovittelijat tukevat osapuolten tavoitteleman muutoksen alkamista ja etsivät yhdessä osapuolten kanssa keinoja muutoksen tueksi. Osapuolten itse luomat tai valitsemat ratkaisut synnyttävät kokemuksen oikeudenmukaisuudesta ja osallisuudesta. Niihin myös sitoudutaan paremmin kuin ulkoapäin annettuihin ratkaisuihin. Tehdyillä ratkaisuilla voi olla vaikutusta asian jatkokäsittelyyn ja osapuolten tulevaisuuteen. On myös tilanteita, joissa osapuolten edun mukaista on saattaa asia tuomioistuimen käsittelyyn. Jos asia on riittävän vakava, se voi edetä tuomioistuimeen ilman asianomaisten tahdon ilmaisua.

Korjaava oikeus voi vaikuttaa myös yhteiskunnallisesti. Korjaavan oikeuden menettelyt voivat olla joko vaihtoehtoisia tai täydentäviä menettelyjä rikosprosessille. Ne voidaan nähdä myös yksilöiden, yhteisöjen ja kansojen välistä sovinnollisuutta edistävinä menettelyinä tai sovinnollisiin ihmissuhteisiin pyrkivänä elämäntapana. Tutkimusten mukaan sovittelu pitkällä aikavälillä vähentää uusintarikollisuutta ja voi parantaa yleisen järjestyksen ylläpitämistä.

Sovittelun mahdollisuudet

- Osapuolten tarpeet, asema ja oikeudet ovat sovittelun lähtökohtina ja keskiössä.
- Eri osapuolten tasapuolinen kuuleminen ja kunnioittava vuoropuhelu huolimatta heidän erilaisista näkemyksistään, tarinoistaan ja arvoistaan.
- Ei keskitytä vain tekoon, vaan kaikkeen siihen, mitä tapahtui, mikä oli vuorovaikutus ja mitkä tekijät saattoivat olla teon taustalla.
- Joustava mahdollisuus vaikuttaa omaa asiaansa koskeviin ratkaisuihin ja itse hallita konfliktiaan.

- Osallistuminen ja kuulluksi tuleminen edistävät sitoutumista haluttuun muutokseen.
- Rikokseen tai riitaan liittyvien tunteiden käsittelylle annetaan tilaa – tunteiden käsittely on tärkeää konfliktista ja tapahtumista toipumisessa ja osapuolten selviytymisessä ja tulevaisuuteen suuntautumisessa.
- Sovitteluun osallistuvilla on mahdollisuus rakentaa tapahtumille merkityksiä ja oppia uusia ajattelutapoja. Merkitysten rakentamisen kautta osallistujat voivat motivoitua ja ryhtyä yhteistyöhön.
- Vastaa ihmisten tarpeeseen saada asioille selitys, palauttaa luottamus, korjata vaurioita ja nähdä toivoa tulevaisuudessa.
- Keskustelu ja kuuntelu synnyttävät toisista ihmisistä välittämistä, myönteistä riippuvuutta ja vastuuta yhteisestä hyvinvoinnista.
- Pyrkii luovien ja kestävien ratkaisujen löytämiseen osapuolten aseman ja elämän parantamiseksi sekä ihmisarvon ja turvallisuuden tunteen palauttamiseksi.
- Antaa mahdollisuuden korjata yksilöön, ihmissuhteisiin ja yhteisöön kohdistuneita aineellisia ja tunnetason vahinkoja ja haittoja.
- Antaa uhrille tai loukatulle osapuolelle mahdollisuuden kertoa, että häntä tai hänen omaisuuttaan on vahingoitettu, kuulla miksi näin tapahtui sekä käsitellä tapahtumiin liittyneitä tunteitaan, kokemuksiaan ja korvausvaatimuksiaan.
- Antaa rikoksesta epäillylle tai toista loukanneelle osapuolelle tilaisuuden eritellä tekojensa vaikuttimia, kuulla tekojensa seurauksista ja ottaa vastuun teoistaan.
- Auttaa rikoksentehtijää elämässä eteenpäin ja tukee häntä paluussa yhteiskunnan toimivaksi jäseneksi.
- Antaa mahdollisuuden saada tietoa tuki- ja jatkopalveluista.
- Palauttaa sovinnollisia ihmissuhteita, vahvistaa ihmisarvoa ja parantaa ihmisten hyvinvointia.
- Edistää yleisen järjestyksen ja oikeusperiaatteiden kunnioittamista, vahvistaa yhteisön ja yhteiskunnan arvoja ja vähentää erityisesti nuorten uusintarikollisuutta.
- Yhteisön normit voivat selkiytyä ja väärin tehnyt ihminen oppii vastuullisuutta. Erityisesti lasten ja nuorten kohdalla vahingon kärsineen aikuisen tai yrityksen edustajan kohtaaminen voi selkiyttää yhteisön normeja.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Mitkä ovat korjaavan oikeuden keskeisimmät piirteet ja miten ne ilmenevät käytännön työssäsi?*
- ▶ *Mitkä sovittelun mahdollisuudet tulevat parhaiten esiin sovittelutilanteissa?*
- ▶ *Vertaile erilaisia sovitteluun tulevia rikos- ja riita-asioita, miten niissä korostuvat erilaiset sovittelun mahdollisuudet?*
- ▶ *Mieti tilanteita, joissa mielestäsi on osapuolten edun mukaista turvautua tuomioistuimeen sovittelun sijasta?*

1.5 Sovintoa edistävä, arvioiva ja muutosta tukeva sovittelu

Rikosten ja riitojen sovittelun lähtökohtana on *fasilitatiivinen eli sovintoa edistävä sovittelu*. Se on ihmiskeskeistä ja ihmisten väliseen vuorovaikutukseen keskittyvää sovittelua, jossa pääpaino on tapahtumien kulussa ja edistymisessä, ei lopputuloksessa. Sovintoa edistävässä sovittelussa ihmiset ja asiat erotetaan toisistaan, keskitytään oikeuksien ja asemien sijaan osapuolten toiveisiin, tarpeisiin ja tavoitteisiin sekä etsitään erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja. Myös sovittelulaisissa tulee ilmi sovinnon edistämisen tavoite.

Käytännössä sovintoa edistävä sovittelu tarkoittaa, että rikos- tai riita-asian käsittelyn lähtökohtana ovat osapuolten näkökulmat, tarpeet, toiveet ja tavoitteet. Sovittelijat tukevat niiden tunnistamista ja esiin tuomista. Eri-mielisyyksiä ja ongelmia pyritään ratkaisemaan keskustellen ja neuvotellen. Sovittelijat toimivat vuoropuhelun mahdollistajina ja helpottajina, mutta he eivät esitä sisällöllisiä ratkaisuja eivätkä pyri omiin tavoitteisiinsa tai toteuttamaan omia tarkoituksiaan. He johtavat sovitteluprosessia, mutta pysyvät puolueettomina. He suhtautuvat tasapuolisesti kaikkiin osapuoliin, heidän intresseihinsä ja ratkaisuihinsa.

Sovintoa rakentavassa sovittelussa sovittelijat ovat ennen kaikkea sovittelu-menettelyn osaajia. Sovittelijat ovat käytettävissä, mutta vetäytyvät sovittelu-neuvotteluissa hienovaraisesti taka-alalle. He ovat ikään kuin katalysaattoreita, jotta osapuolet voisivat käsitellä tapahtumia turvallisesti. Sovittelijat kannustavat ja auttavat osapuolia luomaan mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan tapahtuneesta ja sen ratkaisuvaihtoehdoista. He eivät painosta osapuolia ratkaisuihin eivätkä toimi puolueellisesti. He johtavat tarvittaessa keskustelua esimerkiksi tarkentavilla kysymyksillään. He tukevat ja rohkaisevat sovittelun osapuolia tasapuolisesti puhumaan ja kuuntelemaan toisiaan.

Osapuolet itse etsivät heitä itseään tyydyttäviä ratkaisuvaihtoehtoja, päättävät ja sopivat niistä. Mahdollisesti syntyvä sovinto ja sopimus ovat heidän itensä aikaansaamia. Sitoutuessaan yhteisiin ratkaisuihin he voivat elää sovinnollisesti sovittelun jälkeenkin.

Sovintoa edistävän sovittelun ohella puhutaan *evaluatiivisesta eli arvioivasta sovittelusta*, jossa lähtökohtana ovat osapuolten lailliset oikeudet ja juridinen järjestelmä. Arvioivassa sovittelussa asioita tarkastellaan lakien ja juridiikan kannalta ja mietitään, miten asiat ratkaistaisiin tuomioistuimessa. Sovittelijat voivat tehdä myös konkreettisia sovintoehdotuksia. Arvioivaa sovittelumallia käytetään esimerkiksi kaupallisten riitojen ratkaisemisessa.

Rikosten ja riitojen sovittelumenettelyssä sovittelijan mielipiteet ja arviot eivät saa ohjata ja vaikuttaa osapuolten tekemiin ratkaisuihin, siksi arvioivaa sovittelumenettelyä pyritään välttämään sovittelulain mukaisessa menettelyssä.

Rikosten ja riitojen sovittelu on myös erällä tavalla *transformatiivista eli muutosta tukevaa sovittelua*. Sovittelun tavoitteena on auttaa osapuolia käsittelemään mahdollisia piilossa olevia ongelmiaan ja löytämään niihin elämäntilanteessaan toimivia ratkaisuja. Sovittelijat auttavat osapuolia tunnistamaan vahvuuksiaan ja voimavarojaan, joiden avulla muutoksen esteitä voidaan murtaa. Tavoitteena on muutos, kasvu ja osapuolten välisten suhteiden korjaantuminen. Tapahtumien, tunteiden ja merkitysten purkaminen ja käsittely tukevat halutun muutoksen toteuttamista. Toisen ihmisen erilaisten näkemysten kuuleminen voi rikastaa omaa ajattelua ja auttaa löytämään uusia toimintatapoja. Muutokset eivät kuitenkaan useinkaan synny sovittelun aikana tai ikään kuin itsestään, vaan niiden saavuttaminen voi viedä aikaa. Yksipuoliset kehotukset, vaatimukset, komennot ja nuhdesaarnat eivät pysty tuottamaan muutosta. Muutos vaatii aina suunnan oikaisuja, virheiden myöntämistä ja uuden suunnan valitsemista. Aina muutos ei synny osapuolten omin voimin, vaan se voi vaatia myös jatkopalveluita ja ammatillista tai lähiyhteisön tukea.

Rikosten ja riitojen sovittelussa on muutosta tukevan sovittelun elementtejä, vaikka se ei ole samanlaista kuin ammattilaisten toiminta. Sovittelijat motivoivat ja tukevat muutosta auttamalla osapuolia miettimään, miten asioiden tulisi muuttua ja millaista elämää he haluaisivat tulevaisuudessa elää. Osapuolet miettivät yhdessä, millaisilla ratkaisuilla ja toimintatavoilla he voisivat päästä lukkiutuneesta tilanteesta eteenpäin. Keskustelussa voidaan lähteä liikkeelle tulevaisuudesta käsin, ikään kuin asiat olisivat jo muuttuneet. Tarkoituksena on rohkaista ja kunnioittaa ihmisten itsemääräämisoikeutta. Osapuolille tärkeillä ihmisillä voi olla tärkeä rooli muutoksen tukemisessa. Muutosta tukevan sovittelun työtapoja käytetään erityisesti lähisuhdeväkivaltarikosten sovittelussa.

Seuraavassa taulukossa on kuvattu sovintoa edistävän, arvioivan ja muutosta tukevan sovittelun ominaispiirteitä.

Erilaisia sovittelun lähestymistapoja ja niiden ominaispiirteitä

Sovintoa edistävä eli fasilitatiivinen sovittelu	Arvioiva eli evaluatiivinen sovittelu	Muutosta tukeva eli transformatiivinen sovittelu
Osapuolten näkökulmat, tarpeet ja tavoitteet tunnustetaan ja ne ovat sovittelun lähtökohtana.	Osapuolten lailliset oikeudet ja juridinen järjestelmä korostuvat.	Myös osapuolten piilossa olevia ongelmia pyritään käsittelemään.
Sovitteluun osallistuminen on lopputulosta tärkeämpi.	Voidaan arvioida, mikä olisi lopputulos, jos asia käsiteltäisiin tuomioistuimessa.	Voidaan käyttää ammattimaisia terapiatekniikoita. Menetelmän käyttö vaatii koulutuksen.
Sovittelijat edistävät vuoropuhelua ja pysyvät puolueettomina.	Sovittelijat voivat tehdä ehdotuksia ja arvioida osapuolten ehdotuksia.	Sovittelijat auttavat osapuolia tunnistamaan vaihtoehtojaan ja voimavarojaan.
Sovittelija on menetelmällinen asiantuntija, ei määrää sisältöä.	Sovittelija on sisällöllinen asiantuntija, ei niinkään sovittelumenetelmän osaaja.	Sovittelija on sosiaalityön ja menetelmän asiantuntija.
Osapuolet ovat aktiivisia ratkaisujen ja keinojen etsimisessä.	Sovittelija voi tehdä sovinto- ja ratkaisuehdotuksia.	Keskustelussa lähdetään tulevaisuudesta käsin, ikään kuin muutos olisi jo tapahtunut.
Ihmiset ja asiat erotetaan toisistaan.	Asiasisällöt ovat keskeisiä.	Tapahtumia, tunteita ja merkityksiä puretaan ja käsitellään.

Tässä oppaassa käsitellään sovintoa edistävää ja muutosta tukevaa sovittelua ja sovittelijan roolia tarkemmin luvussa 5, Kohtaaminen, vuorovaikutus ja korjaaminen sovittelussa ja sen alaluvuissa.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Pohdi sovittelutilanteitasi ja toimintaasi niissä – millaisia sovintoa edistävän lähestymistavan elementtejä tulee esiin sovittelu-tilanteissa?*
- ▶ *Millaisia muutosta tukevia työtapoja käytät sovittelutapaamisissa ja missä tilanteissa?*
- ▶ *Oletko joissakin tilanteissa huomannut tarpeen muuttaa lähestymistapaasi?*
- ▶ *Oletko ollut tilanteissa, joihin mielestäsi on liittynyt arvioivan sovittelun lähestymistavan elementtejä? Miksi niitä on käytetty? Ovatko ne mielestäsi palvelleet osapuolten etua?*

1.6 Yhteisöllisyyttä tukeva sovittelu

Yhteisöllisyys on eri tavoin mukana sovittelussa. Korjaavan oikeuden menettelyt eivät ole vain rajallisia tapahtumia, jossa on rajattu määrä osallistujia, vaan ne koskettavat myös yhteisöä ja koko yhteiskuntaa. Korjaava oikeus sisältää monia yhteisön ja yhteiskunnan kannalta tärkeitä perusosia.

Vapaaehtoisten, tehtävään koulutettujen henkilöiden toimiminen sovittelijoina mahdollistaa yhteisönäkökulman sovittelussa. Vapaaehtoissovittelijat ovat oman yhteisönsä edustajia, tavallisia, tasavertaisia kansalaisia. Heidän ammatillista taustaansa ei korosteta eivätkä he käytä asiantuntijavaltaa.

Yhteisöllisyyttä ilmentää myös se, että sovittelussa on mukana huoltaja, tukihenkilö tai avustaja. Läheiset, välittävät ihmiset tukevat tapahtumien ja tunteiden käsittelyä. Joissakin sovittelumenettelyissä, kuten esimerkiksi conferencing-muotoisessa (muun muassa läheisneuvonpito) sovittelussa, mukana voi olla laajempikin yhteisön edustus. Lähiyhteisön ihmiset tarjoavat tukensa ja he voivat auttaa löytämään toteuttamiskelpoisia ja pysyviä ratkaisuja. Yhteisö voi myös vahvistaa nuoren vastuullisuutta omalle yhteisölleen ja sitoutumista yhteisön normeihin. Lähiyhteisö voi osaltaan myös seurata ja valvoa sopimusten toteutumista.

Rikosvahinkojen työkorvauksiin voi myös liittyä yhteisönäkökulma – rikoksentekijä voi suorittaa työkorvauksen myös vahingon kärsineelle yhteisölle, ja rikoksentekijät voivat korvata vahingon yhteisvastuullisesti. Usein myös riita-asioissa sovittelun osapuolina voi olla laajempi joukko yhteisön jäseniä, jolloin yhteisön jäsenet voivat yhdessä ratkoa konflikteja.

Yhteisöllisyyttä on myös se, että sovittelussa käsitellään rikoksen tai riidan vaikutuksia yhteisöön ja yhteiskuntaan. Rikoksesta epäiltyä tai vahingon

aiheuttajaa tuetaan sopimuksiin sitoutumisessa ja kiinnittymisessä yhteisöön ja yhteiskuntaan ja niiden normeihin. Yhteisön ja yhteiskunnan kannalta sovittelun hyötynä on myös se, että se keventää oikeuslaitoksen työtaakkaa, tuo kustannussäästöjä ja antaa oikeusviranomaisille mahdollisuuden keskittyä rikosoikeudellisesti vakavampiin ja monimutkaisempiin asioihin.

Yhteisöllisyys sovittelussa

- Sovittelussa käsitellään rikoksen tai riidan vaikutuksia yhteisöön.
- Rikos tai riita palautetaan yhteisön ja sen jäsenten ratkaistavaksi.
- Rikoksen tekijä tai vahingon aiheuttaja kohtaa yhteisönsä ja ne ihmiset, joille on tuottanut vahinkoa tai kärsimystä.
- Vapaaehtoissovittelijat ovat yhteisönsä edustajia.
- Yhteisön jäsenet tuovat esiin riitojen ja rikosten kielteiset vaikutukset ja edesauttavat kielteisiä seurauksia aiheuttanutta sitoutumaan yhteisön normeihin.
- Yhteisö ilmaisee hyväksyttävät norminsa ja arvonsa.
- Yhteisön jäsenet voivat miettiä, ovatko yhteisön ja yksilöiden arvot kohdallaan, mitä tulisi muuttaa ja miten asioiden tulisi muuttua, että rikoksilta ja riidoilta vältyttäisiin tulevaisuudessa.
- Yhteisö voi seurata ja kontrolloida sopimusten toteutumista.

1.7 Sovittelun johto, ohjaus, valvonta ja neuvonta

Sosiaali- ja terveysministeriö johtaa, ohjaa ja valvoo valtakunnallisesti rikos- ja riita-asioiden sovittelua Suomessa (1015/2005, 5 §). Sosiaali- ja terveysministeriön työjärjestyksen mukaan Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen osasto vastaa sovittelutoimintaan liittyvistä tehtävistä. Valtio maksaa palveluntuottajille korvauksen sovittelutoiminnan aiheuttamista kuluista.

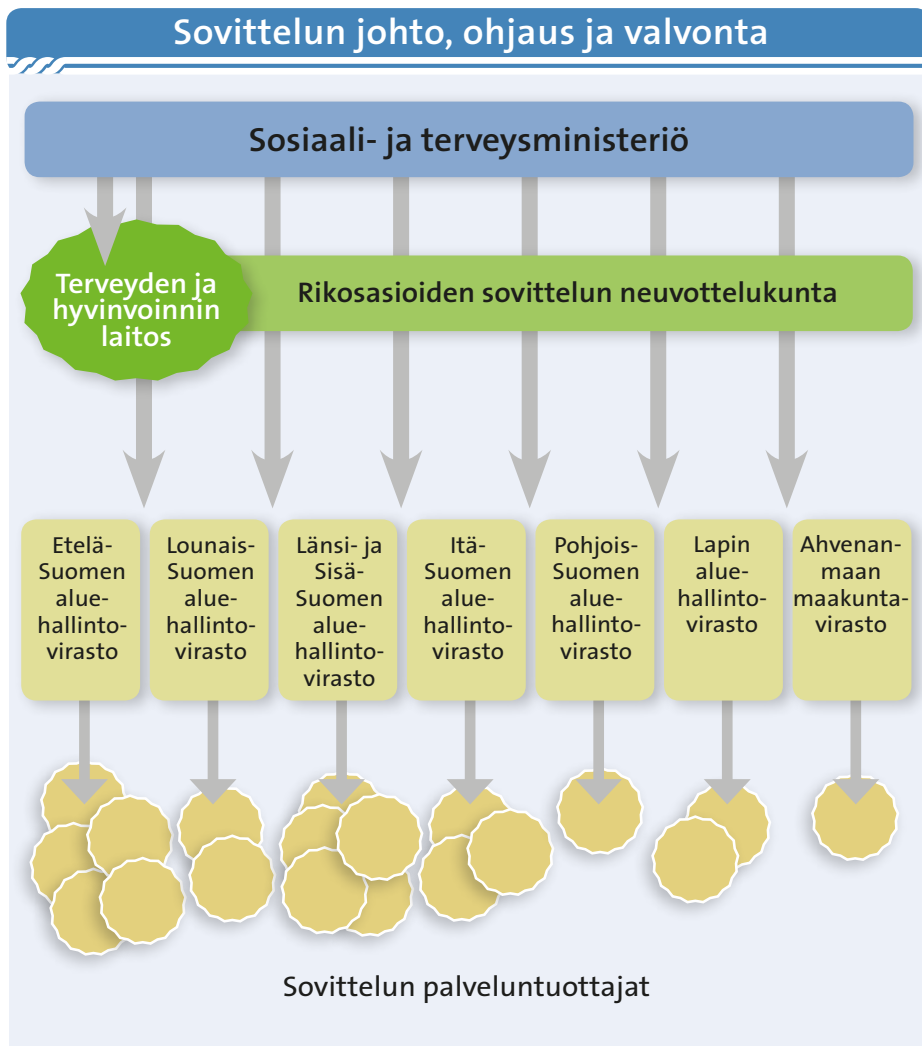
Valtioneuvoston kolmeksi vuodeksi kerrallaan asettama **rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta** toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä sovittelutoiminnan ohjausta, seurantaa ja kehittämistä varten. Neuvottelukunnan tehtävistä on säädetty asetuksella (267/2006). Neuvottelukunnan tehtävät on kuvattu myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuilla osoitteessa www.thl.fi/sovittelu.

Aluehallintovirastot ovat sovittelulain (1015/2005) mukaan velvollisia järjestämään sovittelutoiminnan siten, että palvelua on saatavissa asianmukaisesti toteutettuna aluehallintoviraston toimialueen kaikissa osissa. Ne huolehtivat myös sovittelutoimintaan osallistuvilla henkilöillä tarkoitettua täydennyskoulutuksen järjestämisestä valtakunnallisesti ja alueellisesti. Aluehallintovirastot

jakavat sovittelutoimistoille valtion sovittelupalveluiden järjestämiseen myöntämän korvauksen ja valvovat sen käyttöä. Aluehallintovirastot myös ohjaavat, neuvovat ja valvovat sovittelutoimistoja palveluiden tuottamisessa.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos toimii sosiaali- ja terveysministeriön ohjauksessa ja kokoaa rikos- ja riita-asioiden sovittelua koskevaa tilastotietoa, seuraa ja tutkii sovittelutoimintaa sekä koordinoi sen kehittämistä. (Sosiaali- ja terveysministeriön kirje 440722 v1, 8.9.2011)

Seuraavassa kuviossa hahmotetaan rikos- ja riita-asioiden sovittelun hallinnollista organisaatiota.

Aluehallintovirastot vastaavat

- yhdenmukaisista menettelytavoista palvelujen järjestämisessä
- yhdenmukaisten, sovittelulakiin perustuvien menettelytapojen noudattamisesta sovitteluissa
- palvelujen asianmukaisesta tuottamisesta
- palvelun tuottajien ohjaamisesta, neuvonnasta ja valvonnasta.

Aluehallintovirastojen ohjauksen ja valvonnan keinoina ovat

- palveluntuottajan toimeksiantosopimuksin sovittu etukäteisvalvonta
- palveluntuottajan omavalvonta ja sen hyödyntäminen valvonnassa
- valtakunnallinen palveluntuottajien täydennyskoulutus
- aluehallintoviraston valtionkorvauksen käyttöön liittyvät päätökset
- tarkastuskäynnit
- palveluntuottajan palveluprosessiin ja sovitteluun liittyvä ohjaus ja neuvonta.

Sovittelupalvelut on tarkoitettu koko väestölle, ja niitä on saatavilla kaikkialla Suomessa. Palveluntuottajat, joita voivat olla kunnat ja järjestöt tai yhdistykset tarjoavat sovittelupalveluita aluehallintovirastojen kanssa tehtyjen toimeksiantosopimusten perusteella. Sovittelutoimistoissa työskentelee sovittelun ammattihenkilöstöä (sovittelutoiminnan vastuuhenkilö, sovittelun ohjaajia ja toimistohenkilökuntaa) ja vapaaehtoissovittelijoita. Vapaaehtoiset sovittelijat toimivat ammattihenkilöstön ohjauksessa ja valvonnassa.

Ammattihenkilöstö tekee yhteistyötä sovitteluun osallistuvien, eri viranomaisten, tuki- ja jatko palveluita tuottavien tahojen ja vapaaehtoissovittelijoiden kanssa koko sovittelumenettelyn ajan. Jotta yhteistyö toimisi parhaalla mahdollisella tavalla, sovittelupalveluiden tulisi olla kiinteä osa moniammatillista auttamis-, viranomais- ja palveluverkosta.

Sovittelutoiminnan vastuuhenkilön tehtävänä on sovittelulain mukaan vastata sovittelutoiminnan suunnittelusta, kehittämisestä ja asianmukaisesta toteuttamisesta sovittelutoimiston toimialueella sekä toimia tarvittaessa myös sovittelijana (1015/2005, 4 §). **Sovittelun ohjaajan** tehtävänä on sovittelulain (1015/2005, 4 §) mukaan ohjata ja valvoa vapaaehtoissovittelijoiden toimintaa ja toimia tarvittaessa sovittelijana.

Käytännössä sovittelutoiminnan vastuuhenkilön ja sovittelun ohjaajien tehtävät ovat hyvin monipuoliset. Sovittelutoiminnan vastuuhenkilöt ja sovittelun ohjaajat ohjaavat ja neuvovat sovittelijoita ja sovittelun osapuolia ja muita sovitteluun osallistuvia sovitteluprosessin eri vaiheissa. Sovittelun ohjaajien työ-

hön kuuluu myös yhteistyöverkoston toimijoiden ohjaaminen ja neuvonta sovittelupalveluihin ja sovitteluun liittyvissä asioissa.

Ohjaus on olennainen osa sovittelupalveluita ja sovitteluja. Ohjauksen tavoitteena on turvata korkealaatuiset sovittelupalvelut ja sovitteluun osallistuvien tyytyväisyys. Hyvä ihmisten välinen vuorovaikutus on tärkeä kaikissa ohjaussuhteissa. Kaikkien sovittelun toimijoiden tapa olla vuorovaikutuksessa sidosryhmien, sovitteluun osallistuvien ja toistensa kanssa ilmentää heidän ihmis-käsitystään ja arvojaan.

Vapaaehtoissovittelijoiden ohjaus on keskeinen osa ammattihenkilöstön ohjaustyötä. He ohjaavat ja tukevat sovittelijoita sovitteluprosessin eri vaiheissa ja keskustelevat heidän kanssaan vaihtoehtoisista menettelytavoista tapauskohtaisesti. Sovittelijat saavat ohjausta ja tukea henkilökohtaisesti, työpareina tai pienryhmissä. Kaikki sovittelijat voidaan kutsua yhteen kuukausittain pidettäviin kokouksiin. Sovittelijoiden kanssa voidaan käydä myös vuosittaiset kehityskeskustelut. Tärkeä osa vapaaehtoissovittelijoille annettavaa ohjausta ja tukea ovat sovittelujen jälkeen ammattihenkilöstön ja sovittelijoiden kesken kädyt palautekeskustelut.

Sovittelijan työmotivaation, osaamisen, työskentelyssään kehittymisen ja jaksamisen kannalta ohjaussuhteen laadulla on ratkaiseva merkitys. Ohjaussuhteessa oleellista on se, millaisia ovat eri rooleissa ja tehtävissä olevien ihmisten asenteet ja suhtautuminen työtovereita, yhteistyöverkoston toimijoita, vapaaehtoissovittelijoita ja sovittelun osapuolia ja muita sovitteluun osallistuvia kohtaan. Ohjauksen tulee olla vapaaehtoistyötä arvostavaa ja ihmistä kunnioittavaa. Ohjaussuhteen ytimenä on yhteistoiminnallisuus, jossa sekä ohjaaja että sovittelija voivat olla kysyjä ja vastaaja ja peilata ja pohtia asioita, tietoaan ja kokemuksiaan yhdessä. Oli siten kyseessä kollegan, asiakkaan tai vapaaehtoissovittelijan ohjaus, ohjaussuhteen tulisi olla dialoginen, vastavuoroisuuteen pyrkivä. Ohjauksen ja neuvonnan onnistumisen edellytyksenä on luottamuksellinen ja rehellinen yhteistyö.

Ohjaajien tulee olla helposti lähestyttäviä ja asiantuntevia, jotta sovittelija voi lähestyä heitä vaikeissakin kysymyksissä. Myös sovittelijalta vaaditaan aktiivisuutta ja rohkeutta ilmaista ohjauksen tarpeensa, esittää kysymyksiä, pyytää neuvoja ja ottaa vastaan ohjeita.

Sovittelun ammattilaisten tehtäviin kuuluu myös sovittelijan toiminnan valvonta. Se toteutuu muun muassa seuraamalla sovittelujen etenemistä, sovittelussa syntyneitä sopimuksia ja sovitteluselvityksiä, saatua asiakaspalautetta ja vertaissovittelijan antamaa palautetta yhteisestä työskentelystä. Myös avoin, hankalienkin asioiden ja epäonnistumisen kokemusten käsittely on tärkeää. Yhteisillä keskusteluilla voidaan välttää pulmatilanteiden uusiutuminen.

Ohjauksen ja neuvonnan periaatteet sovittelupalvelussa

- toisen ihmisen kunnioittaminen ja korjaavan oikeuden arvot ja periaatteet
- ohjaus ja neuvonta vastavuoroisena dialogina niin sovittelun osapuolten ja muiden sovitteluun osallistuvien kuin vapaaehtoisovittelijoiden ja ammattihenkilöstön kesken
- osapuolten tarpeet lähtökohtana
- ystävällisyys
- puolueettomuus
- luottamuksellisuus ja rehellisyys
- avoimuus ja kannustavuus
- motivoiminen ja muutoksen tukeminen
- voimavarojen huomioon ottaminen
- itsemääräämisoikeuden tukeminen ja palauttaminen.

LÄHTEET

- Cristie, Nils. 1977. Conflicts as property. *The British Journal of Criminology*. 17 (1) 1–15.
- Elonheimo, Henrik. 2004. Restoratiivinen oikeus ja suomalainen sovittelu. *Oikeus* 2004; 33:179–199.
- Elonheimo, Henrik. 2010. Nuorisoriikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 299. Turun yliopisto. Turku.
- Ervasti, Kaijus. 2012. Tuomioistuinsovittelu. Käytännön opas. Edita. Helsinki.
- Heino, Tarja. 2000. Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä. Oppaita 40. Stakes. Helsinki.
- Hinkkanen, Ville. 2007. Rikollisuuskontrollin kustannukset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2006. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229, 397–401.
- Iivari, Juhani. 2010. Oikeutta oikeuden varjossa – restoratiivisen oikeuden tausta ja kehitys. Teoksessa: *Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan*. PS-Kustannus. 45–65.
- Iivari, Juhani. (toim.) 2007. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Oppaita 66. Stakes. Helsinki.
- Jokinen, Heidi. 2011. Medling vid brott. En begreppslog analys av en konfliktlösningsmetod i senmodern tid. Akademisk disertation. Åbo Akademis förlag. Åbo.
- Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. 21.6.2011. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>.
- Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005.
- Mönkkönen, Kaarina. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94. Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. Kuopio.
- Nykysuomen Sanakirja. 1978. WSOY. Porvoo
- Pehrman, Timo. 2011. Konfliktista ja sen määrittämisestä sovintoon. Teoksessa: Joensuu ym.: *Sopua! Näkökulmia naapurisuussovitteluun*. Suomen pakolaisapu. Helsinki.

- Pehrman, Timo. 2011. Paremmiin puhumalla. Restoratiivinen sovittelu työyhteisössä. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Poliisihallitus. Poliisihallituksen ohje rikosasioiden sovittelusta. 22.11.2011. www.thl.fi/sovittelu.
- Pranis, Kay. 2009. Restorative values. Teoksessa: Johnstone Gerry & Van Ness Daniel W. (eds.). 2009. Handbook of Restorative Justice. Willan Publishing. USA.
- Puumala, Sami. 2010. Sovittelu ja anteeksianto. Juhlaesitelmä. Suomen sovittelun tuen 20-vuotisjuhlaseminaari 1.10.2010. Helsinki.
- Richbell, David. 2001. CEDR sovittelijan käsikirja. Kaupallisten riitojen tehokas sovittelu. CEDR.
- Takala, Jukka-Pekka. 2012. Lunastaako restoratiivinen oikeus lupauksensa? Haaste 3/2012: 44–45.
- Siltala, Sirkka-Liisa. 2011. Aluehallintoviraston sovittelupalvelun ohjaus ja valvonta. Opinnäytetyö. Viranomaisvalvonnan ja ohjauksen erityispätevyyskoulutus. Helsingin yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.
- Sosiaali- ja terveysministeriön kirje 440722 v 1. 8.11.2011. Rikos- ja riita-asioiden sovittelun yhdenmukaisen toimeenpanon varmistaminen.
- Sovittelunohjaajan opus. 2012. Rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelun ammattihenkilöstön ohjausmenetelmien ensimmäinen valtakunnallinen täydennyskoulutus 2009–2012. Julkaisematon aineisto.
- Umbreit, Mark S & Coates, Robert B. & Vos, Betty. 2006. Victim-offender mediation. An evolving evidence-based practice. Teoksessa: Sullivan, Dennis & Tiff, Larry. 2006. Handbook of Restorative Justice. Routledge. USA.
- Valtakunnan syyttäjävirosto. Sovittelutyöryhmän mietintö 31.1.2006.

2

SOVITTELUN MERKITYS RIKOSPROSESSISSA

Sovittelussa osapuolet voivat päätyä sovintoon ja sopimukseen, sovittelu voi keskeytyä tai sopimusta tai sovintoa ei synny. Sovittelussa ei ratkaista rikosoikeudellista syyllisyyttä eikä rangaistusseuraamusta. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö ilmoittaa rikosasiassa sovittelun lopputuloksen tiedoksi poliisille tai syyttäjälle. Osapuolille kerrotaan millä eri tavoilla asia voi edetä rikosprosessissa. Heidän on tärkeää tietää, että virallisen syytteen alaisissa rikoksissa asia voi edetä tuomioistuimeen heidän keskinäisestä sovinnostaan ja sopimuksesta huolimatta. Sovittelijoiden tehtävä ei ole ennakoida syyttäjän päätöstä, vaan kertoa kaikista mahdollisista vaihtoehdoista asian etenemisessä.

Sovittelijoiden on osapuolia informoidessaan tärkeää tietää, onko sovittavana asianomistajarikos vai virallisen syytteen alainen rikos. Asianomistajarikokset ovat sellaisia, jotka vain rikoksen kohteeksi joutuneen henkilön vaatimuksesta voivat johtaa oikeudenkäyntiin. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa taas päätösvalta menettelystä on syyttäjällä, joka voi nostaa syytteen, vaikkei asianomistaja sitä haluaisikaan.

Sovittelu voi vaikuttaa monin tavoin osapuolten oikeusasemaan rikosprosessin eri vaiheissa. Saavutettu sovinto tai sopimus asiassa voi olla perusteena

esitutinnan rajoittamiselle, syyttämättä jättämiselle, rangaistuksen tuomitsematta jättämiselle tai rangaistuksen lieventämiselle sekä rangaistusasteikon lieventämiselle tai rangaistuslajin vaihtamiselle.

Jos kysymyksessä on asianomistajarikos, ja asianomistaja peruuttaa sovittelussa rangaistusvaatimuksensa, asian viranomaiskäsittely päättyy eli poliisi lopettaa asianomistajarikoksen esitutinnan, koska syyttäjällä ei enää ole syyteoikeutta. Peruuttaminen on lopullista. Asianomistaja ei voi enää sen jälkeen esittää rikoksen johdosta uutta syyttämispyyntöä. Jos asianomistajarikoksessa on useampi epäilty, ja asianomistaja sovittelun jälkeen haluaa, ettei syyttäjä syytä heistä ketään, asianomistajan on peruutettava rangaistusvaatimuksensa kaikkien epäiltyjen osalta.

Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa asianomistajan rangaistusvaatimuksen peruuttamisella ei ole syyttäjän syyteoikeuden kannalta merkitystä. Näissä rikoksissa syyttäjän syyteoikeus säilyy asianomistajan rangaistusvaatimuksen olemassaolosta riippumatta.

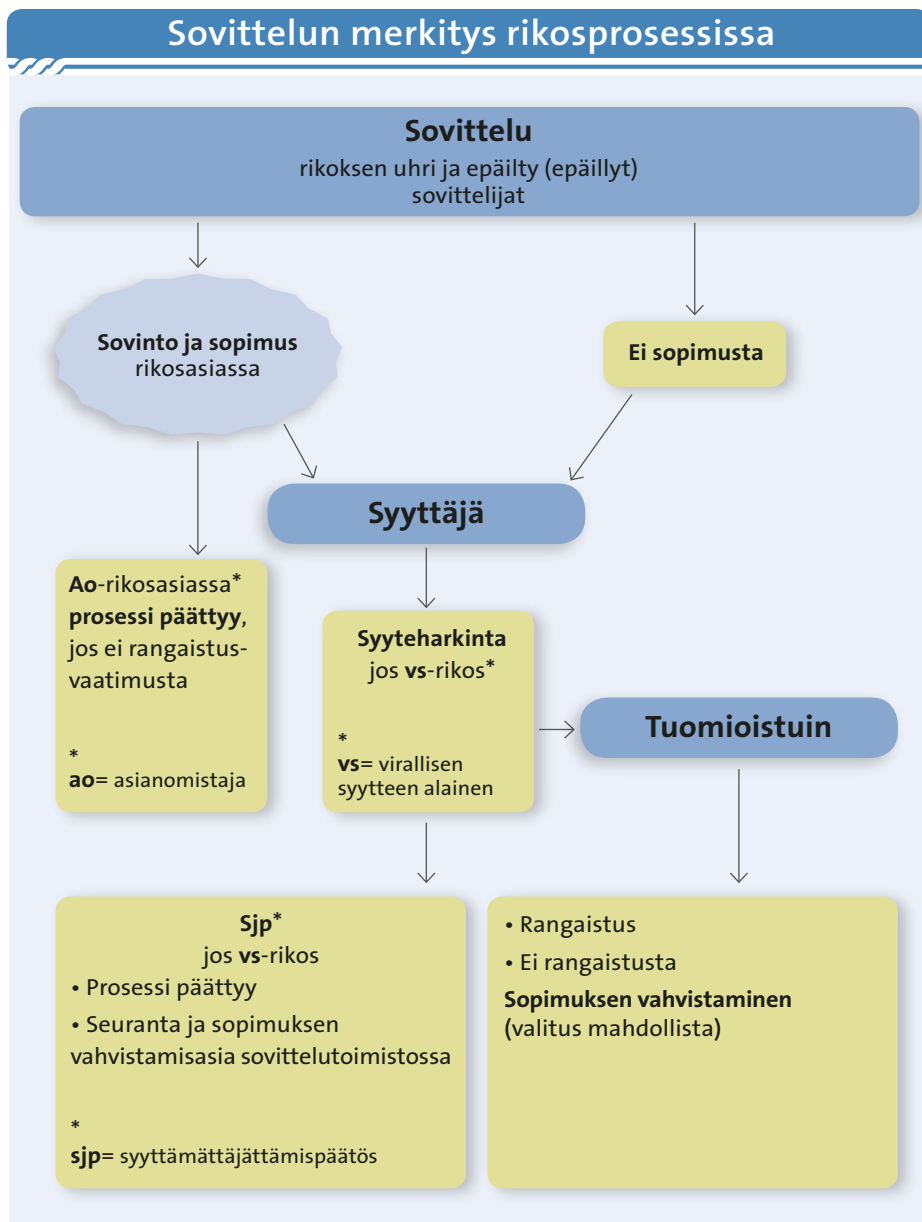
Jos asianomistaja peruuttaa sovittelun jälkeen rangaistusvaatimuksensa, virallisen syytteen alaisen rikoksen tutkinta voidaan tutkinnanjohtajan päätöksellä lopettaa, jos rikos on vähäinen. Rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta riippumatta tutkinnanjohtaja voi tehdä asiassa esitutinnan rajoittamisesityksen syyttäjälle, minkä jälkeen syyttäjä lopettaa esitutinnan.

Jos poliisi siirtää sovittelussa olleen virallisen syytteen alaisen rikoksen syyttäjälle syyteharkintaan, syyttäjä voi joko nostaa syytteen tai tehdä syyttämättä jättämispäätöksen. Syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta muun muassa silloin, jos oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai jos rikoksentehtyjä on muuten sopinut tai pyrkinyt sopimaan asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa.

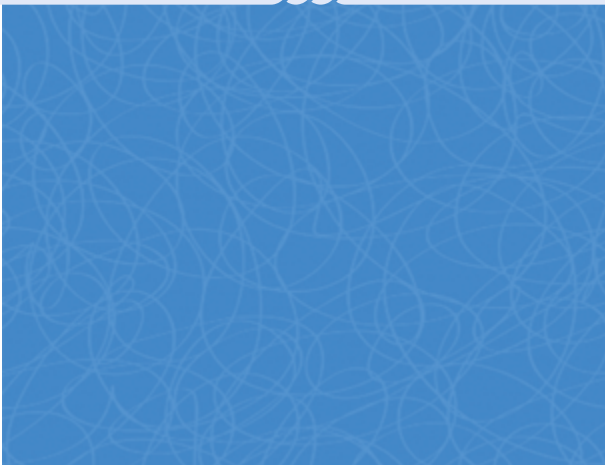
Jos syyttäjä tekee syyttämättä jättämispäätöksen, asian käsittely syyttäjällä päättyy, eikä juttu etene tuomioistuinkäsittelyyn. Syyttäjä lähettää tiedon päätöksestään asianosaisille. Sovittelutoimisto kuitenkin seuraa sopimuksen täyttymistä. Jos syyttäjä nostaa syytteen, asia etenee tuomioistuimeen, joka päättää tekijän syyllisyydestä ja rangaistuksesta. Saavutetulla sovinnolla voi olla merkitystä rangaistuksen mittaamisessa.

Osapuolten välillä saavutettu sovinto ei aina johda esitutinnan rajoittamiseen, syytteen nostamatta jättämiseen tai lievempään tuomioon. Kukin viranomainen harkitsee kutakin asiakokonaisuutta tapauskohtaisesti ja päättää itsenäisesti, minkä merkityksen antaa sovinnolle rikosprosessissa.

Mikäli osapuolet eivät sovittelussa pääse sopimukseen, rikosprosessin etenemisen kannalta ei ole merkitystä sillä, onko kyseessä asianomistajarikos vai virallisen syytteen alainen rikos. Asia on tällöin poliisin ja syyttäjän tapauskohtaisessa harkinnassa.

© Kalevi Juntunen

3

SOVITTELUUN OSALLISTUVIEN ASEMA JA OIKEUDET

Sovittelun osapuolina ovat riita-asian osapuolet tai rikosasiassa asianomistaja tai uhri ja rikoksesta epäilty (epäilty). Sovitteluun voi osallistua myös tukihenkilö tai avustaja, alaikäisen huoltaja(t), edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Tarvittaessa sovittelussa on mukana myös tulkki.

Sovittelu voidaan toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka ovat henkilökohtaisesti ja vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja jotka pystyvät ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Ennen kuin osapuoli antaa suostumuksensa sovitteluun, hänelle tulee selvittää hänen sovitteluun liittyvät oikeutensa ja asemansa sovittelussa. Osapuolella on oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa sovittelun aikana. (1015/2005, 2 §).

Myös alaikäisen henkilön on annettava suostumuksensa sovitteluun henkilökohtaisesti. Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää lisäksi, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa suostuvat siihen. Vajaavaltaiseksi julistettu täysi-ikäinen henkilö voi osallistua sovitteluun, jos hän ymmärtää asian merkityksen ja antaa henkilökohtaisesti suostumuksensa sovitteluun (1015/2005, 2 §).

Osapuolten oikeutena on, että he saavat riittävät ja oikeat tiedot sovittelussa käytettävistä menettelytavoista ja ovat niihin suostuneet (LaVM 13/2005). Sovittelun osapuolilla on oikeus saada tieto sovitteluun liittyvistä lainmukaisista oikeuksistaan. Heille tulee kertoa myös sovittelun eri vaiheista ja sovittelussa käytettävistä menetelmistä: missä sovittelu toteutuu, mitä sovittelun eri vaiheissa tapahtuu, mikä on sovittelijoiden rooli, mitä vaitiolovelvollisuus tarkoittaa ja miten se toteutuu. Lisäksi osapuolille kerrotaan heidän asemastaan sovittelussa sekä sovittelun hyödyistä ja merkityksestä heille itselleen. Osapuolilla on myös oikeus saada ohjausta heille kohdennettuihin tukipalveluihin riippumatta siitä sitoutuvatko sovitteluun vai eivät.

Sovittelun ammattihenkilöstö kertoo sovittelua harkitseville, että rikosasiasa sovittelun kulusta ja päätöksistä lähetetään tieto aloitteen tehneelle poliisi- tai syyttäväviranomaiselle ja selittää, mikä merkitys sovittelulla voi olla rikosprosessissa. Heille kerrotaan myös, että heillä on oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa. Vaikka osapuolille olisi kerrottu näistä asioista esimerkiksi poliisikuulustelun yhteydessä, asiat kerrataan vielä ennen sovittelutapaamista. Lisäksi varmistetaan, että osapuolten päätös sovitteluun osallistumisesta perustuu riittävään ja asianmukaiseen tietoon. Heillä tulee olla mahdollisuus esittää kysymyksiä koko sovittelun etenemisen ajan.

Sovitteluun on osallistuttava henkilökohtaisesti, mikä voi toteutua joissakin tilanteissa myös puhelimitse tai videoneuvottelutekniikkaa hyödyntämällä. Sovittelussa ei saa olla mukana yleisöä. Sovittelussa osapuolilla saa olla mukana tukihenkilö tai avustaja, jos he siihen suostuvat eikä se vaaranna sovittelun häiriötöntä kulkua tai jos sovittelutoimistossa on niin päätetty. Tarkemmin tukihenkilön ja avustajan asemasta ja oikeuksista luvussa 3.3.

Osapuolilla on mahdollisuus saada tietoa sovitteluopimuksen kohtuullisuudesta ja sopimuksen merkityksestä. He voivat myös esittää kysymyksiä ja tarvittaessa voidaan pitää tauko ja ottaa aikalisä asioiden harkintaan ja selvittämiseen. He saavat myös käyttää sovittelun kuluessa juridista tai muuta avustajaa. Tätä tarkoitusta varten sovittelijat voivat ohjata osapuolia paikalliseen oikeusaputoimistoon tai ottamaan yhteyttä asianajajaan. Osapuolilla on oikeus sovittelun kanssa samanaikaisesti olla myös tukipalveluiden asiakkaana. Osapuolet itse huolehtivat näiden palveluiden hankkimisesta halutessaan.

Sovittelu on järjestettävä niin, että alaikäisellä on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan sovittelun aikana. Alle 15-vuotiaan lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan läsnäolo sovittelutapaamisessa voidaan kieltää vain, jos se on selvästi alaikäisen osapuolen edun vastaista (1015/2005, 18 §). Tarkemmin aiheesta luvussa 7.1: Lapset ja nuoret sovittelussa.

Sovittelun luottamuksellisuuteen kuuluu se, että osapuolet eivät saa käyttää sovittelua keinona hankkia vastapuolelta tietoja mahdollista oikeudenkäyntiä varten. Sovittelulaissa on myös säädökset vetoamiskiellosta (1015/2005, 21 §).

Tämä tarkoittaa sitä, että kumpikaan osapuoli ei saa ilman toisen osapuolen suostumusta asian myöhemmässä käsittelyssä vedota siihen, mitä tämä on sovintoon pääsemiseksi esittänyt sovittelussa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sovittelussa sovintoon pääsemiseksi tehtyjä tarjouksia, vastatarjouksia tai tehtyjä tunnustuksia. Sovittelussa syntyneeseen sovintoon ja siitä laadittuun asiakirjaan voidaan kuitenkin vedota.

Osapuolet ovat itse vastuussa siitä, miten puhuvat, viestivät ja käyttäytyvät toisiaan kohtaan ja millaisia ratkaisuja tuottavat. Sovittelijan tehtävänä on puutua, jos osapuolten käyttäytyminen on epäasiallista tai loukkaavaa.

Sovittelun osapuolilla on oikeus

- osaviiniin ja päteviin sovittelijoihin
- tietoon vapaaehtoisten sovittelijoiden tehtävästä ja heidän asemastaan
- tietoon, että sovittelijat toimivat ammattihenkilöstön valvonnassa, ohjauksessa ja tuella
- osallistua sovitteluun vapaaehtoisesti ja ilman painostusta
- kieltäytyä sovittelusta, jota päätöstä myös kunnioitetaan
- peruuttaa suostumuksensa missä vaiheessa sovittelua tahansa
- huolellisesti valmisteltuun sovitteluun
- riittävään tietoon sovittelumenettelystä, sovittelun työtavoista, omasta asemastaan ja oikeuksistaan sovittelussa ja sovittelun jälkeen sekä sovittelun merkityksestä
- tietoon siitä, mitä heiltä odotetaan sovittelussa ja mitä mahdollisuuksia sovittelu tuo heille
- tukihenkilön, avustajan, huoltajan tai edunvalvojan läsnäoloon sovittelussa
- tulkin käyttöön tarvittaessa
- tilanteen kärjistyessä liian tunnepitoiseksi pyytää sovittelun siirtämistä uuteen, sopivampaan ajankohtaan, pyytää taukoa tai aikalisää
- tietoon tukipalveluista jo sovitteluun ohjauksen yhteydessä ja jatkopalveluista sovittelun aikana
- omien kokemusten, tunteiden, tarpeiden ja toiveiden ilmaisuun
- tasavertaiseen ja puolueettomaan kohteluun
- tukeen sovitteluprosessin kuluessa
- tietoon niistä vaihtoehtoista, miten rikos- ja riita-asian käsittely voi edetä sovittelun jälkeen ja kuka siitä päättää.

3.1 Uhrin, asianomistajan tai riita-asiassa loukatun oikeudet

Rikoksen uhrista puhuttaessa tarkoitetaan henkilöä, joka on asianomistajana rikosasiassa. Asianomistajan asemassa voi olla myös oikeushenkilö, kuten yhteisö, kaupunki, kiinteistöosakeyhtiö tai seurakunta. Tässä yhteydessä käsitellään erityisesti rikoksen kohteeksi joutuneen yksilön näkökulmaa ja käytetään uhri-käsitettä sitä arvottamatta. Vaikka tässä yhteydessä käytetään sanoja uhri ja epäilty, sovittelijoiden on syytä välttää liikaa korostamasta osapuolten asemia sovittelutilanteessa ja toimia puolueettomasti osapuolia kunnioittaen.

Uhrin tai loukatun osapuolen asemassa olevat ovat erilaisia ihmisiä, yhteisöjä tai organisaatioita. Uhrin asemasta ja oikeuksista puhuttaessa on hyvä muistaa, että kaikki asianomistajan asemassa olevat ihmiset tai riita-asian osapuolet eivät miellä itseään uhriksi eivätkä halua puhuttavan itsestään uhrina, koska sanalla on heille negatiivisia merkityksiä. Uhri-käsitteeseen voidaan esimerkiksi liittää ajatus passiivisuudesta ja heikkoudesta.

Sovittelussa uhri tai loukattu osapuoli saa mahdollisuuden olla aktiivinen. Sovittelussa on toisaalta myös arvioitava, onko uhrilla voimavaroja tai halukkuutta aktiiviseen osallistumiseen.

Rikoksen uhriksi joutuminen voi olla tapahtuma, joka kietoutuu syvälle ihmisen elämänhistoriaan ja ihmissuhteisiin. Se on uhrille usein kriisitilanne, joka vaikuttaa monin tavoin hänen elämäänsä. Uhri voi olla tapahtumien jälkeen haavoitettu, ahdistunut ja voimaton ja kokea, ettei saa kiinni elämästä. Uhrille aiheutuneet vahingot ja hänen reaktionsa tapahtuneeseen voivat olla fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia tai taloudellisia.

Uhria saattaa ahdistaa epä tietoisuus siitä, miksi juuri hän joutui rikoksen kohteeksi. Jos niin on käynyt usein, uhrissa herää monia kysymyksiä, ja ahdistus voi kasvaa. Erilaiset vaikutukset voivat ilmetä eri vaiheissa: silloin, kun rikos tapahtuu, kun rikosta selvitetään, oikeuskäsittelyn tai sovittelun kuluessa. Myös erilaiset riitatilanteet, oikeuksien loukkaaminen ja vääryyden kokemukset kuluttavat voimavaroja. Vaikutukset riippuvat rikoksen tai konfliktin vakavuudesta ja laadusta, uhrin henkilökohtaisista ominaisuuksista, elämäntilanteesta ja aikaisemmista kokemuksista.

Sovitteluun osallistuvien perusoikeus on turvallisuus. Sovittelumenettely on useimmille rikoksen uhreille ja riitatilanteissa loukatuiksi tulleille uusi ja outo. Rikoksen tekijän tai riidan vastapuolen kohtaaminen voi jännittää ja pelottaa. Uhrilla on tarve varmistua siitä, että tapaamiseen ei liity mitään uhkaa ja että hän on turvassa myös sovittelun jälkeen.

Sovittelun vaihtoehtoisuus, valinnan mahdollisuus ja asiantuntevasti, inhimillisesti ja turvallisesti hoidettu sovitteluprosessi voivat palauttaa uhrille voiman tunteen ja tukea häntä tapahtumista selviämisessä. Mahdollisuus kertoa kokemuksistaan ja niihin liittyvistä tunteista voi vahvistaa uhrin kykyä

käsitellä kokemuksiaan. Sovittelun kuluessa käytävät keskustelut ovat luottamuksellisia eikä niiden sisältöä paljasteta myöhemminkään, elleivät osapuolet itse siihen anna suostumustaan.

Sovittelua koskeva suullinen ja kirjallinen, etukäteen annettu tieto auttaa uhria tai loukattua osapuolta esittämään tarkentavia kysymyksiä. Tiedon perusteella uhri voi rauhassa harkita sovittelun etuja ja riskejä ennen päätöstään. Jos uhri tuntee tarvitsevansa tukea, hän voi pyytää jonkun tukihenkilön avukseen sovitteluun, ellei se estä sovittelun häiriötöntä kulkua, ja toinen osapuoli siihen suostuu. Hänelle tulee kertoa jo ennen sovittelua tästä mahdollisuudesta ja kannustaa häntä siihen. Sovittelijan on tärkeää kuulla uhria hänen avun tarpeestaan.

Rikoksen uhrilla on mahdollisuus saada maksuton, tehtävään koulutettu tukihenkilö Rikosuhripäivystyksestä (www.riku.fi). Erialaisten tuki- ja jatko- palveluiden käyttö ja sovittelu eivät ole toisensa pois sulkevia vaihtoehtoja. Mahdollista oikeudenkäyntiä varten rikoksen osapuolet voivat saada itselleen oikeudellisen asian hoitamista varten avustajan kokonaan tai osittain valtion varoilla. Oikeusapua koskevia tietoja löytyy osoitteesta <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Oikeusapu/pagename/esite/>. Jos henkilö joutuu perheväkivallan, seksuaalirikoksen tai vakavan väkivaltarikoksen uhriksi, tuomioistuimien voi tarvittaessa määrätä hänelle esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten tukihenkilön. Näissä tapauksissa tukihenkilön palkkio maksetaan valtion varoista. (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 243/2006).

Rikoksen uhrilla tai riita-asiassa loukatulla osapuolella on oikeus peruuttaa suostumuksensa sovitteluun milloin tahansa sovittelun aikana. Jos joku osapuolista peruuttaa suostumuksensa sovitteluun tai ei halua jatkaa sovittelua, sovittelijat voivat ehdottaa sovitteluneuvottelun päättämistä ja harkinta-aikaa sen selvittämiseksi, onko jatkamiselle edellytyksiä. Lue lisää sovittelun keskeyttämisestä luvusta 6.7.

Uhrin tai asianomistajan kannalta on tärkeää, että sovittelijat ilmaisevat sovittelutapaamisten yhteydessä ilman moralisointia, ettei vahingon aiheuttaminen toiselle ole hyväksyttävää. Uhri voi ottaa vastaan anteeksipyyntöön, mutta häneltä ei tule vaatia anteeksiantoa. Myös uhri voi kokea syyllisyyttä tapahtumista.

Rikoksen uhrilla on oikeus saada valtiolta korvausta rikoksen aiheuttamista vahingoista. Rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista huolehtii Valtiokonttori. Oikeus valtion varoista maksettaviin korvauksiin on kuitenkin toissijainen. Siitä vähennetään korvaus, jonka uhri on saanut tai tulee saamaan muun lain tai vakuutuksen nojalla. Siitä vähennetään myös korvaus, jonka rikoksen tekijä on maksanut uhrille. Uhri voi kuitenkin tietyin edellytyksin hakea korvausta suoraan Valtiokonttorista, vaikka ei olisikaan yrittänyt periä sitä ensin rikoksen tekijältä. Rikosvahinkolain (1204/2005) mukaan Valtiokonttori ei ole kuitenkaan korvausta myöntäessään sidoksissa tuomioistuimen korvausasiassa antamaan ratkaisuun.

Suomessa ei ole erillisiä kansallisia ohjeita uhrien hyvän kohtelun turvaamiseksi erilaisissa palveluissa. Sovittelulaissa (1015/2005) on joukko kriteereitä, joiden mukaan sovittelun edellytyksiä tulee arvioida uhrin näkökulmasta, tarpeista ja voimavaroista käsin. Edellytyksiä arvioitaessa otetaan huomioon muun muassa rikoksen laatu ja tekotapa, osapuolten välinen suhde, ottaako epäilty vastuun tapahtuneesta ja mitkä ovat hänen sovittelumotiivinsa.

Uhrin oikeuksien ja turvallisuuden parantamiseen tähtää osaltaan myös Turvallisempi huominen – sisäisen turvallisuuden ohjelma (Sisäasiainministeriö, 2012). Ohjelman toimenpide 59 sisältää velvoitteen, jonka mukaan sovittelija tiedustelee asianosaisilta heidän suostumustaan yhteystietojen välittämiseen uhripalveluita tuottavalle taholle ennen varsinaisen sovitteluprosessin alkua. Sovittelijan on syytä keskustella käytännön menettelytavoista sovittelu-toimiston ammattihenkilöstön kanssa. Suostumuksen kysyminen on pääsääntöisesti ammattihenkilöstön tehtävä.

Euroopan unionissa astui voimaan 25.10.2012 uhridirektiivi (2012/29/EU), joka asettaa jäsenmaille velvoitteita uhrin aseman parantamiseksi. Uhridirektiivi on pantava kansallisesti täytäntöön kolmen vuoden kuluessa sen voimaantulosta eli näillä näkymin viimeistään syksyllä 2015. Direktiivi ottaa huomioon myös uhrin oikeudet sovittelussa. Direktiivi on kokonaisuudessaan osoitteessa www.thl.fi/sovittelu.

Uhridirektiivissä todetaan, että korjaavan oikeuden palvelut, kuten uhrin ja rikosentekijän välinen sovittelu, läheisneuvonpito tai puhepiirit, voivat olla uhrille hyvin hyödyllisiä, mutta ne edellyttävät turvatoimenpiteitä uudelleen uhriksi joutumisen välttämiseksi. Siksi näiden palvelujen olisi ensisijaisesti kohdistuttava uhrin etuun ja tarpeisiin, uhrille aiheutuneen vahingon korjaamiseen ja uuden vahingon estämiseen.

Direktiivi edellyttää, että

- jäsenvaltioiden on helpotettava tapausten siirtämistä tilanteen mukaan korjaavan oikeuden palveluihin
- palveluiden olisi ensisijaisesti kohdistuttava uhrin etuun ja tarpeisiin, uhrille aiheutuneen vahingon korvaamiseen ja uuden vahingon estämiseen
- palveluissa tulee olla takeet sen varmistamiseksi, ettei uhrin asema huonone entisestään prosessin seurauksena
- uhrin osallistumisen on oltava vapaaehtoista (tämä tarkoittaa sitä, että uhrilla olisi oltava riittävästi tietoa prosessin riskeistä ja hyödyistä, jotta hän voi päättää osallistumisestaan)
- palvelussa on otettava huomioon sellaiset tekijät kuin vallan epätasapaino ja uhrin ikä tai älyllinen kapasiteetti, jotka voisivat rajoittaa uhrin kykyä tehdä tietoon perustuva valinta tai vaarantavat uhrin kannalta myönteisen lopputuloksen

- asian käsittelyn olisi yleensä oltava luottamuksellista, elleivät osapuolet toisin sovi (kuitenkin voidaan katsoa, että yleinen etu vaatii esimerkiksi prosessin kuluessa esitettyjen uhkausten julkistamista)
- sovintoratkaisu edellyttää aina kaikkien osapuolten vapaaehtoista hyväksyntää.

Direktiivissä säädetään myös oikeudesta sovittelua ja muita korjaavan oikeuden palveluja koskeviin takeisiin. Jäsenvaltioiden on vahvistettava uhrin suojelemista pelottelulta tai uudelleen uhriksi joutumiselta koskevat vähimmäisvaatimukset, joita sovelletaan sovittelun tai muiden korjaavan oikeuden palvelujen tarjoamiseen.

Direktiivin mukaan vähimmäisvaatimuksena on, että

- korjaavan oikeuden palveluja käytetään ainoastaan, jos ne ovat uhrin edun mukaisia
- palveluissa otetaan huomioon turvallisuusnäkökohdat
- uhri on antanut niiden osalta vapaaehtoisen, tietoon perustuvan suostumuksen, joka voidaan peruuttaa milloin tahansa
- ennen kuin uhri on antanut suostumuksensa osallistua sovittelu-prosessiin, hänelle annetaan perusteelliset ja puolueettomat tiedot menettelystä ja sen mahdollisista tuloksista
- uhrille annetaan tiedot niistä menettelyistä, joiden avulla mahdollisen sopimuksen täyttämistä valvotaan
- rikoksenteijä on tunnustanut tapaukseen liittyvät tosiseikat pääpiirteissään
- sopimus saadaan aikaan vapaaehtoisesti
- sopimus voidaan ottaa huomioon mahdollisissa myöhemmissä rikosoikeudellisissa menettelyissä
- korjaavan oikeuden menettelyn yhteydessä käytävät keskustelut ovat luottamuksellisia eikä niiden sisältöä paljasteta myöhemmin kukaan muutoin kuin osapuolten suostumuksella tai jos kansallisesa oikeudessa sitä edellytetään erittäin tärkeän yleisen edun vuoksi.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Selvitä millaisia vaikutuksia rikoksen kohteeksi joutumisella voi olla uhrin elämään.*
- ▶ *Mitä tarkoittaa uhrin traumaattinen kriisi? Mitä sinun tulee ottaa sovittelussa huomioon tätä ajatellen?*
- ▶ *Mitä tarkoittaa uhrin vapaaehtoisuus sovitteluun? Miten selvität ja havainnoit sitä?*
- ▶ *Millaisista seikoista tunnistat uhrin haavoittuneisuuden ja voimavarat?*
- ▶ *Miten huolehdit siitä, että uhria haavoittaneet kokemukset tai riita-asiassa toisen osapuolen loukkaaminen eivät toistu sovittelussa?*
- ▶ *Miten ja mistä huomaat mahdollisen painostuksen tai valtaepätasapainon uhrin ja epäillyn välillä?*
- ▶ *Miten toimit silloin, kun osapuolet ovat sekä uhrin että epäillyn asemassa?*
- ▶ *Miten sovellat asianomistajan asemaan ja oikeuksiin liittyviä ohjeita riita-asioiden sovittelussa?*

3.2 Rikoksesta epäillyn tai riita-asiassa toista loukkanen asema ja oikeudet

Sovittelussa käsiteltävät rikos- ja riita-asiat ovat vakavuudeltaan ja muilta piirteiltään hyvin erilaisia, niissä ei aina ole selvää kaksijakoisuutta uhrin ja epäillyn tai kantajan ja vastaajan asemien suhteen. Rikoksesta epäillyt eivät aina ole ”suuria rikollisia”, vaan tavallisia ihmisiä. Sovittelun kuluessa osapuolten asema voi myös tarkentua tai muuttua heidän omien kertomustensa ja kokemustensa kuvausten myötä. On tärkeää, että sovittelijat kohtelevat osapuolia tasapuolisesti ja puolueettomasti ja ottavat huomioon osapuolten tilanteen ja tarpeet.

Kun rikoksesta epäilty tai riita-asiassa toista loukannut tai vastaajan asemassa oleva tulee sovitteluun, hän ottaa ison askeleen. Hän ilmaisee olevansa valmis neuvottelemaan ja kohtaamaan sen ihmisen tai yhteisön edustajan, jonka kanssa hän on joutunut erimielisyyksiin, jota tai jonka omaisuutta tai oikeuksia hän on loukannut tai vahingoittanut tai jolle hän on aiheuttanut vahinkoa ja kärsimystä.

On tärkeää, että sovittelija ei leimaa rikoksesta epäiltyä ihmisenä, vaan on valmis kuuntelemaan häntä. Usein rikoksesta epäilty tai riita-asiassa vastaajan asemassa oleva ei ole sovitteluun tullessaan vielä itsekään rakentanut ehyttä kertomusta sen hetkisestä tilanteestaan tai rikoksen tai tapahtumien vaikutuksista

muihin. Hän saattaa kuitenkin tuntea syyllisyyttä ja pelkoa ja miettiä, miten ja miksi hän käyttäytyi niin kuin käyttäytyi.

Sovittelijat eivät saa käsitellä rikollista tekoa tai väärää toimintaa arkipäiväisenä mitättömyytenä. He eivät saa ohittaa väärin tekijän moraalista ja eettistä vastuuta. Sovittelijan on hyvä rohkaista epäiltyä asian selvittämiseen, vahingonkorvauksen ja anteeksipyyntöön mahdollisuuteen. Sovittelija tuo esiin, että rikolliset teot eivät ole hyväksyttäviä, vaan ne ovat loukkaus niiden kohteeksi joutuneelle ja samalla rikkomuksia yhteiskunnan lakeja ja normeja vastaan. Sovittelija ei kuitenkaan leimaa rikoksesta epäiltyä tai riidan osapuolia ihmisinä.

Rankaisemisen tarve on kaikissa ihmisissä syvällä, mutta jos sovittelija asettuu syyttäjäksi tai tuomariksi, hän ottaa rooliin, joka ei hänelle kuulu. Sovittelijan tulee huolehtia myös epäillyn tai vastaajan aseman ja oikeuksien turvaamisesta. Aina osapuolten asemat eivät ole yksiselitteisiä, myös siksi on tärkeää, että sovittelija säilyttää puolueettomuuden ja tasapuolisuuden.

Tasavertainen vuorovaikutus ja kuunteleminen rohkaisevat rikoksesta epäiltyä tai konfliktiin johtaneen riidan alkuunpanijaa puhumaan rehellisesti. Avoin vuoropuhelu lisää tunnetta oikeudenmukaisuudesta, vähentää katkeruutta ja auttaa sitoutumaan haluttuun muutokseen. Sovitteluistunnossa ei ole tarkoitus ohittaa tai vähätellä tunteita, vaan päinvastoin ilmaista niitä. Rikoksesta epäiltyä voi puhutella se, että hän kohtaa uhrin surun ja haavoittuneisuuden. Vuoropuhelussa epäillyllä on mahdollisuus moraaliseen oppimiseen ja vastuunottoon. Samalla myös yhteisön normit ja arvot voivat selkiintyä.

Rikoksesta epäilty saa sovittelussa uhrin, sovittelijoiden ja mahdollisten tukihenkilöiden tai avustajien edessä ottaa vastuun. Myös hän tarvitsee yhteisön tukea. Vastuunotto, katumus, hyvitys ja mahdollinen anteeksisaaminen ovat omiaan vahvistamaan itsehallintaa ja vähentämään uusintarikollisuutta. Sovittelu ei saa kuitenkaan antaa rikoksesta epäillylle mahdollisuutta käyttää ylivoimaansa ja puolustella, selitellä tai mitätöidä tekojaan.

Myös rikoksesta epäillyllä voi olla sovittelussa mukana avustaja tai tukihenkilö, ellei se vaaranna sovittelun häiriötöntä kulkua. Tukihenkilöt voivat ennen sovitteluneuvottelua tai sen jälkeen ilmaista tukeaan osapuolille ja heidän läheisilleen ja näin osoittaa yhteisöllistä vastuutaan. Rikoksesta epäilty voi myös peruuttaa suostumuksensa sovitteluun missä vaiheessa sovittelua tahansa, jolloin sovittelu on välittömästi keskeytettävä.

Rikollisen teon vaikuttimina ja selittävinä tekijöinä voi olla monenlaisia syitä, joiden vuoksi rikoksesta epäilty voi tarvita tuki- ja jatkopalveluita. Sovittelu on lyhytkestoinen ja konkreettinen väliintulo, mutta se voi toimia muutoksen alkuunpanijana. Rikoksesta epäillylle voi olla suuri merkitys sillä, että häntä ohjataan tuen piiriin. Rikoksen jälkeen onkin usein otollinen hetki pohtia avun tarvetta. Sovittelu voi edesauttaa rikoksesta epäiltyä tunnistamaan ei-toivotun käyttäytymisen taustalla olevia ongelmia. Ongelmien ratkaiseminen on tehokkaampaa silloin, kun asiat eivät ole vielä pitkittyneet ja mutkistuneet.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Miten voit arvioida rikoksesta epäillyn vapaaehtoisuutta sovitteluun ja sovitteluun tulon motiiveja?*
- ▶ *Miten viestität sovittelussa rikollisen teon olevan väärin syyllistämättä epäiltyä ihmisenä?*
- ▶ *Miten turvaat tasavertaisuuden ja puolueettomuuden?*
- ▶ *Miten autat rikoksesta epäiltyä tunnistamaan mahdollista jatkopalveluiden tarvettaan?*
- ▶ *Miten sovittelutilanteeseen voi vaikuttaa se, onko kyseessä toistuva lakien rikkominen tai normien vastainen käyttäytyminen vai lievä ainutkertainen rikos tai konflikti?*
- ▶ *Miten rikoksen tekijän asemaa ja oikeuksia koskevat ohjeet soveltuvat riita-asiassa osapuolten kohtaamiseen?*

3.3 Huoltajan, edunvalvojan, avustajan ja tukihenkilön asema ja oikeudet

Jos rikoksesta epäilty, rikoksen uhri tai riita-asian osapuoli on alaikäinen, myös hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä. Vajaavaltaiseksi julistettua täysi-ikäistä henkilöä koskevassa asiassa aloitteen sovittelusta voi tehdä myös hänen edunvalvojan- sa. (1015/2005, 13 §).

Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää hänen henkilökohtaisen suostumuksensa lisäksi, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa suostuvat siihen. Jos asianosaisena on alaikäinen, sovittelu tulee järjestää niin, että alaikäisellä on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan. Alle 18-vuotiaan asianosaisen huoltajalla on oikeus olla läsnä sovittelutapaamisissa ja hänelle tulee tästä kertoa. (1015/2005, 18 §). Alle 15-vuotiaan osapuolen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa ei kuitenkaan saa kieltää osallistumasta sovittelutapaamiseen. Huoltajan tehtävä on valvoa alaikäisen etua sovittelussa. Myös sovittelusopimukseen tarvitaan pääsääntöisesti huoltajan allekirjoitus, jotta sopimus olisi pätevä.

Jos avustajan, tukihenkilön taikka alaikäisen osapuolen huoltajan tai muun laillisen edustajan osallistumisesta sovitteluun ei päästä yhteisymmärrykseen, asiasta päättää sovittelutoimistossa sovittelutoiminnan vastuuhenkilö (1015/2005, 18 §).

Lähtökohta on, että sovittelija toiminnallaan tukee tukihenkilön tai avustajan läsnäoloa sovittelussa. Tukihenkilön tai avustajan käyttö voi estyä ainoastaan siinä

tapauksessa, että se vaarantaa sovittelun häiriötöntä kulkua. Tarpeen mukaan osapuolille voidaan tarjota mahdollisuus valita itselleen uusi avustaja tai tukihenkilö.

Perheenjäsen, sukulainen, ystävä, tuttu tai muu osapuolen nimeämä henkilö voi toimia sovittelussa avustajana tai tukihenkilönä osapuolten niin halutessa ja mikäli siitä on sovittu ja se on tarkoituksenmukaista. Avustaja ja tukihenkilö eivät ole sovittelussa keskeisessä asemassa, vaan he pysyvät taka-alalla. Koska sovittelu on luottamuksellista, myös avustaja ja tukihenkilö ovat vaitiolovelvollisia sovittelussa heidän tietoonsa tulleista luottamuksellisista asioista.

Luottamuksellisuuden turvaamiseksi on tärkeää, että sovittelun osapuolet tietävät hyvissä ajoin avustajien ja tukihenkilöiden osallistumisesta sovitteluun. Kun osapuolia on etukäteen informoitu asiasta, heidän on helpompi hyväksyä toisen osapuolen avustajat tai tukihenkilöt mukaan sovitteluun. Sovittelija voi järjestää osapuolen kanssa sovittelutapaamisen myös muiden osapuolten läsnä olematta, jos osapuolet tähän suostuvat. Erillistapaamisista lisää luvussa 6.5.

3.4 Tulkin asema ja oikeudet

Tulkin avulla osapuolet voivat kertoa tapahtumista, kokemuksistaan, tunteistaan ja tarpeistaan omalla äidinkielellään. Tulkki saattaa olla tarpeen jo siinä vaiheessa, kun sovittelun edellytyksiä arvioidaan. Tulkki on tarpeen myös silloin, jos epäillään, että osapuolet eivät ymmärrä sovittelua ja sovittelussa käytävää keskustelua. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö arvioi tulkin tarpeen, huolehtii tulkin hankinnasta ja maksaa tulkkauksesta aiheutuvat kustannukset.

Sovittelussa käytetään asioimistulkkia. Asioimistulkki on ammattitutkinnon suorittanut viestinnän ammattilainen, joka hallitsee tulkkauskielet, ammattisanaston ja sanontatavat. Asioimistulkin käytöllä varmistetaan osapuolten oikeusturva. Samalla turvataan myös se, että tulkki tuntee tarvittavan erityissanaston. Tulkin käyttö varmistaa myös sen, että sovittelutoimiston ammattilaiset ja sovittelijat ymmärtävät asiat oikein. Ennen sovittelua tulkille kerrotaan tulkkauksen kannalta oleelliset tiedot soviteltavasta asiasta, sovittelun osapuolista ja sovittelumenettelystä.

Perheenjäsen, ystävä tai sukulainen ei voi toimia virallisena tulkkina. Osapuolten perheenjäsenen, sukulaisen tai tutun toimiminen tulkkina ei ole suotavaa, sillä se voi jopa vaarantaa oikeusturvan ja puolueettomuuden. Hallintolain (434/2003, 13 §) asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuutta koskevat säädökset koskevat myös tulkkia. Säädöksen perusteella tulkki ei saa luvattomasti ilmaista päämiehen hänelle asian hoitamista varten uskomaa luottamuksellista tietoa.

Tulkin käyttö sovittelussa pidentää sovitteluun käytettävää aikaa. Tulkki on paikalla vain sovitun ajan eikä hän voi pitkittää sovittelua. Tulkin läsnäolo ja tulkattava kieli kirjataan sovittelusopimukseen. Tulkin nimeä ei tarvitse mainita sopimuksessa eikä sopimukseen tarvita tulkin allekirjoitusta.

Tulkkia käytettäessä huomioitavaa

- Neuvottelun alussa kerrotaan kaikille, miten tulkin kanssa toimitaan.
- Tulkki toimii puolueettomasti.
- Tulkki voi itse lyhyesti selvittää roolinsa sovittelussa tai sen voi tehdä sovittelija. Asianosaisten tulee saada varmuus siitä, että tulkin tehtävä on pelkästään kääntää käytetyt puheenvuorot.
- Tulkki istuu neuvottelevien osapuolten välissä niin, että hänellä on katsekontakti eri osapuoliin, erityisesti niihin, jotka keskustelevat keskenään. Tulkki voi istua myös tulkattavien takana siten, että tulkattavien välille syntyy katsekontakti.
- Kaikki tilanteeseen osallistuvat ovat tulkkauksen aikana samassa huoneessa.
- Puhutaan selkeästi, vältetään ammattikieltä, puhekielen ilmauksia ja sanaleikkejä.
- Tauotetaan puhetta riittävästi.
- Tulkki tulkkaa minä-muodossa, jos tulkattava puhuu minä-muodossa.
- Tulkki tulkkaa kattavasti, täsmällisesti ja puolueettomasti kaiken puhutun, mitään poistamatta tai lisäämättä.
- Tulkille annetaan aikaa, jotta tulkkauksen täsmällisyys ei kärsi.
- Tulkki voi tehdä sovittelun kuluessa tulkkausta helpottavia muis-tiinpanoja, jotka hävitetään sovittelun jälkeen.
- Tulkkia ei puhutella suoraan eikä hänen mielipidettänsä tai neuvo-jaan sovitteluun liittyvistä asioista kysytä.
- Tulkki voi pyytää sovitteluun osallistuvia toistamaan, selkiyttä-mään, hidastamaan, täsmentämään tai keskeyttämään puhetta tulk-kauksen helpottamiseksi.
- Jos neuvottelu jatkuu yli tunnin, sovitaan tauoista.

Lue myös luku 7.2 Monikulttuurisuus sovittelussa sekä monikulttuurisen ri-kos- ja riita-asioiden sovittelun hyvän käytännön kuvaus osoitteessa www.sosiaaliportti.fi

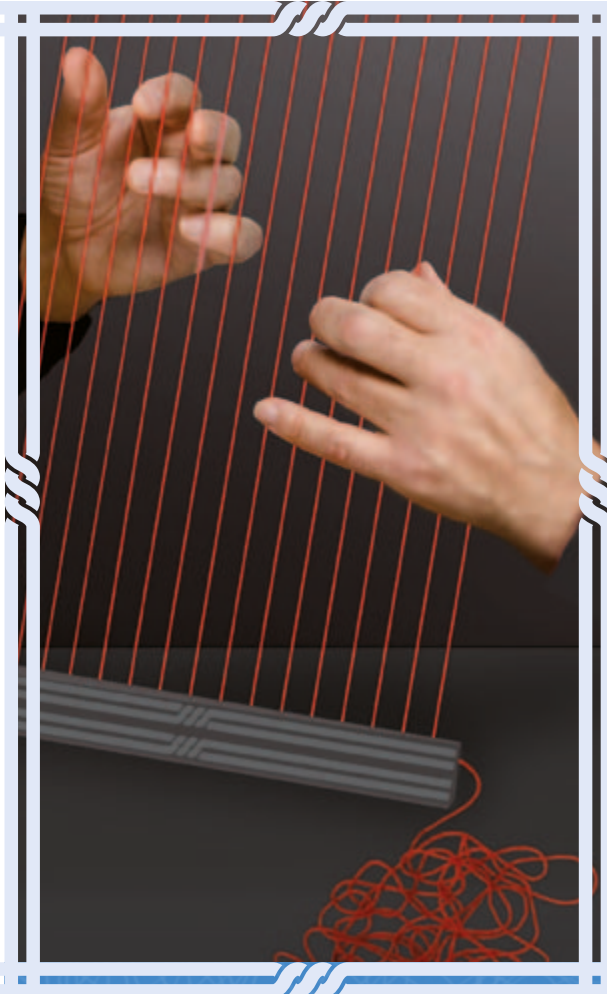
POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Milloin tukihenkilön tai avustajan läsnäolo voi olla esteenä sovittelun häiriöttömälle kululle? Miten toimit tilanteessa, jossa häiriötön kulku on uhattuna?*
- ▶ *Mitä riskejä tai mahdollisuuksia liittyy siihen, että osapuolten perheenjäsen, sukulainen tai tuttu toimisi tulkkina sovittelussa?*
- ▶ *Miten toimit, jos toinen osapuoli ei hyväksy toisen tukihenkilön tai avustajan läsnäoloa sovittelussa?*
- ▶ *Selvitä millaisia jatko- ja tukipalveluja on saatavilla eri osapuolille valtakunnallisesti ja oman sovittelutoimistosi alueella. Miten toteutat palveluihin ohjauksen?*
- ▶ *Keskustele sovittelutoimiston ammattihenkilöstön kanssa viranomaisten ja muiden palveluiden tarjoajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä ja sovittelun asemasta palveluverkostossa.*

Perehdy Turvallisempi huominen – Sisäisen turvallisuuden ohjelmaan ja erityisesti sen toimenpiteeseen n:o 59. Pohdi yhdessä sovittelun ammattilaisten kanssa, mitä se tarkoittaa sovittelun käytännössä.

LÄHTEET

- Amstutz Stutzman, Lorraine. 2010. What is the relationship between victim service organizations and restorative justice? Teoksessa: Zehr, Howard & Toews, Barb. 2010. Critical Issues in Restorative Justice. Lynne Rienner, London. 5–16.
- Euroopan neuvoston ja komission uhrdirektiivi. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:FI:PDF>
- Handbook on restorative justice programs. 2006. Criminal justice handbook series. United Nations. Office on Drugs and Crime. New York.
- Honkatukia, Päivi. 2010. Uhrin rikosprosessissa. Tarpeet, palvelu, kohtelu. Tutkimuksia 252. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Iivari, Juhani. (toim.) 2007. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Oppaita 66. Stakes. Helsinki.
- Kjällman, Petra. 2011. Rikoksen uhrin käsikirja. PS-kustannus.
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. 243/2006.
- Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. 1015/2005.
- Lakivaliokunnan mietintö 13/2005.
- Monikulttuurinen rikosten ja riitojen sovittelu. Hyvän käytännön kuvaus. www.sosiaaliportti.fi.
- Pohjoisaho-Vaininen, Aino. 2012. Tulkin paikka sovittelussa. Sovittelusanomat 2/2012. Helsingin sovittelutoimisto.
- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus rikosasioiden sovittelusta. Recommendation No. R (99)19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters. 15.9.1999. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=420059&Site=DC>
- Recommendation Rec (2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims. Council of Europe. Committee of Ministries.
- Rikosvahinkolaki. 1204/2005.
- Turvallisempi huominen. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. 26/2012. Sisäasiainministeriö. Helsinki.
- Vesikansa, Jussi. 2012. Rikosten uhrin sovittelussa. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta.

4

SOVITTELIJAN ASEMA, TEHTÄVÄT, VELVOLLISUUDET JA OIKEUDET

4.1 Vapaaehtoissovittelijan asema

Vapaaehtoistoiminnan periaatteena on, että siihen osallistuvat toimivat ihmisten ja yhteisöjen hyväksi omasta halustaan, vapaaehtoisina ja täysivaltaisina yksilöinä ja ilman rahallista vastiketta, palkkiota tai palkkaa.

Sovittelussa vapaaehtoisten yleisenä tehtävänä on ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja sovinnollisuuden edistäminen. Omalla toiminnallaan he vaikuttavat myös yhteiskunnallisten palvelujen kehittämiseen.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus, Recommendation n:o R (99) 19 nimeää seuraavat edellytykset sovittelijoiden valinnalle ja koulutukselle:

- Sovittelijoiden tulisi edustaa yhteiskunnan eri aloja ja heillä tulisi olla hyvä perehtyneisyys paikallisiin kulttuureihin ja yhteisöihin.
- Sovittelijoiden tulisi pystyä osoittamaan tervettä harkintakykyä ja omata ihmissuhdetaitoja, joita tarvitaan sovittelussa.
- Sovittelijoiden tulisi saada perehdyttämiskoulutusta ennen kuin he ryhtyvät hoitamaan sovittelutehtäviä.

- Sovittelijoiden koulutuksen tavoitteena tulisi olla korkean tason pätevyys, jossa otetaan huomioon konfliktien ratkaisussa tarvittavat taidot, uhrien ja rikoksenteekijöiden kanssa työskentelyä koskevat erityisvaatimukset sekä perustiedot rikosoikeusjärjestelmästä.

Sovittelulain (1015/2005, 10 §) mukaan sovittelijana voi toimia henkilö, joka on suorittanut sovittelutoimintaan perehdyttävän koulutusjakson ja jolla muutoin on sellainen koulutus, taito ja kokemus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää.

Sovittelulain esitöissä (LaVM 13/2005) sovittelijoiden pätevyysvaatimukseen otettiin kantaa seuraavasti: ”*On edellytettävä, että sovittelijaksi ryhtyvällä on lisäksi sellainen koulutus, taito ja kokemus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää. Säännöksessä tarkoitettuun koulutukseen voi sisältyä esimerkiksi oikeustieteen tai yhteiskuntatieteiden taikka sosiaalialan opintoja. Tarvittavaa kokemusta voi puolestaan kertyä esimerkiksi erilaisesta kansalaisjärjestötoiminnasta, jossa henkilö on tottunut kohtaamaan erilaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä*”. Käytännössä taustakoulutusta ei ole rajattu tiettyihin ammatteihin tai tutkintoihin, vaan tavoite on saada sovittelutoimintaan mukaan henkilöitä, joilla on erilaista koulutus- ja ammattitaustaa ja kokemusta.

Sovittelijan valinnassa kiinnitetään huomiota hakijan ihmiskäsitykseen, motivaatioon, ihmissuhdetaitoihin ja kykyyn toimia erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten kanssa. Sovittelijan oman elämän tulee olla tasapainossa. Sovittelijana toimimisen motiivina ei saa olla omien ongelmien läpikäyminen. Sovittelutoimiston ammattilaiset pyrkivät varmistamaan, että sovittelijaksi hakeutuvilla ei ole käsittelemättömiä traumatisoitumis- tai väkivaltaongelmia tai vaikeita ristiriitoja omassa elämässään. Mahdollinen rikostausta on oleellinen tieto, kun sovittelutoimiston ammattihenkilöstö harkitsee ketä otetaan mukaan sovittelutoimintaan. Asia otetaan keskusteluun valintatilanteessa, mutta vapaaehtoissovittelijalta ei voida vaatia rikostaustaotteen toimittamista. Hänelle ei voida myöskään teettää suppeaa turvallisuusselvitystä.

Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö nimeää kuhunkin sovitteltavaan asiaan sellaiset henkilöt, jotka kokemuksensa ja osaamisensa perusteella ovat tehtävään sopivia. Sovittelijan toiminnan sisällölle, menetelmille, laadulle ja toimintavoille asetetaan myös vaatimuksia. Sovittelutoimisto vastaa vapaaehtoissovittelijan valinnasta ja kouluttamisesta valtakunnallisen koulutusohjelman mukaisesti. Sovittelutoimisto ohjaa sovittelijoita myös vaihtoehtoisuus- ja väkivallatieteen noudattamisessa. Vapaaehtoissovittelijalle maksetaan sovittelusta valtion vahvistama ja verohallituksen hyväksymä kulukorvaus.

Jos sovittelija katsotaan soveltumattomaksi tehtäväänsä, sovittelun vastuuhenkilö selvittää hänelle syyt. Vapaaehtoissovittelijat eivät ole virka- tai työsuhteisia

työntekijöitä, joten heihin ei sovelleta virka- tai työsuhteen lopettamista koskevia säädöksiä.

Sovittelija kohtaa arkaluontoisia tilanteita, epäoikeudenmukaisuutta, pahuutta, väkivaltaan liittyvää kärsimystä ja voimattomuutta, mikä voi herättää hänessä myös vastatunteita. Vastatunteet ovat tunteita, joita auttajassa herää hänen kohdatessaan autettavan. Auttaja voi heijastaa vastatunteitaan osapuoliin heidät kohdatessaan. Vastatunteiden käsittelyyn tulee olla mahdollisuus, jotta ne eivät vaikuttaisi häiritsevästi osapuolten kohtaamiseen. Sovittelija tarvitsee myös työnohjausta ja mahdollisuuden konsultoida asiantuntijoita tehtävässä ilmenevien pulmien ratkaisemiseksi, väkivallan ja rikosten herättämien vastatunteiden käsittelemiseksi ja työssä jaksamiseksi. Hänen tulee olla valmis arvioimaan omaa toimintaansa ja ottamaan vastaan palautetta.

Sovittelu on osapuolten tarpeista lähtevää palvelua

Osapuolten tarpeista lähtevän sovittelun periaatteet ovat yhdenmukaiset korjaavan oikeuden ja sovittelulakiin kirjattujen arvojen ja periaatteiden kanssa (ks. luku 1.2). Periaatteiden toteutuminen ilmenee ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sovittelija voi persoonallaan ja toiminnallaan osaltaan vaikuttaa sovitteluun tulevien osapuolten kokemukseen.

Henkilökohtaisista syistä ja tavoitteistaan johtuen sovittelun osapuolet voivat kokea samansisältöisenkin palvelun eri tavoin. He myös vaikuttavat osaltaan siihen, millaiseksi sovittelutilanne muodostuu. Heidän elämäntilanteensa, kokemuksensa ja taustansa ovat erilaisia, he tulevat sovitteluun eri motiiveista ja erilaisin asentein ja odotuksin. Osapuolten sovittelusta saama tietokin voi olla erilaista. Sovittelu voi olla outo ja pelottava tilanne, mikä asettaa osapuolten kohtaamiselle ja palvelulle erityisiä vaatimuksia.

Jokainen sovittelija ja sovittelupalveluissa toimiva on vastuussa hyvän palvelun, korjaavan oikeuden ja sovittelulain periaatteiden toteutumisesta. Keskeisiä hyvän palvelun elementtejä ovat ystävällisyys, asiantuntevuus, luotettavuus, rehellisyys, palveluhalukkuus ja kuuntelemisen taito. Hyvään palveluun kuuluu myös joustavuus ja joutuisuus. Sovittelija sopii sovittelu-tapaamisista joustavasti osapuolten aikataulut huomioiden ja niin, ettei turhia odotusaikoja synny ja toisaalta niin, että osapuolet ovat saaneet riittävän valmistautumisajan. Hyvä palvelu toteutuu niin sovittelun ammattihenkilöstön kuin sovittelijakollegoiden ja palveluverkoston yhteistyötahojen välisessä vuorovaikutuksessa.

Omien ongelmien läpikäyminen tai pakonomainen auttamisenhalu toimivat usein sovittelun osapuolten parasta vastaan. Vaarana on, että sovittelija voi ottaa liikaakin vastuuta osapuolten elämästä tai yrittää kontrolloida toisten ihmisten elämäntapoja ja ratkaisuja. Sovittelija voi pyrkiä vaikuttamaan sovittelun lop-

putulokseen erityisesti silloin, kun osapuolet eivät tunnu pääsevän keskustelussa eteenpäin tai jos ilmapiirissä on syyttelyä, vihjailuja ja vaatimuksia.

Kun sovittelija näkee sovittelun vaiheittaisena prosessina, hän välttyy liialliselta vastuun ottamiselta, tilanteen hallitsemiselta ja sovittelun lopputuloksen suunnan ohjailemiselta. Vaikka sovittelija joutuu ohjaamaan ja tukemaan prosessin etenemistä, hänen on pysyttävä taustalla, vältettävä kompromissien vaatimista ja annettava ratkaisujen tulla osapuolilta itseltään. Osa sovittelijan ammattitaitoa on, että hän muistaa asemansa sovittelijana eikä jatka auttamissuhdetta tai kokoontumiskertoja sovittelun jo päättyttyä.

Sovittelutoimistot keräävät asiakaspalautetta palvelun laadun parantamiseksi. Sovittelun ammattihenkilöstö pyrkii selvittämään mahdolliset väärinkäsitykset ja korjaamaan tapahtuneet virheet mahdollisimman nopeasti. Sovittelun osapuolet voivat tehdä myös muistutuksen, jos he eivät ole tyytyväisiä saamaansa palveluun. Kirjallisen muistutuksen voi tehdä sovittelutoimiston vastuuhenkilölle. Muistutuksella ei kuitenkaan voi hakea muutosta sovittelutoimiston hallintopäätöksiin. Sovitteluun osallistuva tai muu henkilö voi tehdä myös kantelun sosiaali- ja terveysministeriöön, eduskunnan oikeusasiamiehelle tai oikeuskanslerille ja näin saattaa kokemansa epäkohdat valvovan viranomaisen tietoon.

Käytännön sovittelutoiminnassa tilanteet ovat vaihtelevia ja hyvän palvelun periaatteita voidaan tulkita eri tavoin. Sovittelun ammattilaisten ja vapaaehtoissovittelijoiden välinen keskustelu sovittelutoiminnan ja -palvelun periaatteista turvaa yhteiset tulkinnat ja periaatteiden noudattamisen. Sovittelun ammattilaisten antama ohjaus, työnohjaus, sovittelijan oman toiminnan itsearviointi ja vertaispalautteen vastaanottaminen ovat myös tärkeitä, jotta oikeat toimintatavat juurtuvat käytännöiksi.

Sovittelijoiden toimiessa työpareina keskinäisen yhteistyön toimivuus heijastuu hyvänä palveluna, ja sovittelija kehittyy tehtävässään. Hyvä palvelu syntyy myös siitä, että sovittelija arvostaa, uskoo ja sitoutuu tehtäväänsä. Sovittelijoiden on aina hyvä käydä sovittelun jälkeen yhteinen palautekeskustelu, jossa he voivat arvioida omia menettelytapojaan sekä pyytää ja saada palautetta omasta toiminnastaan.

Sovittelijan ominaisuuksiin liittyvät osatekijät

Sovittelijan persoonallisuus, ammattitaito, empatiakyky ja puolueettomuus ovat keskeisiä sovittelijan osaamisen ja sovittelun onnistumisen osatekijöitä. Sovittelija ei ole tuomari, syyttäjä, nuhdesaarnaaja, moralisoiija eikä terapeutti. Sovittelija voi välttää sudenkuoppia kunnioittamalla jokaista ihmistä, säilyttämällä puolueettomuutensa, toimimalla tasapuolisesti ja turvaamalla kaikille osapuolille kuulluksi tulemisen kokemuksen.

Sovittelijalta vaaditaan nopeaa älyä, hyviä vuorovaikutustaitoja ja itsetuntemusta. Häneltä vaaditaan myös herkkyyttä, luotettavuutta ja eettistä ymmärrystä. Sovittelijan tulee muistaa, että osapuolet asettavat itsensä alttiiksi haavoittumiselle kertoessaan rikoksen uhriksi joutumisesta, ihmissuhteissa syntyneistä konflikteista tai yhteisön ja yhteiskunnan normien vastaisesta ja tuomittavasta käyttäytymisestä. Sovittelijalta vaaditaan kykyä luoda turvallisuutta, luottaa ihmisiin ja heidän kykyihinsä ratkaista ongelmiaan ja tehdä yhteistyötä osapuolten auttamiseksi.

Sovittelijalta vaaditaan herkkyyttä uhrin ja epäillyn tarpeille ja tunteille. Hän ei saa etukäteen määritellä uhreja tai epäiltyjä johonkin tiettyyn ihmisluokkaan. Tapaamisissa on tärkeää korostaa ja toimia rehellisesti ja niin, että ei keskitytä vain toisen osapuolen tarpeisiin ja tavoitteisiin. Sovittelijan tehtävänä on varmistaa, että kaikki osapuolet, myös lapset ja nuoret, saavat tasapuolisesti kertoa tapahtumat kokonaisuudessaan ja ilmaista näkemyksensä asioista. Hänen tehtävänä on kannustaa osapuolia totuudelliseen ja aitoon vuoropuheluun. Häneltä vaaditaan myös kykyä kuunnella, ymmärtää eri osapuolten näkemyksiä, asettaa vastakysymyksiä sekä samalla tukea sovitteluun osallistuvia. Sovittelijan tulee myös tunnistaa oman osaamisensa rajat.

Jotta ajoittaiset hankalat kokemukset eivät lannistaisi, sovittelijalla tulisi olla riittävä itsearvostus ja positiivinen minäkuva. Hänen tulee myös tiedostaa, että hän on virkavastuussa ja eettisessä vastuussa sovittelupalveluiden käyttäjille ja palveluntuottajalle. Vapaaehtoissovittelija on, samalla tavoin kuin sovittelutoiminnan vastuuhenkilö ja sovittelun ohjaaja, rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 kohdassa tarkoitettu julkista valtaa käyttävä henkilö, ja että häneen voidaan soveltaa rikoslain 40 lukuun sisältyviä virkamiehiä koskevia virkarikossäännöksiä, jotka koskevat muun muassa lahjuksen ottamista, virkasalaisuuden rikkomista tai virka-aseman väärinkäyttämistä.

Sovittelutoimisto päättää tiedon antamisesta sovitteluun liittyvästä asiakirjasta, joka on sovittelutoimiston tai sovittelijan hallussa. Sovittelun jälkeen sovittelijan tulee palauttaa sovittelua koskevat asiakirjat sovittelutoimistolle sovittelutoimiston antamien ohjeiden mukaan. Sovittelun ammattihenkilöstö antaa käytännön ohjausta näissä asioissa.

Osaavien sovittelijoiden ohella on tärkeää, että sovittelu integroituu paikalliseen palveluverkoston niin, että asianosaiset voidaan tarpeen tullen ohjata sovittelusta sopiviin tuki- ja jatkopalveluihin. Muihin palveluihin ohjaaminen edellyttää palveluverkoston hyvää yhteistyötä, yhteisesti sovittuja menettelytapoja ja toimintamalleja väkivallan tai rikoksen tai riidan osapuolten auttamiseksi. Se edellyttää myös luottamusta osapuolten tahtoon ja kykyyn ottaa vastuuta itsestään.

4.2 Vapaaehtoisovittelijan rooliin liittyvät vastuut ja tehtävät

Sovittelijan tehtävänä on varmistaa koko sovitteluprosessin ajan, että toiminta täyttää laissa sille säädetyt edellytykset ja on säädösten ja ohjeiden mukaista. Sovittelijan tehtävä on huolehtia siitä, että sovitteluympäristö ja -tilanne ovat turvallisia. Sovittelijoiden on hyvä tutustua sovittelutoimiston turvallisuusohjeisiin ja noudattaa niitä.

Sovittelija ei saa olla esteellinen hallintolain (434/2003, 28 §) tarkoittamalla tavalla. Esteellisyys voi syntyä useista eri syistä. Sovittelijan on hyvä perehtyä hallintolain mukaisiin esteellisyyden syihin, arvioida omaa esteellisyyttään kussakin sovitteluasiassa ja ilmoittaa siitä sovittelutoiminnan vastuuhenkilölle tai sovittelun ohjaajalle. Esteellisyyden arvioinnissa riittää, että esteellisyys saattaa vaarantaa asian hoitamisen tai ratkaisemisen. Jos sovittelija on esteellinen, hän ei voi olla paikalla sovittelussa, ei osallistua asian käsittelyyn eikä olla päättämässä tai ratkaisemassa mitään kysymystä esteellisyyttä koskevassa sovitteluasiassa.

Sovittelijan tulee huolehtia, etteivät rikoksen tai riidan osapuoliin kohdistuneet loukkaukset toistu sovittelussa. Hän voi luoda turvallisuutta huonekalujen sijoittamisella ja istumajärjestyksellä. Sovittelijan tulee kysyä ja havainnoida sovittelun eri vaiheissa aiheuttaako sovittelu osapuolille tunneperäistä tai fyysistä uhkaa ja kokevatko he turvallisuutensa ja hyvinvointinsa uhatuksi. Jos joku sovitteluun osallistuvista ilmaisee turvattomuutta, sovittelijan pitää olla välittömästi valmis toimimaan: hän voi esittää vaihtoehtoisia menettelytapoja, keskeyttää sovittelun tai järjestää saattajan sovittelusta poistuvalla henkilöllä. Sovittelija voi ja hänen pitääkin puuttua huomattavan epäasialliseen käytökseen, esimerkiksi kiroiluun, toisen osapuolen nimittelyyn tai muihin aggressiivisiin ilmauksiin.

Sovittelijan tehtävänä on keskeyttää sovittelutapaaminen välittömästi, jos osapuoli peruuttaa suostumuksensa tai jos on syytä epäillä, että suostumus ei ole vapaaehtoinen. Sovittelutapaaminen on keskeytettävä myös, jos on perusteltua syytä epäillä, ettei joku osapuolista kykene ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitystä tai jos sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin alaikäisen etua (1015/2005, 19 §). Jos tapaaminen keskeytyy, sovittelijat kertovat osapuolille syyn hienovaraisesti niin, että vältetään aiheetonta hämmennystä ja, ettei keskeytyminen tahattomasti yllyttäisi heitä keskinäiseen epäluottamukseen.

Sovittelijat kertovat sovittelun keskeytymisestä sovittelun ohjaajalle tai sovittelutoimiston vastuuhenkilölle. Sovittelun vastuuhenkilö tekee saamiensa tietojen perusteella ratkaisun, onko sovittelun jatkamiselle edellytyksiä. Jollei ole, hän tekee kirjallisen keskeyttämiss päätöksen ja huolehtii asiakirjojen lähettämisestä

aloitteen tehneelle viranomaiselle. Sovittelun keskeydyttyä tai päättyttyä sovittelijat palauttavat sovitteluun liittyvät asiakirjat toimistolle.

Sovittelijan tulee antaa osapuolille tietoa oikeusavusta ja muista palveluista sekä ohjata ja tukea heitä näiden palveluiden käyttöön. Rikoksen uhrin ei aina tiedosta tai kykene tunnistamaan olevansa avun ja tuen tarpeessa välittömästi rikoskokemuksensa jälkeen. Myös rikoksesta epäillyn tilanteen taustalla tai tekojen vaikuttimina voi olla syitä, joiden vuoksi hakeutuminen jatkopalveluihin olisi tarkoituksenmukaista. Tästä syystä tuki- ja jatkopalveluita koskevan tiedon antamisella on suuri merkitys.

On myös hyvä muistaa, että kaikki rikos- tai riita-asioiden osapuolet eivät koe jatkopalveluiden tarvetta, joten palveluihin ohjaamisessa on oltava hienotunteinen ja toimittava aina yhteistyössä asiakkaan kanssa. Käytännössä henkilökohtainen osapuolten ohjaus voi tapahtua esimerkiksi sovittelupalvelun edellytysten arvioinnin yhteydessä, jolloin sen tekevät sovittelupalveluiden ammattilaiset. Sovittelun kuluessa myös sovittelijat antavat tietoa tuki- ja jatkopalveluista. Osapuolten henkilökohtaisten asioiden selvittely ja jatko- ja tukipalveluihin ohjaaminen tulee tehdä aina kahden kesken kunkin osapuolen kanssa, ei yhteisissä neuvottelutilanteissa. Mikäli uhri haluaa sovittelijoiden lähettävän hänen yhteystietonsa uhripalveluihin, siihen pyydetään häneltä suostumus. (ks. http://www.intermin.fi/sisainenturvallisuus/ohjelmat/ohjelmat_2011-2015). Sovittelutoimisto ohjaa sovittelijoita asiaan liittyvissä käytännöissä.

Sovittelija ei saa ohittaa rikoksesta epäillyn vastuuta, sillä sovittelun tarkoitus ei ole vähätellä tai mitätöidä tapahtumia tai niiden rikosluonnetta. Toisaalta myöskään saarnaaminen ja syyllistäminen eivät toimi, koska yleensä rikoksen tehnyt tai väärin toiminut ihminen tietää tehneensä väärin. Sovittelun tavoitteena on, että moraalinen vastuuntunne syntyy siinä, kun epäilty tai riita-asiassa toista ja toisen oikeuksia loukannut kuulee uhrin tai loukatun osapuolen ja mahdollisesti hänen läheistensä kertomukset ja kokemukset tapahtuneesta.

Rikoksen tehnyt tai riita-asian osapuoli voi tuntea häpeää ja syyllisyyttä. Syyllisyyden kokemus voi auttaa omien tekojen tunnistamisessa, tunnustamisessa, vastuun ottamisessa ja halussa korjata vahinkoja. Väärissä teoista johtuva syyllisyyden tunne liittyy ihmisen olemiseen moraalisena, vastuullisena olentona. Syyllisyyden kantaminen lamaannuttaa, taannuttaa, tekee avuttomaksi ja vähentää kykyä vastuun ottoon ja itseohjautuvuuteen. Siksi on tärkeää, että sovittelija antaa tilaa myös syyllisyyden tunteiden käsittelylle.

Salassapitosäädösten estämättä sovittelija voi tehdä lastensuojeluilmoituksen, jos hän saa tietoonsa asioita, joiden perusteella on aihetta lastensuojelutarpeen selvittämiseen. Asiasta on aina syytä keskustella ammattihenkilöstön kanssa. Tavallisimmin lastensuojeluilmoituksen tekevät sovittelutoimiston ammattilaiset keskustellen huoltajien kanssa asiasta. Lapsi on yksilö- tai perheko-

taisen lastensuojelun tarpeessa esimerkiksi silloin, kun lasta pahoinpidellään, laiminlyödään tai hän ei saa ikätasonsa edellyttämää hoitoa.

Lastensuojelulain mukaan on laissa mainituilla tahoilla, salassapitosäädösten estämättä, velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille, kun heillä tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella on syytä epäillä lapsen kohdistunutta, rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädettyä seksuaalirikosta.

Ilmoitusvelvollisuus koskee laajasti kaikkia lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja luottamustoimissa olevia henkilöitä riippumatta siitä, ovatko he julkisen tai yksityisen työnantajan palveluksessa, toimivatko he itsenäisinä ammatinharjoittajina tai toimeksiantosuhteessa. Lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, mutta seksuaalirikoksissa suojaikäraja on pääsääntöisesti 16 vuotta. Syytä epäillä -käsite ei edellytä varmuutta tai suurta todennäköisyyttä. Rikosta on syytä epäillä silloin, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen.

Saavutetun sovinnon ja sopimuksen kohtuullisuutta voi sovittelija pohtia yhdessä osapuolten kanssa. Jos sovittelija epäilee, että osapuolten sopimuksessa ei ole kaikki kohdallaan, hänen tehtävänä on arvioida täytyvätkö sovittelun edellytykset siltä osin, että osapuolet ymmärtävät, mitä ja mistä asioista ovat sopimassa ja sopimusta tekemässä. Jos alaikäinen on suostumassa hänen kannaltaan selvästi kohtuuttomaan sopimukseen, on sovittelu keskeytettävä (1015/2005, 19 §). Sovittelija voi antaa osapuolille tietoa sopimuksen merkityksestä, esittää kysymyksiä, keskustella ja ehdottaa tarvittaessa tuumaustaukoa tai aikalisää.

Sovittelija ei saa todistaa siitä, mitä hän tehtävässään on saanut tietää sovitteluvastavasta asiasta, jolleivät erittäin tärkeät syyt vaadi, että sovittelijaa kuulustellaan siitä (1015/2005, 21 §). Tällainen tilanne voisi olla esimerkiksi silloin, kun selvittävänä on törkeä rikos tai, kun sovittelijan kuulustelun avulla voidaan hankkia rikoksesta epäillyn hyväksi tulevaa näyttöä, jota ei muulla tavoin olisi saatavilla.

Sovittelijan on hyvä varautua myös siihen, että joissakin tilanteissa vasta sovitteluprosessin käynnistyttyä käy selville, että sovittelun edellytykset eivät täyty tai osapuolet eivät haluakaan sovittaa. Tällöin hänen tulee keskeyttää sovittelutapaaminen.

Vapaaehtoissovittelijan vastuut ja velvollisuudet

- Järjestää sovittelutapaamiset osapuolten kanssa.
- Toimii sovittelun ammattihenkilöstön valvonnassa ja ohjauksessa.
- Toimii rikos- ja riita-asoiden sovittelun periaatteiden, lainsäädännön säädösten ja yhteisesti sovittujen ja hyväksytyjen toimintatapojen mukaisesti.
- Antaa osapuolille tietoa sovittelumenettelystä ja sovittelun työta-voista.

- Sovittelee puolueettomasti ja kaikkia osapuolia kunnioittaen.
- Huolehtii omien tunteiden pitämisestä taka-alalla, käyttäytyy rauhallisesti ja kaikkia osapuolia tukien.
- Tukee osapuolia keskinäisessä dialogissa, ratkaisujen tekemisessä ja johtaa prosessin etenemistä sovittelussa.
- Toimii hyvän palvelun edellyttämällä tavalla.
- Auttaa osapuolia löytämään keskenään heitä tyydyttävät ratkaisut rikoksesta sen uhrille tai riita-asiassa loukatulle osapuolelle aiheutuneiden henkisten ja aineellisten haittojen hyvittämiseksi.
- Toimii salassapitosäädösten mukaan.
- Ylläpitää osaamistaan käytännön toiminnassa, esimerkiksi sopien sovittelutoimiston kanssa tietystä määrästä sovitteluja vuosittain ja osallistumalla järjestettävään koulutukseen ja työnohjaukseen.
- Keskeyttää sovittelutapaamisen, jos sovittelun edellytykset eivät täyty ja tiedottaa asiasta sovittelun ohjaajalle.
- Pitää sovittelutoimiston ammattihenkilöstön ajan tasalla sovittelu-prosessin etenemisestä, neuvottelee ja pyytää rohkeasti apua tarvittaessa.
- Vastaa toiminnastaan sovittelun palveluntuottajalle ja sovitteluun osallistuville.
- Laatii sovittelussa syntyneestä osapuolten välisestä sopimuksesta asiakirjan ja varmentaa sen allekirjoituksellaan.
- Toimittaa sovittelun päätyttyä sovittelutoimistolle selostuksen sovittelusta.
- Tiedottaa sovittelussa havaitsemistaan ongelmista ja mahdollisista vaaratilanteista.
- Palauttaa sovittelua koskevat asiakirjat sovittelun päätyttyä sovittelutoimistolle tai hävittää ne niin, että ne eivät joudu ulkopuolisten käsiin.
- Ilmoittaa sovittelutoimistoon, jos elämäntilanteet muuttuvat niin, ettei hän voi toimia sovittelijana tai haluaa jäädä tauolle.
- Ilmoittaa esteellisyydestään soviteltavassa asiassa.
- Antaa osapuolille tietoa saatavissa olevasta oikeusavusta ja muista palveluista.

Vapaaehtoissovittelijan oikeudet

- Saa tehtävänsä perus-, jatko- ja täydennyskoulutusta ja työnohjausta sekä ammattihenkilöstön tukea ja ohjausta kaikissa sovittelun vaiheissa.
- Saa vaikuttaa sovittelun kehittämiseen, tehdä kehittämisehdotuksia, antaa palautetta ja kehittyä työssään.

- Saa antaa ja saa palautetta vertaissovittelijaltaan ja sovittelun ammattihenkilöstöltä.
- Saa toimia turvallisessa ympäristössä.
- Saa kulukorvauksen sovittelusta.
- Saa huolehtia omasta jaksamisestaan sovittelijana.

Sovittelijan tehtävät ennen sovittelua ja sovittelun kuluessa

Sovittelua ennen sovittelija

- huolehtii hyvistä esivalmisteluista keskustellen sovittelutoimiston ammattihenkilöstön kanssa
- hoitaa sovittelut viiveettä ja joustavasti
- sopii tapaamiset osapuolten tarpeita kuunnellen
- pitää sovitut tapaamisajat
- kertoo osapuolille riittävät ja oikeat tiedot sovittelumenettelystä, sovittelussa käytettävistä työtavoista, heidän asemastaan ja oikeuksistaan sekä sovittelun merkityksestä
- tarkistaa sovittelun fyysisen ympäristön viihtyisyyden, turvallisuuden, siisteyden ja puhtauden
- ilmaisee sovitteluun osallistujien arvostamista oman olemuksensa ja pukeutumisensa siisteydellä ja omalla puhetavallaan
- varmistaa, että uhrilla tai asianomistajalla tai riidan osapuolilla on halua ja voimavaroja kohdata rikoksesta epäilty tai toinen osapuoli sovittelussa
- varmistaa, että osapuolet osallistuvat sovitteluun vapaaehtoisesti
- varmistaa, että osapuolilla on tieto oikeudestaan tukihenkilöön, avustajaan, oikeusapuun ja tulkin käyttöön
- huolehtii, että jokainen voi kokea olonsa sovittelussa turvallisiksi ja tuoda esiin omat odotuksensa ja tarpeensa sovittelussa – mitä he toivovat sovittelusta, millaisia ratkaisuvaihtoehtoja heidän mielestään on olemassa
- huolehtii, että osapuolten kertomukset tapahtumista ja heidän tarpeensa, etunsa ja tavoitteensa tulevat kuulluiksi
- keskustelee sovittelun ohjaajan kanssa siitä, ovatko osapuolet ilmaisseet, että haluavat yhteystietonsa välitettävän jatkopalveluihin ja sopii, miten asiassa toimitaan sovittelun yhteydessä.

Sovittelun kuluessa sovittelija

- toivottaa sovitteluun osallistuvat tervetulleiksi sovitteluun tervetien, esittäytyen ja kiinnostusta ja kiireettömyyttä osoittaen
- toimii luottamuksellisesti ja luottamusta herättäen
- toimii osapuolten tarpeista käsin ja heidän tahdissaan
- voi tarjota kahvia, mehua ja vettä tilanteen rentouttamiseksi
- pyrkii saamaan kontaktin kaikkiin osapuoliin puhumalla neutraaleista asioista
- keskittyy osapuolten kuunteluun: laittaa puhelimensa äänettömäksi ja välttää aiheettomia keskeytyksiä ja häiriöitä
- kohdistaa huomion teosta aiheutuneisiin vahinkoihin
- tukee sovitteluprosessia – sopimukseen pääsy tai sopimuslomake eivät ohjaa sovittelua
- kunnioittaa uhrin ja epäillyn tai riidan osapuolten ainutlaatuisuutta ja arvokkuutta ihmisenä, varaa aikaa ja välittää osapuolille kokemuksen kuulluksi tulemisesta
- palvelee kaikkia asiakkaita tasapuolisesti, kunnioittavasti ja oikeudenmukaisesti riippumatta sukupuolesta, rodusta, uskonnosta ja yhteiskunnallisesta asemasta tai asemasta rikos tai riita-asian osapuolina
- ei ohjaile osapuolten tekemiä ratkaisuja
- huolehtii, että uhrin asema ei huonone sovittelun myötä – huomioiden uhrin iän ja haavoittuvuuden
- tunnistaa myös hienovaraisen painotuksen mahdollisuuden
- rohkaisee osapuolia kertomaan kokemuksensa ja tunteensa
- ei moralisoi uhria tai epäiltyä tai riita-asian osapuolia, heidän valintojaan eikä mitätöi heidän kertomaansa
- rohkaisee rikoksesta epäiltyä tai vahingon aiheuttajaa ymmärtämään ja hyväksymään velvoitteensa ja vastaamaan niistä
- antaa tilaa kysymyksille – kuunnellen myös hiljaisuutta, sillä osapuolilla ei aina ole sanoja tapahtumille ja kokemuksilleen
- antaa osapuolille ja heidän huoltajilleen, avustajilleen ja tukihenkilöilleen tarvittaessa tietoa tarjolla olevista tuki- ja jatkopalveluista ja eri auttajatahojen yhteistyöstä
- edistää yhteistyötä pakottamisen ja eristämisen sijaan
- huolehtii osapuolten oikeusturvasta
- keskeyttää sovitteluneuvottelun, jos ilmenee, että sovittelun edellytykset eivät täyty tai jos sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin alaikäisen osapuolen etua

- tuo esiin anteeksipyyttämisen mahdollisuuden, mutta ei vaadi sitä
- ei edellytä uhrilta tai loukatulta osapuolelta anteeksiantamista, vaikka epäilty tai toista loukannut pyytää anteeksi tapahtunutta
- huolehtii, että sovitteluneuvottelu kestää maksimissaan kaksi tuntia, sisältäen tauot
- sopii uuden tapaamisen tai tauottaa neuvottelutilannetta, jos neuvottelu ei etene, mutta osapuolet haluavat jatkaa sovittelua.

4.3 Sovittelijana jaksaminen ja uupumisen ehkäisy

Vapaaehtoissovittelijan työn tulisi olla palkitsevaa, jotta motivaatio ja jaksaminen pysyvät tasapainossa. Ratkaisujen löytyminen, innostavat uudet haasteet ja tyytyväisten ihmisten palaute sekä kokemus onnistumisesta tehtävässä antavat voimia vapaaehtoistyöhön.

Sovittelijan työssä oleellisia asioita ovat ihmiskeskeisyys, kyky myötäelää ja asettua toisen ihmisen asemaan. Sovittelija kohtaa tehtävässään väistämättä myös pahoja ja rikoksena tuomittavia asioita, eikä hän voi piiloutua ammattiroolin taakse. Sovittelu ei ole terapiaa, joten esimerkiksi osapuolten ihmissuhdeongelmiin syventyminen ei ole sovittelun pääsisältö. Sovittelussa ei myöskään ratkaista rikoksia, syyllisyyskysymyksiä tai rangaistuksia.

Tiedostamattomat oletukset, uskomukset, arvot, asenteet ja tulkinnat siirtyvät vuorovaikutustilanteisiin usein erityisesti sanattomassa viestinnässä, ilmeinä, eleinä, katseina ja äänenpainoina. Ne ilmenevät myös sovitteluun osallistuvien ja sovittelijoiden kohtaamisessa ja vaikuttavat kykyyn auttaa sovittelupalveluihin hakeutuneita.

Sovittelu ei aina suju odotusten mukaan eikä se välttämättä tarkoita, että sovittelija olisi toiminut väärin tai ollut taitamaton. Kun sovittelu ei suju toivotulla tavalla, on luonnollista tuntea pettymystä. On tärkeää käsitellä pettymykset ja vaikeat sovittelukokemukset mahdollisuuksien mukaan sovittelun ohjaajan, vertaissovittelijan tai työnohjaajan kanssa.

Kuormittavia tekijöitä sovittelussa

- ihmisten tekemän ja kokeman pahan, kärsimyksen ja vaikeiden asioiden kohtaaminen
- sovitteluun osallistuvien elämänarvojen, elämäntapojen ja valintojen ristiriitaisuus sovittelijan omien valintojen kanssa
- neuvottomuuden ja voimattomuuden kokemus
- rikollisten tekojen herättämät vastatunteet
- liian useat ja liian tiuhaan toistuvat sovittelut

- vaikeat ja raskaat sovittelut
- kokemus tilanteen hallitsemattomuudesta, tilanteesta tehdyt virheelliset tulkinnot tai pyrkimys kaikkivoipaiseen auttamiseen
- sovittelun osapuolten kertomukset muistuttavat oman elämän tarinoita
- sovittelijan omat kipupisteet aktivoituvat, jos sovittelija ei ole sinut oman elämänhistoriansa kanssa.

Sovittelija ei ole henkilökohtaisessa suhteessa sovitteluun osallistuvien kanssa, vaan sovittelussa on kyse ammatillista auttamissuhdetta muistuttavasta suhteesta.

Kohdatessaan inhimillisen pahaa, kärsimystä ja vaikeita asioita sovittelija joutuu pohtimaan omia asenteitaan ja tunteitaan. Häneltä vaaditaan rohkeutta, rehellisyyttä, herkkyyttä ja empatiakykyä. Sovittelijalla olisi hyvä olla myös luontaista kykyä elää vaikeiden asioiden keskellä, käsitellä vaikeita tilanteita ja kehittää omia tapoja selviytyä.

Sovittelijoiden kokemat vastatunteet ovat erilaisia ja aktivoituvat eri asioista. Vastatunteet kuuluvat ihmissuhteisiin ja ne kertovat jotakin auttajasta itsestään. Ne voivat siten myös auttaa oman toiminnan kehittämisessä ja ihmisenä kasvussa. Vastatunteiden analysoiminen ja käsittely voi olla tärkeää myös työyhteisön ja vertaissovittelijan kanssa. Tiedostamattomat vastatunteet voivat ohjata sovittelijoita käyttämään sopimattomia toimintatapoja ja vaikeuttaa vuorovaikutusta sovittelun osapuolten ja vertaissovittelijan kanssa.

Sovittelijan on syytä kiinnittää huomiota myös omaan jaksamiseensa. Uupuminen voi kohdata myös sovittelijaa. Ihmisten parissa tehtävässä työssä voi kuormittua liikaa ja uupua, koska toisen ihmisen kuormaan ja kärsimykseen ei koskaan totu – eikä ole hyväkään tottua. Uupuminen kehittyy vähitellen, eikä sitä aina ole helppo heti tunnistaa. Työ voi olla innostavaa, siihen haluaa omistautua ja uskoa omiin mahdollisuuksiin auttaa. Vähitellen ongelmat voivat kasaantua ja kasvaa, tapahtuu turhautumista, väsymistä, vaikeat tehtävät alkavat pelottaa ja sovittelija kokee riittämättömyyttä. Kun työ muuttuu kuormittavaksi ja negatiiviseksi, sovittelija pettyy itseensä ja yrittää suojautua. Myös sovittelijan omassa elämässä voi olla kuormittava elämänvaihe, jolloin hänen voi olla tarpeen keskustella luottamuksellisesti sovittelun vastuuhenkilön kanssa tai pitää taukoa sovitteluissa.

Emotionaalinen kuormittuminen ja uupumisen mahdollisuus voi syntyä esimerkiksi seuraavista sovittelijan kokemuksista – ”En pysty ymmärtämään kaikkea, mitä kuulen..., en käsitä, kuinka ihmisten elämä voi mennä näin solmuun..., taas tällainen hankala tilanne..., en pysty ratkaisemaan näiden ihmisten ongelmaa..., mitä teen, kun ihmiset eivät itse edes halua muutosta elämäänsä?” Kun sovittelija joutuu tulkitsemaan kokemaansa, hän voi joutua pohtimaan,

minkä merkityksen hän antaa kohtaamalleen asialle – onko se ongelma, uhka, vaara, hätä? Hän voi miettiä myös, onko hänellä liikaa sovitteluja, ovatko soviteltavat asiat liian vaativia, voinko itse vaikuttaa tehtävääni, onko työ ristiriidassa arvojeni kanssa?

Sovittelijan on jatkuvasti kysyttävä itseltään, miten ihmisten ongelmat ja kärsimys vaikuttavat minun elämääni, pystynkö asettumaan riittävällä tasolla sovittelun osapuolten psyykkisten prosessien ulkopuolelle olematta silti kyy-ninen. Sovittelija ei voi ottaa valtaa ja kontrollia osapuolten elämästä, vaan hänen tulee säilyttää herkkyytensä asettua erillisenä ihmisenä ihmisten rinnalle tarkastelemaan tilannetta heidän näkökulmistaan. Sovittelu on vain lyhyt kohtaaminen eikä se yksinään voi ratkaista kaikkia ihmisten ongelmia. Oleellista on, että sovittelija antaa osapuolille mahdollisuuksia ja työkaluja heidän haluamansa muutoksen tueksi.

Kohtuullinen stressi on voimavara. Se voi auttaa ponnistelemaan ratkaisujen löytämiseksi. Se sisältää myös kasvun, kehittymisen ja työtapojen muutoksen mahdollisuuden. Vaikka työ vie voimia, se myös aktivoi ja antaa uutta energiaa. On tärkeää pitää huolta siitä, ettei kuormita omaa elämäänsä toisten asioilla.

Testaa, oletko uupunut?

- Tunnetko, että olet pidetty ja arvostettu?
- Pystytkö ottamaan apua vastaan muilta?
- Lepäätkö ja rentoudutko riittävästi?
- Pelottaako tai ahdistaa sinua?
- Mistä saat merkitystä elämääsi?
- Kuinka rehellinen olet itsellesi?
- Pystytkö antamaan itsellesi anteeksi, jos epäonnistuit?
- Mitä toivot itsellesi?
- Mikä saa sinut hyvälle tuulelle?
- Mistä et puhuisi kenellekään?
- Miltä sinusta tuntuu, kun katsot itseäsi peilistä?
- Mitä voisit tehdä enemmän hoitaaksesi itseäsi?
- Kenen kanssa voit puhua kahden kesken?
- Nauratko usein? Itketkö usein?
- Jos voisin muuttaa kolme asiaa elämässäni, mitkä ne olisivat?

(Helin 2003)

Liiallista kuormittumista ja uupumista ehkäiseviä tekijöitä

- omien sovittelutaitojen arvioiminen ja palautteen vastaanottaminen
- omien ”sokeiden pisteiden” tunteminen ja omien työskentelytapojen tunnistaminen
- oman rajallisuuden tunnistaminen osaksi ihmisyyttä
- ongelmien ja pettymysten jakaminen, ajatusten vaihtaminen yhteisön jäsenten kesken
- oman ja työparin sovittelutaitojen kiittäminen ja tyytyväisyyden ilmaiseminen, hemmottelu, positiivinen arjesta ”pakeneminen”
- koulutukseen ja työnohjaukseen osallistuminen
- sovittelussa käsiteltävien asioiden rajaaminen osapuolia kuunnellen ja kunnioittaen
- rajoissa pitäytyminen vaikeissa ja hämmentävissä tilanteissa
- sovittelijassa syntyneiden vastatunteiden analysointi ja käsittely työyhteisössä tai vertaissovittelijan kanssa
- sovittelujen määrän rajaaminen omien voimavarojen mukaan
- sovittelijana toimimisen ja muun vapaa-ajan toiminnan tasapainottaminen, lepääminen ja taukojen pitäminen
- oman paikan tunnistaminen auttajana ja osana auttamisverkostoa
- keskustelu sovittelun ohjaajan ja vastuuhenkilön kanssa.

Kuormittumisen ehkäisemiseksi sovittelutoimistoissa pyritään huolehtimaan, että sovittelijalla ei olisi käynnissä enempää kuin yksi tai kaksi sovittelua kerrallaan. Osaamisen ylläpitämiseksi on kuitenkin suositeltavaa, että kullakin sovittelijalla olisi vuodessa vähintään viisi sovittelua.

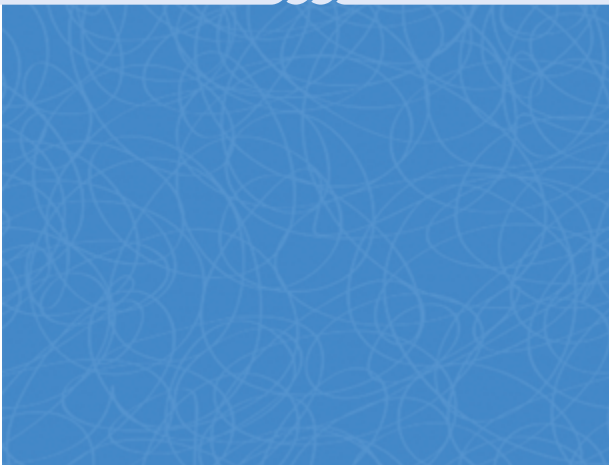
Jos vapaaehtoistyön kuorma kasvaa liian suureksi, sovittelija tarvitsee tukea. On tärkeää, että sovittelutoimistoissa varataan vapaaehtoissovittelijalle tilaisuus keskustella luottamuksellisesti sovittelun ohjaajien tai sovittelun vastuuhenkilön kanssa aina, kun jokin asia sovittelutapaamisissa ja sovittelun osapuolten tilanteissa jää askarruttamaan. Jaettuina ongelmat pienenevät ja muuntuvat yhteisiksi haasteiksi ja kehittämiskysymyksiksi. Kontaktit kollegoihin, ystäviin ja perheenjäseniin ovat myös sovittelijan jaksamisen voimavara.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Olenko neutraali vuoropuhelun mahdollistaja vai onko tavoitteeni ohjalla tilannetta tiettyyn suuntaan?*
- ▶ *Haluanko jakaa omia näkemyksiäni ja antaa viisaita neuvoja ja elämänohjeita osapuolille?*
- ▶ *Pystynkö kestämaan hiljaisuutta?*
- ▶ *Onko puolueettomana pysyminen pyrkimykseni sovittelussa vai olenko jo sovittelun alussa asettunut jommankumman puolelle ja toista vastaan?*
- ▶ *Mitä asioita minun on vaikea sietää?*
- ▶ *Mikä on minulle tärkeää sovittelussa?*
- ▶ *Mitä ajattelen kansojen, rotujen ja heimojen välisistä riidoista?*
- ▶ *Onko motiivini viedä sovittelu kohti sovintoa ja sopimusta omilla ehdoillani vai eteneekö sovittelu osapuolten tarpeista ja toiveista lähtien?*
- ▶ *Haluanko saada oman osaamiseni näkyväksi?*
- ▶ *Tunnenko halua väittää vastaan, jos osapuolet esittävät mielipiteitä tai ilmaisevat itseään tavalla, jota en hyväksy?*
- ▶ *Haluanko auttaa siksi, että koen sen velvollisuudekseni?*
- ▶ *Missä tilanteissa itse olisin esteellinen sovittelemaan?*
- ▶ *Missä muodossa otan parhaiten vastaan palautetta tullakseni taitavaksi sovittelijaksi?*
- ▶ *Pohdi jotain elämäsi liittyvää tai liittynyttä ongelmaa ja kulje vähitellen taaksepäin omassa henkilöhistoriassasi, mitä ajatuksia nousee mieleesi?*
- ▶ *Hyvä sovittelu syntyy mielestäni siitä, että...*

LÄHTEET

- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus koskien rikosasioiden sovittelua. Recommendation No. R (99) 19.
- Euroopan parlamentin uhridirektiivi (2012/29/EU), 25.10.2012. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:FI:PDF>
- Hallintolaki 434/2003.
- Helin, Riitta 2003. Auttaja, miten sinä itse jaksat? http://hypnologia.com/lehdet/0303/auttaja033.html?TB_iframe=true&height=600&width=800.
- Iivari, Juhani (toim.) 2007. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Oppaita 66. Stakes. Helsinki.
- Jos joudut rikoksen uhriksi – esite. <http://www.om.fi/14236.htm>
- Kjällman, Petra (toim.) 2011. Rikoksen uhrin käsikirja. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna 2002. Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-Kustannus.
- Laki rikos- ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005).
- Lakivaliokunnan mietintö 13/2005.
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999.
- Larsson, Liv. 2012. Sovittelun taito. Basam Books.
- Lehtinen, Sini-Tuulia. 1997. Vapaaehtoistointa – kasvava voimavara. Näkökulmia ammattityöhön. Kansalaisareena ry. Monikulttuurinen rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Hyvän käytännön kuvaus. <http://www.sosiaaliporssi.fi/fi-FI/hyvakaytanto/kuvaus/>.
- Nissinen, Leena. 2007. Auttamisen rajoilla. Myötätuntouppumisen ehkäisy. Edita.
- Opas nuorille rikoksen uhriksi joutuneille. <http://www.riku.fi/fi/oppaita/rikosprosessitietoa+nuorille/>
- Senja. Sensitiivisyyskoulutus juridiikan ammattilaisille. 2011. Raiskauskriisikeskus Tukinainen. Helsinki.
- Toivola, Kristiina. 2004. Myötätuntouppumus – auttajan työn työperäinen riski. Työterveyslääkäri 2004;22(3): 330–332
- Turvallisempi huominen – sisäisen turvallisuuden ohjelma 2012. Sisäasianministeriö. Helsinki.
- Umbreit, Mark S. 2001. The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research. Jossey-Bass Publishers. San Francisco
- Zehr, Howard. 1997. Restorative Justice: The concept. Corrections Today 59 (7) 68–70.

5

KOHTAAMINEN, VUOROVAIKUTUS JA KORJAAMINEN SOVITTELUSSA

Ihmisten elämään mahtuu myönteisiä kohtaamisia, ikäviä konflikteja ja jopa rikoksia. Rikoksiin voi liittyä kärsimystä ja vastenmielisiä asioita, joiden tuominen valoon ja joista puhuminen ja ratkaisujen löytäminen ei aina ole helppoa. Konflikteihin johtaneet tilanteet voivat jäädä ratkaisematta esimerkiksi osapuolten keskinäisen vihamielisyyden, kostonhalun, epäluottamuksen, oman edun tavoittelun tai epärealististen odotusten vuoksi. Joskus ongelmat tuntuvat liian monimutkaisilta tai periaatteellinen tai tosiasiallinen ristiriita on liian suuri ratkaistavaksi. Joskus taas pyrkimys syyllisen löytämiseen estää ongelman käsittelyn ja ratkaisemisen.

Usein ristiriitojen käsittelyssä merkittävänä apuna voi olla puolueettoman, kolmannen osapuolen tuki. Tämä on sovittelussa mahdollista. Aidoimmillaan sovittelussa tapahtuva kohtaaminen on toisen ihmisen ja hänen ihmisarvonsa ja ihmisoikeuksiensa tunnustamista ja kunnioittamista sekä hänen arvostamistaan ainutlaatuisena ihmisenä. Ihmiskeskeisyys on kohtaamisessa olennaista. Kohtaamisen onnistumiseen vaikuttavat muun muassa herkkyyys ja kyky eläytyä kulloiseenkin tilanteeseen ja ymmärtää toisen ihmisen erilaista tapaa kokea ja antaa merkityksiä asioille ja tapahtumille.

Sovittelussa ihmisten kohtaaminen ja vuorovaikutus perustuvat dialogiin. Sovittelupalveluissa kaikkien ihmisten välisten kohtaamisten ja kontaktien tulisi olla dialogisia. Sovittelun tavoitteena on tilanne, jossa molemmat osapuolet voivat kokea voittaneensa, ja asiat selkiintyvät. Tavoitteena on, että osapuolet ymmärtäisivät itseään ja parhaassa tapauksessa myös toista osapuolta, eikä se, että sovittelija tietää ja ymmärtää. Tarkoituksena on myös, että osapuolet keskustelevat keskenään, eivät sovittelijan kanssa tai hänen kauttaan.

- Dialogi = kohtaaminen, kuunteleva keskustelu, ihmisten välinen vuoropuhelu, vastavuoroinen käyttäytyminen, kuuntelu, yhdessä ajatteleva, yksilön sisäinen vuoropuhelu.
- Dialogissa synnytetään tila, jossa tilannetta tutkitaan yhdessä. Dialogissa hyväksytään, että ihmisillä on erilaisia näkemyksiä eikä kenenkään näkemys voi olla kokonainen totuus.
- Dialogin tavoitteena on tuottaa uusi ymmärrys, joka toimii perustana myöhemmälle ajattelulle ja toiminnalle. Dialogisen sovittelun tavoitteena on luoda sovittelijoiden avustuksella luottamuksellinen ilmapiiri sekä kuunteleva, kysyvä ja vastaava, moniääninen ja vastavuoroinen vuorovaikutustilanne.
- Dialogin avulla on tarkoitus löytää uudenlaisia rakentavia näkökulmia ja saavuttaa uusi ymmärrys osapuolten välille. Dialogi on korjaavan oikeuden ydin.

Sovittelukohtaamisessa

- Ytimenä on uhrin ja epäillyn tai riidan osapuolten välinen, kasvokkain kohtaaminen.
- Lähtökohtina ovat tapahtunut rikos tai syntynyt riita, perus- ja ihmisoikeudet, toisen ihmisen kunnioittaminen ja korjaavan oikeuden periaatteet.
- On mahdollisuus saada vastauksia miksi-kysymyksiin.
- On mahdollisuus käsitellä aktiivisesti omaa asiaansa, myös vaikeita asioita ja kipeitä tunteita.
- Tärkeintä on osapuolten tarpeiden kuuleminen, keskinäisen ymmärryksen ja kaikkia tyydyttävän ratkaisun etsiminen.
- Tapahtumia ja niihin liittyviä tunteita voidaan selkiinnyttää, käsitellä ristiriitoja, korjata väärinymmärrystä, poistaa pelkoja ja ymmärtää toista ihmistä paremmin.

- Korostetaan myös positiivista vastuunottoa: rikoksesta epäilty tai riidan osapuoli kohtaa henkilön, jolle hän on aiheuttanut vahinkoa tai haittaa tai jota on loukannut.
- Luotetaan ihmisten tahtoon ja kykyyn käsitellä heille tärkeitä asioita, kertoa niistä omien kokemustensa perusteella sekä ratkaista ongelmia voimavarojensa mukaan.
- Ei keskitytä syyllistämiseen, vaan tavoitellaan oikeudenmukaisuuden kokemusta ilman kosta tai rangaistusta.

Koska rikokseen tai riitaan liittyy vaikeita kokemuksia ja kipeitä tunteita, osapuolten ei ole helppo hyväksyä vaikeiden asioiden käsittelyä ja vieraan ihmisen väliintuloa, vaikka he tunnistaisivatkin avun ja tuen tarpeen. Tällaisessa tilanteessa ei sovinnollisuus ole ensimmäisenä osapuolten mielessä. Sovittelijan toiminnalla onkin tilanteessa tärkeä merkitys.

5.1 Dialoginen kohtaaminen sovittelussa

Dialoginen kohtaaminen ja toista kunnioittava vuoropuhelu käynnistyvät jo sovittelutoimistosta lähtevässä kirjeessä tai ensimmäisessä osapuoliin tapahtuvassa yhteydenotossa. Nämä ovat sovittelutoimiston avauksia tasavertaiselle ihmisten väliselle vuoropuhelulle. Sovittelijoille osapuolten erillistapaamiset antavat oivan mahdollisuuden hahmottaa heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä ja virittää avointa vuoropuhelua.

Sovittelussa käytettäviä menettelytapoja ei ole tiukasti rajattu lainsäädännöllä. Tavoitteena on, että menettelytavat edistävät avointa vuoropuhelua. On tärkeää, että rikoksen uhri ja rikoksentehtäjä tai riidan osapuolet itse osallistuisivat keskusteluun ja olisivat aktiivisia osallisia. Erilaisia dialogisuutta edistäviä menettelytapoja voidaan toteuttaa esimerkiksi vuoropuhelulla ja vuorokuuntelulla; olemalla utelias kunkin osapuolen rakentamia merkityksiä kohtaan, sallimalla keskustelut eri osapuolien tai ryhmien välille tai eriyttämällä, tilanteen niin vaatiessa rikos- tai riita-asian osapuolet/huoltajat/neuvottelijat fyysisesti eri huoneisiin.

Sovittelussa dialogisuus ilmenee seuraavasti

- Keskustelu on aktiivista, vapaaehtoista, vastavuoroista ja toista ihmistä kunnioittavaa.
- Keskustelu on vaiheittain etenevä luova tapahtumasarja, jossa eri osapuolet arvioivat omia ajattelutapojaan, eläytyvät kuulemaansa ja pohtivat erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja.
- Keskustelu antaa rikoksen tai riidan osapuolille mahdollisuuden ilmaista tapahtumiin liittyviä taustoja, tunteita ja seurauksia.

- Keskustelussa käytetään avoimia kysymyksiä, m- ja k-alkuisia kysymyksiä (mitä, kuka, keitä?), puheenvuorojen takaisin heijastamista ja sanotun uudelleen muotoilua.
- Keskustelu on turvallisuutta luovaa ja pyrkii vähentämään ahdistusta ja pelkoa.
- Osapuolet puhuvat omasta puolestaan, minä-muodossa.
- Osallistujat osoittavat aitoa kiinnostusta toisen sanomiseen.
- Osallistujat tulevat vähitellen tietoisiksi omasta ja toisen ajattelusta.
- Puheenvuorot muotoillaan siten, että niihin odotetaan toisen vastausta ennen kuin keskustelijat voivat yhdessä edetä.
- Puhuessaan osapuolet rakentavat merkityksiä tapahtumille.
- Kaikkien näkökannat ovat yhtä tärkeitä ja olennaisia uuden ymmärryksen synnyttämiseksi.
- Voidaan puhua ja kuulla myös itselle vieraita näkökulmia.
- Kuunteleminen tulee tärkeämmäksi kuin neuvojen antaminen.
- Ajattelutavat, asenne ja kohtaaminen tulevat tärkeämmäksi kuin menetelmät.
- Tapahtumista ja niiden syistä ja seurauksista ei välttämättä olla heti yhtä mieltä, mutta erimielisyyksiä voidaan käsitellä ilman vastakkainasettelua.
- Uusi ymmärrys syntyy keskustelijoiden väliin, oikeassa oleminen ei ole enää tärkeää.
- Tapahtuma antaa mahdollisuuden myös asiointilan ennalleen asettamiselle tai muutokseen ja tulevaisuuteen suuntautumiselle.
- Sovittelu voi onnistuessaan johtaa avoimeen yhteistoimintaan asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai yhteisöllisten toimintatapojen rakentamiseksi.

Dialogisessa vuoropuhelussa keskustelu ei ole vain pelkkää kysymyksiin vastaamista, vaan keskustelu suuntaa tulevaisuuteen ja osapuolten haluamaan muutokseen. Vuoropuhelussa ihmiset keskustelevat keskenään, vaikka heillä on erilaiset arvot, mielipiteet, tarinat ja kokemukset. Vuoropuhelun tarkoituksena on myös löytää osapuolten haluamia muutostavoitteita ja keinoja niiden saavuttamiseksi. Vuoropuhelussa kukin osallistuja voi saada tunteen oman toimintansa hallinnasta.

Kohtaaminen ja vuoropuhelu etenevät kuuntelemisen ja tarkentavien kysymysten kautta. Omaa ja toisen puhetta kuuntelemalla osapuolet muokkaavat omia kokemuksiaan ja tulevat niistä tietoisiksi. Kuunteleminen ei kuitenkaan tarkoita, että aina hyväksyy toisen toiminnan, vaatimukset tai motiivit. Kun osapuolet vuorotellen tuovat esiin näkemyksiään ja tavoitteitaan, puhuminen ja

kuunteleminen erotetaan toisistaan. Toisen puhuessa toisella ei ole lupa kommentoida, jotta vaikutelmien kuulostelulle jää tilaa.

Sovittelijalta vaaditaan herkkyyttä, ettei hän antaisi vääriä tulkintoja ihmisten tunteille. Aina ei tarvita paljon sanoja, vaan voi käyttää toteamuksia, kuten ”niin”, ”aivan”, ”nnn”, keskittyä kuuntelemiseen ja auttaa osapuolia kuuntelemaan toisiaan. Myös toistoa voi käyttää tai pyytää toistamaan: ”Voisitko vielä kertoa, mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä?”

5.2 Sovittelija dialogin mahdollistajana

Sovittelutapaamisen luonne selväksi

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu perustuu pääosin sovintoa edistävään eli fasilitatiiviseen sovittelumenettelyyn. Sovittelija voi olla avaamassa lukkiutuneita suhteita ja auttamassa osapuolia katsomaan tilannetta etäämmältä. Sovittelija ei kuitenkaan määrää vuoropuhelun suuntaa tai tapaa.

Rikoksen tai riidan osapuolilla voi sovitteluun tullessaan olla käsitys, että sovittelijat esittävät heille ratkaisut ja tekevät päätökset sovinnon sisällöstä. He saattavat myös odottaa sovittelijoilta kannanottoa rikosoikeudelliseen syyllisyyskysymykseen, mutta siihen ei sovittelijoilla eikä sovittelun ammattilaisilla ole valtuuksia.

Sovittelijan onkin hyvä jo sovittelun alussa kertoa osapuolille, millaisesta menettelystä on kysymys ja millaisia työtapoja sovittelussa käytetään. Työskenntelyprosessin ja -tapojen tulee olla avoimia ja niiden tulee olla osapuolten tiedossa heidän harkitessaan sovittelua.

Sovittelijan olemuksella, liikkeillä, ilmeillä, sanoilla ja käyttäytymisellä on merkitystä tilanteen turvallisuudelle, ilmapiirin vapautumiselle ja aidon vuoropuhelun toteutumiselle. Sovittelijan on hyvä välttää selaamista asiakirjoja kesken sovittelun, samoin kuin välttää niiden näyttävää esilläpitoa. Se voi häiritä sovittelun keskustelunomaisuutta ja tilanteen vapautuneisuutta. Sovittelijan tekemät suoraviivaiset tulkinnat, arviot ja analyysit tilanteesta voivat tukahduttaa avoimen vuoropuhelun.

Erilaiset näkemykset ja tunteet kohtaavat

Avoimuuden ja rehellisyyden edellytyksenä on, että sovittelussa osapuolet saavat kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta ja ihmisarvonsa kunnioittamisesta. Osapuolten ei ole aina helppoa puhua sovittelussa kokemuksistaan. Luottamuksen rakentaminen vie aikansa. Avoimuus ja rehellisyys auttavat osapuolia arvioimaan itse ääneen tilannettaan ja hahmottamaan, millaisia toivottujen

muutosten tulisi olla. Ääneen ajattelu voi auttaa myös oivaltamaan, millä keinoin muutokset olisivat saavutettavissa. Osapuolet eivät useinkaan ole yhtä mieltä tapahtumista ja niiden taustoista, seurauksista ja ratkaisuksista, mutta olisi hyvä, jos he pystyisivät käsittelemään erimielisyyksiä ilman vastakkainasettelua. Se ei tarkoita kuitenkaan sitä, että sovittelussa rikoksen ja vääryyden tekeminen hyväksytään.

Sovitteluun asiaan liittyy usein tunnelatausta, ja osapuolet voivat esittää näkemyksiään hyvin liikuttuneesti, kiivaasti tai kontrolloimattomasti. Osapuolet voivat joskus ilmaista tarpeitaan arvosteluna ja vaatimuksina. Kun tunteita käsitellään, ne saattavat myös purkautua loukkaantumisen, vaikenemisen ja vihamielisyytenä. Kiihtyneenä ihmiset voivat syyttää toisiaan, etsiä virheitä toisistaan tai toistensa käyttäytymisestä ja torjua oman osuutensa. Tunteiden käsittely ei saisi kuitenkaan johtaa väittelyyn siitä, kuka on oikeassa ja kuka väärässä. Tämä vaatii sovittelijoilta kykyä johtaa tilannetta taitavasti ja turvallisesti.

Dialogista sovittelua voidaan tukea esittämällä kysymyksiä, osoittamalla ymmärrystä asian vaikeudelle, palaamalla tavoitteen määrittelyyn tai suuntaamalla puhetta kohti tulevaisuutta. Sovittelijat voivat auttaa osapuolia myös puhumaan tapahtumiin ja asioihin liittyvistä mielikuvistaan, ennakkoluuloistaan ja olettamuksistaan.

Jos vuoropuhelu lähtee väärille urille tai osapuolet puhuvat toistensa päälle, on tarpeen keskeyttää keskustelu ja pitää tauko. Sovittelua voidaan myös kaikkien osapuolten yhteisellä sopimuksella ja suostumuksella siirtää toiseen ajankohtaan.

Työtavoista sopiminen edistää dialogia

Sovittelun alussa on hyvä sopia käytettävistä työtavoista yhdessä osapuolten kanssa esimerkiksi seuraavasti:

- Sovittelussa ei saa käyttää toista loukkaavaa puhetta eikä toista saa painostaa, johtaa harhaan tai käyttää omien etujensa saavuttamiseksi.
- Sopiiko teille, että voimme keskeyttää sellaisen puheen, jossa käytetään toista loukkaavaa kieltä tai puhutaan toisen päälle?
- Sovittelijoita vanhemmilta sovitteluun osallistujilta ja erityisesti vieraiden kulttuureiden edustajilta on kohteliasta kysyä sopiiko, että sovittelussa voimme kaikki sinutella toisiamme.
- Lasten ja nuorten kohdalla sovittelija voi ystävällisesti pyytää esimerkiksi lakin ja päällysvaatteiden riisumista tai syömisen ja juomisen välttämistä toisten läsnäolijoiden kunnioittamiseksi.
- Huomioidaan erilaiset kulttuuriset näkemyserot ja tavat. Esimerkiksi joissakin kulttuureissa miehen ei ole sopivaa kätellä naista.

Dialogi voi estyä

Dialogisen sovittelun esteenä voi olla, että osapuolet pelkäävät toisiaan, ovat tapahtumista järkyttyneitä, peloissaan tai eivät luota toiseen osapuoleen tai sovittelijoihin. Riitatilanne voi olla niin tulehtunut, että neuvottelun aloittaminen ei ole helppoa. Rikoksesta epäillyn voi olla vaikea puhua avoimesti, koska hän pelkää syyllistämistä, tuomitsemista tai kasvojen menettämistä. Osapuolilla voi tällaisessa tilanteessa olla tarve päästä nopeasti tilanteesta pois ja jättää asioiden käsittely sikseen. Tämä voi johtaa heidät tekemään itselleen ja toisilleen epäedullisia ratkaisuja. Tällaisessa tilanteessa erillistapaamiset tai sovittelun tauottaminen voivat vähentää pelkoja, edesauttaa dialogin syntymistä ja rikoksesta epäiltyä tai toista loukannutta osapuolta ottamaan vastuuta.

Dialoginen sovittelu estyy myös, jos sovittelija käyttää suljettuja kysymyksiä tai tekee suoraviivaisia, syyllistäviä tulkintoja osapuolten puheesta. Esteenä voi olla myös se, että sovittelija tai toinen osapuoli keskeyttää puheen tai puhuja huomaa, että häneen tai hänen asiaansa suhtaudutaan välinpitämättömästi. Myös se voi estää dialogin syntymisen, jos sovittelija tai toinen osapuoli ilmoittaa ”kyllä tietävänsä, miten asiat ovat”. Dialogia ei myöskään synny, jos sovittelija ryhtyy ”kasvattamaan, opettamaan tai terapoimaan” sovittelun osapuolia.

Joskus osapuolet ilmoittavat sovitteluun tullessaan, että ”me olemme tämän asian jo sopineet”. Sovittelija on tällöin kiinnostunut siitä, mitä ja mistä osapuolet ovat jo sopineet. Osapuolilta on hyvä kysyä, mitä haluatte kertoa sopimuksestanne. Jos ongelmien olemassaolo kielletään, voi seurauksena olla ongelmien pakeneminen tai vääränlaiset odotukset siitä, että asiat selkiintyvät vain tuomioistuimessa. Sovinnollisuuden ilmaiseminen tai sopiminen ei tarkoita ongelmien kieltämistä.

Vastuunotto syntyy dialogissa

Sovittelun yhtenä tavoitteena on tukea rikoksesta epäillyn tai toista loukanneen osapuolen vastuunottoa. Se voi tapahtua siten, että rikoksesta epäilty tai riidan osapuolet tulevat tietoisiksi ja ymmärtävät, miten heidän tekonsa vaikuttavat toiseen osapuoleen, muihin ihmisiin, koko yhteisöön tai yhteiskuntaan. Kenenkään ei tule tehdä ratkaisuja pakon edessä. On etsittävä ratkaisuja, jotka tyydyttävät mahdollisimman hyvin eri osapuolten tarpeita. Sovintoon ja sopimukseen pääseminen ehdoin tahdoin ei ole sovittelun tarkoitus ja tavoite. Vaikka sovittelu ei johtaisi sopimukseen, sovittelussa mahdollistuva kohtaaminen voi selkeyttää tilannetta ja auttaa osapuolia tulevissa vaiheissa.

Sovittelija on dialogin tukija

Sovittelija tarvitsee itsetuntemusta, tietoisuutta omasta käyttäytymisestään ja vaikuttimistaan ja erityisiä taitoja vuoropuhelun mahdollistamiseksi. Jotta sovittelija voisi toimia vuoropuhelun mahdollistajana, hänen on tärkeää olla selvillä omasta ihmiskäsityksestään, ajatusmalleistaan ja elämäkatsomuksestaan ja peilata niitä korjaavan oikeuden arvoihin. Tiedostamattomina ne voivat ohjata sovittelua tiettyyn suuntaan.

Vuorovaikutustaidot eivät synny itsestään, mutta ne ovat opittavissa. Kun sovittelija kokee, että hänellä on tarvittavat keinot ja toimintavaihtoehdot, hän voi onnistua vuoropuhelun mahdollistamisessa vaativissakin tilanteissa. Omien auttamismahdollisuuksien riittävyttä on kuitenkin aina tarpeen pohtia ja pyytää tarvittaessa tukea ja neuvoja sovittelutoimiston ammattihenkilöstöltä. On tilanteita, joita ei voi ratkaista yksin, vaan tarvitaan tilanteeseen liittyvien tekijöiden ja huolenaiheiden jäsentämistä yhdessä muiden kanssa. Joskus on tarpeen etsiä lisävoimavaroja. Usein myös sovittelun osapuolet hyötyvät saadesaan lisäaikaa ja etäisyyttä asioiden käsittelyyn.

Jotta sovittelija voisi parhaalla mahdollisella tavalla tukea sovittelun osapuolia aitoon vuoropuheluun, hän tarvitsee koulutusta, ammattihenkilöstön tukea ja työnohjausta. Sovittelun periaatteisiin ja dialogiseen sovitteluun nojaavia työtapoja voi opetella. On hyvä myös harjoitella itsearvioinnin taitoja ja opetella ottamaan vastaan palautetta sovittelun osapuolilta, vertaissovittelijalta ja sovittelutoimiston ammattihenkilöstöltä. On tärkeää myös itse antaa palautetta rakentavalla tavalla.

Sovittelija dialogin mahdollistajina

- Varmistuu siitä, että osapuolet tulevat sovittelutapaamisiin vapaaehtoisesti ja ovat valmiita kuulemaan toisen osapuolen näkemyksiä.
- Kertoo osallistujille ennen sovittelua sovittelumenettelystä ja ja sopii käytettävistä työtapoista tavoitteiden saavuttamiseksi.
- Varmistuu, että osapuolilla on voimavaroja toistensa kohtaamiseen ja asioiden käsittelyyn.
- Valmistautuu huolellisesti sovitteluun.
- Tunnistaa mahdollisen osapuolten välisen valtaepäsuhtaan ja pyrkii sitä toiminnallaan tasapainottamaan.
- Kertoo, että sovittelussa ei hyväksytä toisen osapuolen pakottamista tai manipuloimista, ei myöskään vallankäyttöä tai loukkavaa käytöstä.
- Huolehtii fyysisen ympäristön turvallisuudesta.

- Ottaa vastaan eri osapuolten kertomukset, kokemukset ja tunne-reaktiot.
- Huolehtii, että kunnioittava vuoropuhelu mahdollistuu ja eri osapuolten asemat suhteessa käsiteltäviin asioihin tulevat esiin tasapuolisesti.
- Toimii puolueettomasti ja oikeudenmukaisesti.
- Ei ole aktiivinen ratkaisujen esittäjiä tai niihin vaikuttajia, vaan ohjaa tilannetta ja huolehtii siitä, että neuvottelun lähtökohtana ovat osapuolten, ei sovittelijoiden, tarpeet, toiveet ja tavoitteet.
- Auttaa osapuolia keskusteluyhteyteen, mutta ei pakota heitä tekemään tai sopimaan sellaista, mitä he eivät itse halua.
- Auttaa osapuolia tulemaan ymmärretyiksi ja ymmärtämään toisiaan.
- Ohjaa keskustelua osapuolten tarpeisiin ja tavoitteisiin ja muotoilee sanottua uudelleen, kääntää tulkintoja, arvostelua ja leimaamista ilmaisevaa puhetta keskinäistä ymmärrystä edistäväksi.
- Tarjoaa vaihtoehtoja.
- Auttaa osapuolia tarvittaessa muuttamaan joitakin käsityksiään ja miettimään, miten toimia toisin tulevaisuudessa.
- Sallii tunteiden ilmaisun ja antaa tilaa tapahtumiin liittyvien tunteiden käsittelylle.
- Ilmaisee luottamusta osapuolten kykyyn ratkaista asioita.
- Tauottaa tarvittaessa sovittelua jännityksen lieventämiseksi ja pelkojen häivyttämiseksi.
- Keskeyttää sovitteluneuvottelun, jos esimerkiksi vallankäyttö kyseenalaistaa toisen osapuolen turvallisuuden, oikeudet ja aseman sovittelussa.
- Huolehtii siitä, että sovittelun lopputulos syntyy osapuolten yhteisenä päätöksenä.

Sovittelussa tapahtuvaa dialogia tukevia kysymyksiä

Sovittelun voi avata esimerkiksi seuraavilla kysymyksillä:

- Olet varmaan jo miettinyt, miten tätä asiaa voitaisiin sovittaa?
- Puhutaanko nyt niistä asioista, jotka sinulle ovat tärkeitä?
- Mistä sinun mielestäsi tässä tapaamisessa tulisi keskustella?
- Mikä olisi mielestäsi hyvä tulos tästä tapaamisesta?
- Mitä toivot tästä keskustelusta?
- Miten voimme olla avuksi?

Esimerkkejä m- ja k-alkuisista kysymyksistä

- Mitä tarkoittit...?
- Mitä sinä ajattelet...?
- Miten ymmärrät...?
- Mitkä ovat sinun tarpeesi ja toiveesi?
- Mitä merkitystä...?
- Miten sinun mielestäsi...?
- Missä vaiheessa?
- Milloin tämä tapahtui?
- Mitä ajattelit siitä, mitä N.N. äsken sanoi?
- Miten ajattelit tehdä ja toimia...?
- Millä lailla tilanteen voisi mielestäsi ratkaista?
- Miten haluaisit hyvittää tapahtuneen?
- Kuka? Kenen kanssa?
- Kuinka kaikki tapahtui?

Avoimia kysymyksiä, jotka edistävät dialogia ja tunteiden ilmaisua:

- Miltä sinusta tuntuu kohdata epäilty / asianomistaja?
- Mistä haluaisit puhua/kertoa/aloittaa?
- Mitä tapahtui / Kuinka kaikki tapahtui?
- Mitä tunteita ja ajatuksia teko sinussa herätti?
- Miten olet käsitellyt tunteitasi?
- Oletko puhunut muille tunteistasi?
- Miten tunteesi ovat muuttuneet asian käsittelyn aikana?
- Miltä sinusta nyt tuntuu? / Miten nyt kuvailisit tunteitasi?
- Miten nämä tunteet ovat vaikuttaneet elämääsi tapahtuman/teon jälkeen?
- Mikä sinua harmittaa tapahtuneessa?
- Miten tämä vaikuttaa tällä hetkellä elämääsi?
- Mitä toivoisit asialle tehtävän?
- Kuka voisi auttaa sinua tässä asiassa?
- Miten toivoisit tämän sovittelun päättyvän?
- Mitä toivoisit tuntevasi sovittelun jälkeen?

Sovittelijat voivat heijastaa takaisin ja muotoilla uudelleen havaintojaan ja kuulemaansa, he eivät tee tulkintoja eivätkä esitä vaatimuksia. Sovittelijat voivat tarkentaa osapuolten puhetta esimerkiksi toistamalla sen, mitä ovat kuulleet:

- Ymmärsinkö oikein, kun sanoit...
- Kuulinko oikein, että sanoit...
- Onko niin, että sinun toiveenasi on...
- Haluaisin tietää lisää, kun sanoit...
- Kuulisin mielelläni, miten sinä koit..
- Onko vielä jotain, josta haluat puhua...
- Haluaisitko vielä palata johonkin...
- Miten asiat olisivat, jos ne olisivat paremmin kuin nyt...
- Mitä pitäisi tapahtua, että...

Muutokseen suuntaamista tukevia kysymyksiä:

- On kulunut vuosi siitä, kun olitte sovittelussa ja tapahtumat eivät ole uusiutuneet. Miten asiat ovat sinun mielestäsi?
- Mitkä tekijät/tai ketkä ihmiset tukivat ja auttoivat sinua, että asiat järjestyivät toivotulla tavalla?

5.3 Haastavat tilanteet sovittelussa

Haastava tilanne

- Jollain tavoin ongelmalliseksi koettu tilanne, jossa esimerkiksi ihmiset puhuvat kovalla äänellä, ovat levottomia, uhkailevia, vihaisia tai vetäytyvät vuorovaikutuksesta. Haastava tilanne voi syntyä, kun ihmiset haluavat kertoa jotakin, jolle he eivät löydä sanoja. Kaikki sanattomat ilmaisutavat eivät kuitenkaan aina ole ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa hyväksyttäviä.

Sovittelussa voi syntyä niin osapuolille kuin sovittelijallekin haastavia tilanteita. Sovittelija ei kohtaa vain kaikissa tekemisissään, valinnoissaan ja ihmissuh-teissaan onnistuneita ihmisiä, vaan ihmisiä, jotka ovat tehneet tai käyttäytyneet ei-hyväksyttävällä tavalla, tehneet ehkä rikoksen tai syyllistyneet tuomittaviin tekoihin. Osapuolille sovittelu on usein tilanteena ja menettelynä uusi, ja rikollinen teko tai ihmisten välinen konflikti koskettaa ja herättää monenlaisia tunteita. Sovittelijalla on mahdollisuus asioiden puheeksi ottamiseen, sillä ihmiset ovat vapaaehtoisesti tulleet sovitteluun, he haluavat kertoa tapahtumista ja tulla kuulluiksi.

Rikokseen tai riitaan liittyy paljon loukatuksi tulemisen kokemusta, pettymystä, vihaa, ahdistusta ja pelkoa. Joskus loukkaantuminen voi ilmetä kohtuuttomina korvausvaatimuksina. Tällaisessa tilanteessa sovittelijan on hyvä provosoitumatta kuunnella osapuolten tarpeita ja edistää rauhallista keskustelua osapuolten välillä.

Rikoksen tai riidan seurauksena syntyneellä konfliktilla on taipumus laajentua ja mutkistua, jollei asioita päästä selvittämään puhumalla. Osapuolten tunteet, kokemukset ja käyttäytyminen sekä niille annetut tulkinnat ja merkitykset saattavat vaikeuttaa asioiden käsittelyä ja synnyttää väärinkäsityksiä ja epäluottamusta. Rikoksiin ja riitoihin voi liittyä myös ihmisten monia muita ongelmia ja oman olemassaolon oikeutuksen pohdintaa, jotka hankaloittavat asioiden rakentavaa käsittelyä. Lukkiutuneessa tilanteessa osapuolet haluavat puhua vain toisen sanomisista ja tekemisistä, virheistä ja epäonnistumisista, eikä rakentavaa keskustelua synny.

Aina rikoksen tai riidan osapuolilla ei ole riittäviä sosiaalisia taitoja, sanoja tai keinoja ilmaista omia tunteitaan ja tarpeitaan. He voivat hakea huomiota, pyrkiä hallitsemaan tilannetta tai pakenemaan, ettei heidän tarvitsisi puhua vaikeista asioista. Joskus kyse voi olla kyvyttömyydestä hallita itseään ja käyttäytymistään kiperissä ja vaativissa tilanteissa. Uhrien ja tekijäksi epäiltyjen elämänhistoriassa voi olla traumaattisia kokemuksia, hylkäämistä ja turvattomuutta, mikä saa heidät puolustautumaan voimakkaasti tai vetäytymään ja vaikenemaan.

Haastavissa tilanteissa niin sovittelun osapuolet kuin sovittelijakin voi joutua manipuloinnin kohteeksi. Manipuloivan käytöksen taustalla voi olla narsistinen tai muu luonnehäiriö, halu vaikuttaa toisten ajatteluun ja valintoihin ja hallita toisia. Manipuloinnin muotoina voi olla esimerkiksi syyllistäminen, ylimielisyys, valehtelu, uhkailu ja pelottelu.

Sovittelija muuttaa toimintatapaansa

Haastavissa tilanteissa sovittelijalta vaaditaan kykyä muuttaa toimintatapaansa aktiivisesta kuuntelijasta tilanteen ja keskustelun johtajaksi. Lue evaluatiivisesta eli arvioivasta sovittelusta luvusta 1.5. Jos neuvottelutilanne lukkiutuu,

sovittelija siirtyy johtamaan prosessia ja vie sitä eteenpäin. Hän voi aktiivisesti tukea sovittelun etenemistä esimerkiksi toistamalla osapuolten kertomaa, antamalla tilaa tunteiden ilmaisulle, auttamalla osapuolia arvioimaan tilannetta tai taottamalla sovitteluneuvottelua.

Jos osapuolten tunteet kuumenevat liikaa ja riita kärjistyy, sovittelijan tehtävä on rauhoittaa osapuolia ja tarvittaessa keskeyttää sovittelutapaaminen tai pitää tauko. Sovittelijan tulee huolehtia tällöin osapuolten turvallisuudesta. Toisen osapuolen manipulointiin on puututtava ja arvioitava, onko sovittelun jatkamiselle edellytyksiä. Myös välittäjämenettelyä voidaan joissakin tilanteissa käyttää, jos osapuolet niin haluavat ja muut sovittelun edellytykset täyttyvät.

- Jos tilanne lukkiutuu, esimerkiksi toisen osapuolen sanoessa: ”Sinä et ole pitänyt koskaan lupauksiasi – ei sinuun voi luottaa? Tällöin sovittelija voi ohjata keskustelun takaisin osapuolten tarpeisiin esimerkiksi kysymällä ”Onko luottamus sellainen asia, josta haluat keskustella?”
- Sovittelija voi myös kääntää keskustelua. Kun toinen osapuoli sanoo: ”Pakkohan minun oli puolustautua, kun pelkäsin, että sinä käyt minuun käsiksi.” Sovittelija voi kääntää keskustelua esimerkiksi kysymällä ”Koitko tilanteen pelottavana ja tunsitko neuvottomuutta?”

Sovittelijassa heräävät tunteet tai asenteet voivat olla esteenä kohdata ja käsitellä haastavia tilanteita. Haastavassa tilanteessa sovittelija kiinnittää huomiota siihen, ettei hän puheellaan tai käytöksellään provosoi osapuolia eikä leimaa, manipuloi tai painosta heitä eikä salli myöskään osapuolten toimia niin. Syyllisyyden käsittelyn salliminen voi käynnistää katumuksen ja muutoksen, mutta toisen kokemusten selittämiseen ja liialliseen ymmärtämiseen voi liittyä vaaroja.

Sovittelijan oma elämäkokemus voi olla avuksi ja auttaa ymmärtämään osapuolten elämäntilannetta ja heidän vaikeuttaan puhua vaikeista asioista. Sovittelijan on kuitenkin vältettävä omien kokemusten ja neuvojen tarjoamista ratkaisuksi. Osapuolet eivät välttämättä halua neuvoja ja opetusta, vaan haluavat tulla kuulluiksi ja ymmärretyiksi.

Haastavissa tilanteissa

- Vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen on sovittelijan konkreettinen välittämisen ilmaus osapuolille. Se antaa sovittelun osapuolille luvan puhua ja ilmaisee heille, että sovittelija on valmis kuuntelemaan heidän kertomuksensa, tarpeensa ja toiveensa.
- Haastavissa tilanteissa sovittelijalta edellytetään epävarmuuden sietoa, kiinnostusta toiseen ihmiseen, toisen ihmisen kunnioittamista ja kykyä asettua osapuolten asemaan.

- Henkilökohtaisista kokemuksista puhuessaan ihminen asettuu alttiiksi haavoittumiselle ja samalla tiedostaa mahdollisuuden saada apua.
- Sovittelijan tarkoitus ei ole osoittaa tapahtuneita virheitä, epäonnistumisia tai vääryyttä, vaan aktivoida osapuolia vaikuttamaan omaan tulevaisuuteensa ja sovittelun lopputulokseen.
- Sovittelijan tehtävä on auttaa osapuolia tunnistamaan omia tunteitaan ja omia kykyjään selvittää tilanne ja auttaa löytämään toimivia puhumisen ja etenemisen tapoja.
- Vaikeista asioista puhumiselle tarvitaan aikaa ja sopiva tilanne. Sovittelun erillistapaamiset palvelevat tätä mahdollisuutta erityisen hyvin.
- Sovittelija asettuu rohkeasti kuuntelijaksi.
- Sovittelija auttaa restoratiivisin eli korjaavin kysymyksin tapahtumien käsittelyä.
- Sovittelija ei voi tarjota osapuolille vakioratkaisuja tai sanella, mitä ihmisten tulisi tehdä.
- Sovittelija auttaa osapuolia keskustellen tuomaan esiin muutostoi-veensa ja rohkaisee heitä pohtimaan keinoja muutoksen saavuttamiseen ja toteuttamiseen.

Restoratiiviset eli korjaavat kysymykset auttavat käsittelemään tapahtumia. Rikoksesta epäillylle esitetyt kysymykset liittyvät tapahtumaan ja antavat hänelle mahdollisuuden pohtia rikoksen seurauksia toisille ihmisille. Ne rohkaisevat empatiaan, vastuun ottoon, tunteiden ilmaisuun ja ongelmanratkaisuun. Uhria tai loukattua osapuolta voidaan kysymysten avulla auttaa käsittelemään tunteitaan ja sitä, miten hän toivoo asioiden muuttuvan sekä tiedostamaan toisen tunteita. Kysymykset mahdollistavat myös osallisuuden, itsetietoisuuden ja tapahtumien yhteyksien tunnistamisen aikaisempiin tapahtumiin.

Esimerkkejä restoratiivisista eli korjaavista kysymyksistä rikoksesta epäillylle

- Mitä tapahtui?
- Mitä tunsit silloin?
- Mitä ajattelit silloin?
- Mitä olet ajatellut ja tuntenut tapahtuman jälkeen?
- Keihin se, mitä teit, on vaikuttanut? Millä tavoin?
- Mitä itse ehdottaisit tapahtuneen korjaamiseksi?
- Mikä sinun mielestäsi on muiden osuus asioiden korjaamiseksi?

Kysymyksiä uhrin auttamiseksi

- Aluksi uhrilta voidaan kysyä, mikä olisi hänen mielestään toivotu lopputulos sovittelusta.
- Mitä ajattelit, kun tajusit, mitä oli tapahtunut?
- Miten tapahtumat ovat vaikuttaneet sinuun ja muihin ihmisiin?
- Mikä on ollut sinulle vaikeinta?
- Mitä mielestäsi pitää tapahtua, että asiat korjaantuisivat?

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Millä tavoin voit auttaa ihmisiä puhumaan vaikeista asioista riski-tilanteissa tai silloin, kun he ovat kokeneet tulleensa syvästi haavoitetuiksi tai loukatuiksi?*
- ▶ *Miten olet ottanut sovitteluissa puheeksi*
 - a) väkivallan,
 - b) päihteiden käytön,
 - c) osapuolten välisen konfliktin,
 - d) rikollisen teon tuomittavuuden?
- ▶ *Miten toimit sovittelussa ihmisten kanssa, joilla on erilaiset arvot, vakaumus tai elämäntapa kuin itselläsi?*
- ▶ *Miten omassa toiminnassasi näkyy se, että kunnioitat osapuolia ihmisinä huolimatta heidän teoistaan, käyttäytymisestään tai elämäntavastaan?*
- ▶ *Pohdi omaa käsitystäsi ihmisarvosta. Mistä kokemus ihmisarvon säilyttämisestä syntyy?*
- ▶ *Onko oma ajatusmaailmasi muuttunut sovittelutoiminnan myötä? Miten?*
- ▶ *Pohdi, millaisia erilaisia ihmisiä olet kohdannut sovittelussa? Mitä ajattelet heidän elämäntavoistaan, käyttäytymisestään ja ratkaisuistaan?*
- ▶ *Mitkä ovat käytössäsi olevat keinot sovinnon edistämiseksi?*
- ▶ *Millaiset sovittelut ja mitkä asiat ovat mietityttäneet sinua jälkikäteen?*
- ▶ *Mieti jotain vaikeaa sovittelutilannetta. Mikä sinun ja sovittelijaparisii toiminnassa oli ratkaisevaa vaikean tilanteen selvittämiseksi?*
- ▶ *Miten sinä sovittelijana voit toimia osapuolten haluaman muutoksen tukemisessa?*
- ▶ *Millainen on mielestäsi reilu ja oikeudenmukainen konfliktinratkaisu?*
- ▶ *Miten sovittelu ja rangaistusmenettely eroavat toisistaan ja mikä merkitys niillä on?*
- ▶ *Palauta mieleen tilanteita, joissa sovittelun osapuolten välinen vuoropuhelu on tyrehtynyt. Mitkä asiat siihen vaikuttivat? Mikä osuus sovittelijoiden käyttäytymisellä tai puheella oli tilanteessa? Miten pääsitte tilanteesta eteenpäin?*

LÄHTEET

- Dialogisuuden muodostaminen ammattilaisen ja perheen välillä. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/periaatteet/dialogisuus_ammattilaisen_ ja_perheen_valilla.
- Dialogisuus rikos- ja riita-asioiden sovittelussa – hyvä käytäntö, www.sosiaaliportti.fi.
- Eriksson, Erik & Arnkill, Tom. 2005. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Oppaita 60. Stakes. Helsinki.
- Euroopan Unionin neuvoston uhrin asemaa rikosprosessissa käsittelevä puitepäätös (2001/220/JHA).
- EU:n sovitteludirektiivi (2008/52/EY).
- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus Mediation in Penal Matters, Recommendation No R(99) 19.
- Iivari, Juhani (toim.) 2007. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Oppaita 66. Stakes. Helsinki.
- Gellin, Jens. 2008. Dialogisuus konfliktitalenteissa. Teoksessa: Puhumalla paras – ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin. Sisäasiainministeriö. www.intermin.fi/julkaisut.
- Gellin, Maija. 2011. Sovittelu koulussa. PS-Kustannus.
- Kytöpuu, Katri. 2012. Muutoksen tukeminen. Vapaaehtoissovittelijoiden koulutusmateriaali.
- Larsson, Liv. 2012. Sovittelun taito. Basam Books.
- Luukkonen, Pertti. 2011. Narsismi ja psykopatia. Persoonallisuushäiriöt II. Psykopatologia. Helsinki.
- Time to think – Using restorative questions. Restorative practices E-forum. <http://blog.iirp.edu/2012/01/time-to-think-using-restorative-questions>.
- Mönkkönen, Kaarina. 2007. Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Edita
- Seikkula Jaakko & Arnkill, Tom Erik. 2009. Dialoginen verkostotyö. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

6

SOVITTELUN ETENEMINEN

Sovittelu rikos- ja riita-asiassa etenee vaiheittain. Sovittelu voi edetä sovintoon, sopimukseen, se voi keskeytyä tai sovintoa tai sopimusta ei synny. Osapuolilla itsellään on oikeus perua suostumuksensa sovitteluun missä vaiheessa sovittelua tahansa. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö keskeyttää sovittelun, jos joku osapuolista peruuttaa suostumuksensa sovitteluun, ei halua jatkaa sovittelua tai muut sovittelun edellytykset eivät täyty (1015/2005, 19 §). Jos sovittelussa syntyy sovinto ja sopimus, sopimukseen voidaan liittää seuranta-aika. Tieto sovittelun kulusta ja lopputuloksesta lähetetään aloitteen tehneelle poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle, joka päättää rikosasian etenemisestä poliisitutkinnassa tai oikeusprosessissa (1015/2005, 16 §).

Sovittelupalvelun ja sovittelun prosessikaavio sekä sovittelun eteneminen rikos- ja riita-asiassa (Siltala, 2011) on kuvattu osoitteessa www.thl.fi/sovittelu.

6.1 Sovittelualoite rikos- ja riita-asiassa

Sovittelualoite tehdään siihen sovittelutoimistoon, jonka alueella joku asian osapuolista asuu tai jossa sovittelu voi joustavasti tapahtua. Sovittelualoite voidaan tehdä kirjallisena tai suullisena sovittelutoimiston suostumuksella.

Sovittelualoitteen tekoa helpottamaan on laadittu sovittelualoitelomake, joka on saatavissa useiden sovittelutoimistojen verkkosivuilla sekä www.thl.fi/sovittelu -sivuilla.

Rikos- tai riita-asiaa koskevan sovittelualoitteen voi tehdä riidan osapuoli, rikoksesta epäilty, rikoksen uhri, poliisi- tai syyttäviviranomainen taikka muu viranomainen, kuten esimerkiksi sosiaali- tai kouluviranomainen. Jos rikoksesta epäilty, rikoksen uhri tai riidan osapuoli on alaikäinen, myös hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä. Vajaavaltaiseksi julistettua täysi-ikäistä henkilöä koskevassa asiassa tieto tulee antaa vajaavaltaisen lisäksi hänen edunvalvojalleen. (ks. kokonaan 1015/2005, 13 §).

Aloite voidaan ottaa käsiteltäväksi myös siinä toimistossa, jonka toimialueella rikos tai riita on tapahtunut. Mikäli sovittelutoimistojen välillä ei päästä yksimielisyyteen siitä, mille sovittelutoimistolle sovittelu kuuluu, asian ratkaisee aluehallintovirasto, jos molemmat sovittelutoimistot ovat saman aluehallintoviraston alueella. Jos sovittelutoimistot ovat eri aluehallintovirastojen alueella, asian ratkaisee sosiaali- ja terveysministeriö (1015/2005, 14 §).

Lähisuhdeväkivaltarikoksissa eli silloin, kun väkivalta on kohdistunut puolisoon, lapseen, vanhempaan tai muuhun heihin rinnastettavaan läheiseen, sovittelualoitteen voi tehdä vain poliisi tai syyttäjä (1015/2005, 13 §). Lakivaliokunnan mietinnön (LaVM 13/2005) mukaan olisi tärkeää, että ennen sovittelualoitteen tekemistä poliisi- tai syyttäviviranomaiset pääsääntöisesti olisivat yhteydessä sosiaaliviranomaisiin kokonaiskuvan saamiseksi tilanteesta.

Sovitteluun voidaan ottaa myös sellaisia riita-asioita, joissa ainakin yksi osapuoli on luonnollinen henkilö. Muu kuin rikokseen perustuvaa vahingonkorvausvaatimusta koskeva riita-asia voidaan kuitenkin ottaa soviteltavaksi vain, jos riita sen kohde ja asiassa esitetyt vaatimukset huomioon ottaen on vähäinen. Riita-asia voidaan ottaa soviteltavaksi, jos sen käsittelemistä sovittelussa voidaan pitää tarkoituksenmukaisena. (1015/2005,13 §).

Rikosasian esitutkinnan yhteydessä poliisiviranomainen kertoo rikoksen osapuolille sovittelun mahdollisuudesta, sovittelumenettelystä ja sen merkityksestä ja antaa heille sovitteluesitteen. (Esite on tulostettavissa osoitteessa www.thl.fi/sovittelu/materiaalipankki).

Poliisihallituksen sovittelua koskevan ohjeen mukaan

- Käsitellessään arvionsa mukaan sovitteluun mahdollisesti soveltuva asiaa poliisi- tai syyttäviviranomaisen tulee tiedottaa rikos- tai riita-asian osapuolille sovittelumahdollisuudesta sekä ohjata asia sovitteluun, ellei laissa säädettyjä esteitä ole.
- Poliisin tulee antaa tieto sovittelumahdollisuudesta myös alaikäisen henkilön huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle ja vajaanvaltaisen henkilön edunvalvojalle.
- Poliisi voi tiedottaa sovittelumahdollisuudesta myös sellaisissa tapauksissa, joissa poliisi ei itse, esimerkiksi rikoksen vakavuuden vuoksi, ohjaa asiaa sovitteluun.
- Poliisin on aina tiedotettava rikoksen osapuolille sovittelumahdollisuudesta, mikäli rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävän rikoksen arvioidaan soveltuvan sovitteluun.
- Poliisi voi lähettää esitutkintapöytäkirjan tai tutkintailmoituksen sovittelutoimistoon yhdessä sovittelualoitteen kanssa, jos osapuolet ovat jo esitutkinnan yhteydessä antaneet suostumuksensa asiakirjojen lähettämiseen.
- Poliisin on tehtävä asianmukaiset merkinnät sovitteluun ohjaamisesta asianosaisten kuulustelupöytäkirjoihin, poliisin tietojärjestelmään ja mahdolliselle poliisin ja sovittelutoimiston yhteistyöomakkeelle.

Lue poliisihallituksen ohje kokonaisuudessaan www.thl.fi/sovittelu.

Sovittelun yleisistä edellytyksistä säädetään laissa (1015/2005, 2 §). Lähtökohteisesti sovitteluun lähetävä viranomaisen arvio soveltuuko rikos- tai riita-asia sovitteluun. Sovittelun edellytysten varmistaminen ja arvioiminen on sovittelutoimiston tehtävä (1015/2005, 15 §). Sovittelun edellytysten arviointia tukee tiivis ja toimiva yhteistyö viranomais- ja palveluverkoston kesken.

Lue sovittelulain (1015/2005) säädökset sovitteluun ottamisesta.

Rikosasiassa sovittelutoimisto hankkii osapuolten suostumuksella asiaan liittyvät asiakirjat poliisi- tai syyttäviviranomaiselta, tuomioistuimelta tai muulta taholta. Jos osapuolet ovat antaneet suostumuksensa asiakirjojen lähettämiseen jo esitutkinnan aikana, poliisi voi lähettää esitutkintapöytäkirjan tai tutkintailmoituksen sovittelutoimistoon jo aloitteen yhteydessä. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö huolehtii rikosasiassa koko prosessin ajan yhteydenpidosta muihin viranomaisiin.

6.2 Sovittelun edellytysten arviointi

Kun sovittelua koskeva aloite on saapunut sovittelutoimistoon, toimiston ammattihenkilöstö arvioi esitutkimateriaalin perusteella ja tarvittaessa osapuolten kanssa keskustellen täyttyvätkö sovittelulaissa säädetty edellytykset sovittelulle ja soveltuuko asia soviteltavaksi ja suostuvatko osapuolet sovitteluun.

Sovittelutoimiston on myös selvitettävä, perustuuko suostumus sovitteluun osapuolten vapaaehtoisuuteen. Suostumuksen tulee olla vapaaehtoinen, henkilökohtainen ja perustua riittävään ja asianmukaiseen tietoon sovittelun kulusta ja merkityksestä sekä osapuolten oikeuksista ja velvollisuuksista. Henkilökohtaista suostumusta edellytetään myös alaikäiseltä ja hänen huoltajiltaan.

Sovittelun toteuttamisen ehtona on, että osapuolten tulee ymmärtää sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitys. Jos osapuolten kyvystä ymmärtää asian merkitys ei saada riittävää selvyyttä, sovittelua ei tulisi heidän osaltaan aloittaa. (HE 93/2005).

Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö arvioi sovittelun edellytyksiä kokonaisvaltaisesti

- Onko osapuolten suostumus henkilökohtainen ja perustuuko se riittävään ja asianmukaiseen tietoon sovittelun kulusta, työtavoisista ja merkityksestä sekä osapuolten oikeuksista ja velvollisuuksista?
- Soveltuuko rikosasia soviteltavaksi?
- Jos kysymyksessä on riita-asia, arvioidaan
 - onko asian käsittely sovittelussa tarkoituksenmukaista
 - onko ainakin yksi osapuoli luonnollinen henkilö
 - onko riita sen kohde ja asiassa esitetyt vaatimukset huomioon ottaen vähäinen?
- Ovatko alaikäinen ja hänen huoltajansa antaneet suostumuksen?
- Ymmärtävätkö osapuolet sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen?
- Ovatko osapuolet vapaaehtoisia, halukkaita ja kykeneviä neuvottelemaan keskenään?
- Ovatko osapuolet valmiita kuuntelemaan toistensa näkemyksiä ja tarpeita?
- Onko osapuolten välillä vahva aggression ilmapiiri, manipulointia, syyllistämistä tai painostamista?
- Onko osapuolten taustalla sellaista vaikeaa traumatisoitumista tai vaikeita päihde- ja mielenterveysongelmia, jotka voivat olla esteenä esimerkiksi heidän oman asemansa ja sovittelun merkityksen ymmärtämiselle?

- Ovatko osapuolet riittävän tasapainoisia, jotta voivat kohdata toisensa ja kykenevätkö he rakentamaan keskusteluun?
- Ovatko osapuolten odotukset sovittelulle realistisia?
- Ovatko osapuolet neuvottelussa sillä tavoin tasavertaisia, että toinen osapuoli ei hallitse, painosta tai manipuloi toista sovittelussa?
- Ovatko osapuolet kykeneviä asialliseen käytökseen ja keskusteluun eivätkä esimerkiksi ole selvästi päihteiden vaikutuksen alaisina?
- Onko uhrin turvallisuuden tarve huomioitu, ja liittyykö sovitteluun häiritsevää pelkoa?
- Myöntääkö rikoksesta epäilty tapahtumat oleellisilta osiltaan?
- Millaiset ovat osapuolten motiivit sovitteluun osallistumiselle?
- Asettaisiko sovittelu osapuolet henkilökohtaiseen vaaraan tai antaisiko se toiselle osapuolelle tilaisuuden toisen aseman heikentämiseen tai tilanteen pahentamiseen?

Lapsiin kohdistuvan rikoksen sovittelun edellytyksiä ja lapsen ja nuoren asemaa sovittelussa rikoksesta epäiltynä tai uhrina käsitellään tarkemmin luvussa 7.1. Lähisuhdeväkivallan sovittelun edellytyksistä lisää luvussa 7.3.

Sovittelutoiminnan vastuuhenkilö antaa päätöksen hallintolain mukaisesti tiedoksi asianosaisille (1015/2005, 15 §). Hän tekee hallintopäätökset noudattaen hallintolakia (434/2003) ja sovittelulakia (1015/2005).

Asianosaisella, jonka etua, oikeutta tai velvollisuutta koskeva asia on sovittelutoimiston päätöksellä ratkaistu, on valitusoikeus. Hallintolainkäyttölain (586/1996) mukaisesti päätöksestä saa valittaa se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa. Sovittelutoimiston tekemistä päätöksistä voidaan valittaa hallinto-oikeuteen. Valituksen tekemistä koskevien ohjeiden antaminen osapuolille on sovittelutoimiston ammattihenkilöstön tehtävä.

Ennen sovittelun käynnistymistä osapuolille kerrotaan

- sovittelumenettelystä, ketkä toimivat sovittelijoina, mikä on sovittelijoiden asema ja tehtävä, miten sovittelu etenee, mitä työtapoja sovittelussa käytetään ja, mitkä ovat osapuolten oikeudet ja velvollisuudet sovittelussa
- että sovittelun aikana on mahdollisuus pitää taukoja tai ottaa aikalisä
- heidän mahdollisuudestaan tukihenkilöön tai avustajaan ja tulkkiin
- että tukihenkilönä voi toimia joku läheinen tai sellaisen voi saada esimerkiksi Rikosuhripäivystyksestä (www.riku.fi)
- sovittelupalvelun maksuttomuudesta, luottamuksellisuudesta ja mahdollisuudesta keskeyttää sovittelu missä vaiheessa tahansa

- tuki- ja jatkopalveluista
- että sovittelijoiden tehtävänä on huolehtia sovitteluneuvottelun keskeyttämisestä tai tauottamisesta, jos vuoropuhelu on loukkaavaa tai hyökkäävää tai muulla tavoin käy ilmi, että sovittelulle ei ole edellytyksiä
- mikä on sovittelun mahdollinen merkitys poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen päätöksissä
- että sovittelussa ei ratkaista rikosoikeudellista syyllisyyttä
- että saavutettu sovinto ei johda välttämättä syyttämättä jättämiseen, vaan syyttäjä harkitsee kutakin asiaa kokonaisuutena
- että tuomioistuimen ulkopuolisessa sovittelussa tehty sopimus voidaan vahvistaa täytäntöönpanokelpoiseksi kirjallisella hakemuksella, jonka voivat tehdä osapuolet yhdessä tai yksi tai useampi osapuoli muiden suostumuksella (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011). Ammattihenkilöstö antaa tarkemmat ohjeet hakemuksen tekemisestä.
- että rikosasian yhteydessä tehty sovinto voidaan vahvistaa tuomioistuimessa vahingonkorvauksen osalta
- että asianomistajalla on mahdollisuus hakea sopimuksen täytäntöönpanokelpoisuutta syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen tuomioistuimelta
- mikäli osapuolet haluavat, että sovittelutoimistosta otetaan heidän puolestaan yhteyttä tuki- tai jatkopalveluihin, toimiston ammattihenkilöstö pyytää heiltä suostumuksen yhteystietojen välittämiseen.

Kaikki sovitteluun liittyvä tieto on hyvä antaa suullisesti ja kirjallisesti tavalla, jonka osapuolet ymmärtävät. Sovittelijat voivat kerrata asioita ja antaa mahdollisuuden kysymysten esittämiseen sovittelun edetessä.

Mikäli sovittelutoimiston ammattihenkilöstö katsoo, että asia ei sovellu soviteltavaksi, myöskään siihen liittyvää vahingonkorvausta ei voida sovitella (1015/2005, 2 §). Jos sovittelutoimisto on asiaa harkittuaan todennut, että asiaa ei voida ottaa sovitteluun, on kieltäytynyt ottamasta asiaa soviteltavaksi tai keskeyttänyt sovittelun, sen tulee viipymättä ilmoittaa poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle. Osapuolille annetaan asiaa koskeva hallintopäätös tiedoksi. Tiedon välittäminen on tärkeää, jotta kyseiset viranomaiset voivat arvioida jatkotoimenpiteitä.

6.3 Sovittelun aloittaminen

Jos sovittelu aloitetaan, sovittelutoimiston ammattihenkilöstö nimeää soviteltavaan asiaan koulutetut, kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella soveltuvat ja vaitiolovelvolliset sovittelijat (1015/2005, 16 §), joita

yleensä on kaksi. Sovittelija ei saa olla esteellinen hallintolaissa (434/2003) tarkoitettulla tavalla.

Sovittelijat ottavat yhteyttä osapuoliin, valmistelevat tapaamiset ja vastaavat sovittelujen toteutuksesta. Sovittelija voi järjestää osapuolen kanssa sovittelutapaamisen myös muiden osapuolten läsnä olematta, jos osapuolet tähän suostuvat. (1015/2005, 18 §).

6.4 Valmistautuminen sovitteluun

Huolellinen valmistautuminen sovitteluun on tärkeää, sillä se luo onnistumisen edellytykset sovittelulle. Mitä haasteellisempi sovitteltava asia on, sitä huolellisempi etukäteisvalmistelu on tarpeen.

Valmistautumisvaiheessa sovittelutoimiston ammattihenkilöstö varmistaa, onko osapuolilla henkilökohtaista tai kotivakuutusta. Samalla he kertovat osapuolille heidän oikeuksistaan vakuutusyhtiön korvauksiin ja vakuutusyhtiöiden takaisinperintäoikeuksista. Myös sovittelijoiden on hyvä huolehtia siitä, että vakuutusasiat tulevat huomioiduiksi.

Sovittelijat perehtyvät sovitteluasiaan, sen taustoihin ja siihen liittyviin asiakirjoihin. Huolelliseen valmistautumiseen kuuluu perehtyminen asiaan liittyvään kirjalliseen aineistoon, keskustelu sovittelutoimiston ammattilaisten kanssa, heiltä saatu ohjaus ja osapuolten mahdollisiin kulttuurisiin tekijöihin tutustuminen (esimerkiksi, miten ko. kulttuurissa ymmärretään sovittelu, mikä heidän käsityksissään on väärin tai oikein, rikos tai väkivaltaa). Lue lisää Monikulttuurisuus sovittelussa – käytännöstä luvusta 7.2 ja www.innokyla.fi/rikossovittelu -sivustolta.

Sovittelijat varaavat tilat ja varmistavat turvallisuustekijät. He voivat myös sopia työnjaosta, esimerkiksi kumpi kertoo sovittelun edellytyksistä ja kumpi kirjaa esiin tuodut ratkaisuehdotukset.

Valmistautuessaan sovitteluun sovittelijoiden on otettava huomioon myös ne tilanteet, joissa erillistapaamisten ja yhteisen sovitteluneuvottelun järjestäminen on esimerkiksi välimatkojen, liikenneyhteyksien tai terveydellisten syiden vuoksi hankalaa. Tällöin he arvioivat, onko mahdollista toteuttaa sovittelu puhelinsovitteluna tai videoneuvotteluyhteyksiä käyttäen. Erilaisten laitteiden käyttö edellyttää asianmukaista tekniikkaa ja huolellisia ennakkovalmisteluja. Jotta tietoturvaongelmia ei syntyisi, laitteiden salausjärjestelmien tulee olla kunnossa.

Puhelinneuvottelut vaativat sovittelijan läsnäolon eri osapuolien luona. Jos osapuolet ja sovittelijat osallistuvat sovitteluun eri toimistoissa, kulukorvaukset korvataan sovittelijoille. Sovittelutoimistot ohjeistavat sovittelijoita puhelinsovittelujen toteuttamisessa.

Sovittelijan muistilista etukäteisvalmisteluihin

- Varaa riittävästi aikaa valmisteluihin, niin omaan sisäiseen työskentelyyn kuin ulkoisten, asiaan liittyvien seikkojen selvittämiseen.
- Tutustu huolellisesti tutkintailmoitukseen/esitutkintamateriaaleihin.
- Mieti, millaisia erityispiirteitä ja kysymyksiä käsillä olevaan asiaan liittyy.
- Keskustele sovittelun ohjaajan ja työparisi kanssa asiaan liittyvistä erityispiirteistä.
- Arvioi yhdessä työparisi ja sovittelun ohjaajan kanssa tilanteeseen mahdollisesti soveltuvia menettelytapoja.
- Keskity osapuolten tarpeiden kartoittamiseen.
- Suunnittele työparisi kanssa keskinäinen työnjako ja yhteydenotot osapuoliin.
- Varaa yhteydenottoa varten rauhallinen tila ja riittävästi aikaa.
- Varmistu, että sovittelun osapuoli voi vapaasti ja turvallisesti puhua silloin, kun otat yhteyttä puhelimitse.
- Esittele itsesi ja kerro, mihin asiaan yhteydenotto liittyy ja missä tarkoituksessa otat yhteyttä.
- Kerro, että toimit sovittelutoimiston toimeksiannosta.
- Jos et tavoita asianosaisia, älä esitä asiaasi muille läheisille tai perheenjäsenille muutoin kuin siinä tapauksessa, että kyseessä on alaikäisen huoltaja.
- Varmista osapuolten henkilökohtainen suostumus, vapaaehtoisuus ja sovitteluhalukkuus ja sovi erillis- ja yhteistapaamiset osapuolten kanssa.
- Kerro sekä alaikäiselle itselleen että hänen huoltajilleen, että huoltajilla on oikeus osallistua sovitteluun.
- Pyydä uhria pohtimaan etukäteen korvausvaatimuksia ja tuomaan sovittelutapaamiseen korvausvaatimuksiinsa liittyvät tositteet, lääkärin lausunnot, vahinkoarviot, vakuutusyhtiön maksamat korvaukset ja muut tarpeelliset asiakirjat.
- Muistuta osapuolia sovittelusta esimerkiksi edellisenä päivänä puhelulla, tekstiviestillä tai sähköpostilla. Yhteistä sähköpostilähetystä käyttäessäsi huolehdi, että toisen osapuolen sähköpostiosoitteet eivät tule toisen näkyviin, eli käytä piilokopiota.
- Muista vaitiolovelvollisuus.

6.5 Erillistapaamiset

Osapuolten erillistapaamiset ovat aina hyödyllisiä ja joskus välttämättömiäkin. Erillistapaamiset ovat erityisen tärkeitä silloin, kun rikos liittyy läheisiin ihmissuhteisiin tai kyse on lähisuhdeväkivallasta. Osapuolten erillistapaamiset ovatkin valtakunnallisena käytäntönä näissä tapauksissa. Lue myös luku 7.3. Lähisuhdeväkivallan sovittelu.

Erillistapaamiset ovat suositeltavia myös silloin, kun on kyse monikulttuurisesta sovittelusta ja nuorista sovittelun osapuolista. Myös huoltajat voisivat olla mukana tapaamisissa. Erillistapaamisissa voidaan valmistella nuorta sovitteluun, keskustella vastuunotosta ja korvausten suorittamisesta ja rohkaista osallistumaan aktiivisesti oman asiansa käsittelyyn. Samalla voidaan kuulla vanhempien mielipiteitä ja kertoa heidän roolistaan sovittelussa.

Erillistapaamiset tulisi toteuttaa mahdollisuuksien mukaan eri osapuolten kanssa eri päivinä tai sillä tavoin, että toinen osapuoli ei odota jossain lähellä vuoroaan, kun toisen kanssa keskustellaan. Sovittelijoiden tulee valmistautua huolellisesti erillistapaamisiin.

Erillistapaamisissa osapuolet voivat kertoa kokemuksistaan, tarpeistaan ja sovitteluun liittyvistä odotuksistaan. He saavat rauhassa ja turvallisesti pohtia, haluavatko he edetä yhteistapaamisiin. He saavat myös kertoa, ovatko he aidosti vapaaehtoisia sovittelemaan, onko toinen osapuoli painostanut, liittykö sovitteluun pelkoa, osapuolten välistä valtaepätasapainoa tai muuta ongelmaa. Erillistapaamisissa osapuolet tutustuvat sovittelijoihin ja päinvastoin.

Erillistapaamiset auttavat sovittelijoita taustoittamaan osapuolten kokemuksia, selkiyttämään asiaan liittyviä näkökohtia ja ennakoimaan tulevia tapaamisia. Sovittelijat voivat myös kertoa sovittelutapaamisissa käytettävistä työtavoista. On myös oltava herkkänä sille, jos jompikumpi tai molemmat kertovat, että ”he ovat jo kaiken sopineet keskenään.” Tällöin sovittelijat voivat todeta, että keskenään sopiminen on hyvä lähtökohta ja jatkaa keskustelua siitä, mitä on tapahtunut ja mitä he ovat jo saaneet sovittua. On hyvä pohtia osapuolten kanssa, onko pelkkä sopiminen tulevaisuuden kannalta paras ratkaisu. Erillistapaamisissa sovittelijat välittävät osapuolille tietoa ja ohjaavat heitä ottamaan yhteyttä erilaisiin tuki- ja jatkopalveluihin. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö antaa sovittelijoille ohjeet siitä, miten osapuolten tiedot välitetään tuki- tai jatkopalveluihin, jos osapuolet sitä haluavat ja antavat siihen suostumuksensa.

Erillistapaamisissa

- Varmistetaan sovitteluun osallistumisen vapaaehtoisuus.
- Kerrotaan sovittelumenettelystä ja sen merkityksestä ja annetaan tilaa kysymyksille.
- Kuullaan osapuolten kertomukset tapahtumista, niiden vaikutuksista, tarpeista, toiveista sekä sovitteluun liittyvistä odotuksista ja tavoitteista.
- Keskustellaan, ovatko osapuolet aikaisemmin joutuneet rikoksen kohteeksi tai osalliseksi konflikteihin.
- Selvitetään mahdolliset aikaisemmat kokemukset rikoksen tai väkivallan uhriksi joutumisesta ja selviytymiskeinot tapahtumien jälkeen.
- Selvitetään luottamuksellisuus myös kertomalla eri osapuolille, että heidän erillistapaamisessa kertomaansa ei kerrota yhteistapaamisessa, elleivät he sitä erityisesti halua.
- Selvitetään uhrin aikaisempi traumatisoituminen, tämän hetkinen itseluottamus ja voimavarat kohdata rikoksesta epäilty sovittelutapaamisessa.
- Uhrille kerrotaan, että sovittelumenettelyyn kuuluu myös se, että rikoksesta epäilty saa kertoa kokemuksensa. Tällä voi olla merkitystä erityisesti silloin, kun kokemus on ollut uhrille erityisen haavoittava.
- Osapuolten kanssa keskusteluissa tulee ilmi ovatko rikoksen tai riidan osapuolten kertomukset samanlaiset vai eroavatko ne toisistaan.
- Epäillyn kanssa käytävässä keskustelussa on mahdollista selvittää, myöntääkö epäilty olennaisilta osiltaan tapahtumat, joista rikosilmoitus on tehty ja mitkä ovat hänen motiivinsa tulla sovitteluun.
- Keskustellaan, millaista elämä on ollut rikoksen jälkeen: esimerkiksi, onko toinen osapuoli uhkaillut tai onko väkivalta lähisuhteessa toistunut, onko päihteiden käyttöä.
- Keskustellaan motivaatiosta ja tarpeesta hakeutua tuki- tai jatko- palveluihin tai mahdollisista olemassa olevista kontakteista erilaisiin palveluihin.
- Tuetaan osapuolten haluamia muutoksia heidän elämässään ja keskustellaan heidän muutostarpeistaan, toiveistaan ja niistä keinoista, joihin he olisivat valmiita sitoutumaan muutoksen aikaansaamiseksi.
- Keskustellaan, millä aikataululla mahdollinen yhteistapaaminen voisi toteutua.
- Pyydetään uhria/vahingonkärsijää tuomaan yhteistapaamiseen asian ratkaisemista helpottavat asiakirjat, kuten esimerkiksi tositteet lääkärinlausunnoista, tutkimuksista, lääkkeistä, mahdolliset vakuutusyhtiön päätökset korvausten maksamisesta sekä muut vastaavat kirjalliset tositteet.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Mitä kerrot osapuolille sovittelun työtavoista ennen sovittelua?*
- ▶ *Millä tavoin erillistapaamiset edistävät osapuolten etua ja sovittelun onnistumista? Millaisia kokemuksia sinulla on erillistapaamisten merkityksestä?*
- ▶ *Millaiset erillistapaamisen aikana esille tulevat asiat voivat olla esteenä sovittelun jatkamiselle ja miten toimit siinä tilanteessa?*

6.6 Yhteistapaamiset

Yhteistapaamisten lähtökohtana ovat osapuolten tarpeet ja tavoitteet. Sovittelutapaamisia voi olla yksi tai useampia. Tapaamisten määrä riippuu osapuolten tarpeista ja soviteltavan asian luonteesta. On hyvä muistaa, että osapuolilla on edelleen oikeus peruuttaa suostumuksensa sovitteluun missä vaiheessa sovittelua tahansa.

Osapuolet voivat tuoda sovittelun edetessä, joko erillistapaamisissa tai yhteistapaamisissa, esiin asioita, joita esitutkinnassa ei ole tullut ilmi, ja jotka saattavat vaarantaa osapuolten oikeusturvaa, asemaa tai turvallisuutta. Sovittelutapaaminen tulee tällöin keskeyttää, ottaa turvallisuusnäkökohdat huomiodien aikalaisa ja keskustella asiasta sovittelutoimiston ammattilaisten kanssa.

Yhteistapaamisissa keskustellaan myös vahinkojen korvaamisen ja hyvittämisen muodoista. Sovittelussa ei ratkaista rikosoikeudellista syyllisyyttä. Sopimukseen pääseminen ei ole sovittelun tavoite eikä onnistuneen sovittelun edellytys. Sovittelun tavoite on edistää osapuolten välistä sovinnollisuutta. Jos osapuolet päätyvät sopimukseen, sovittelijat auttavat heitä sopimuksen laadinnassa.

Yhteistapaamisten ilmapiiri voi olla hyvin intensiivinen. Keskustelu ja toisen osapuolten näkemysten ja kokemusten kuuleminen voi nostaa esiin voimakkaita tunteita, ja välillä edistymisen voi tuntua vaikealta ja epätoivoiseltakin. Osapuolten on helpompi sanoittaa ja käsitellä kokemuksiaan, kun sovittelijat tukevat heitä vastavuoroiseen keskusteluun ja toistensa kuunteluun.

Yhteinen jakaminen liikuttaa ja voi johtaa kyyneliin, iloon tai vapautumiseen. Liikuttuminen voi olla myös merkki alkavasta paranemisprosessista. Sovittelijoiden ei tarvitse sitä tulkita tai antaa ilmiöille ulkoapäin merkityksiä. Kommentoinneista on hyvä pidättäytyä. Lue myös luku 5, Kohtaaminen, vuorovaikutus ja korjaaminen sovittelussa.

Sovittelutapaamisissa ei aina päästä päätökseen yhdellä tai kahdella tapauksella, mutta prosessia ei myöskään ole tarkoituksenmukaista jatkaa loputtomiin. Sovittelijat eivät saa myöskään pitkittää yhtä neuvottelukertaa

kohtuuttomasti vain siksi, että osapuolet pääsisivät neuvottelussa eteenpäin ja saisivat aikaan sopimuksen. Jos sovittelu tuntuu pitkittyvän, on hyvä pitää tauko tai sopia uusi tapaaminen.

Yhteistapaamisten aikana

- Sovittelijat jatkavat edellytysten täyttymisen arviointia koko sovittelun ajan.
- Sovittelijat tukevat osapuolten välistä vuoropuhelua ja samalla ohjaavat ja rajaavat tarvittaessa sovittelussa käsiteltäviä asioita osapuolten toiveiden mukaan niin, että keskustelu edistää sovinnollisuutta ja osapuolten keskinäistä ymmärrystä.
- Sovittelijat eivät kerro yhteistapaamisessa erillistapaamisissa tietoonsa tulleita, asianosaisen luottamuksella kertomia asioita tai yksityiskohtia.
- Sovittelijat ohjaavat sovittelua kohti niitä asioita, joita osapuolet itse pitävät tärkeinä käsitellä.
- Sovittelijat turvaavat osapuolille tasapuolisen kuulluksi tulemisen kokemuksen.
- Sovittelijat huolehtivat puolueettomuudesta ja osapuolten oikeusturvasta.
- Sovittelijat auttavat osapuolia eteenpäin esittämällä kysymyksiä ja pyytämällä osapuolia ajattelemaan ääneen.
- Sovittelijat ovat ”läsnä” ja asettuvat kuhunkin tilanteeseen sen edellyttämällä tavalla.
- Vastuu sovinnosta ei ole sovittelijalla, eikä keskeytynyt sovittelu merkitse epäonnistumista.
- Sopimukseen pääseminen ei ole itsetarkoitus.
- Yhteistyössä ei pyritä yhteiseen ongelmanmäärittelyyn, vaan ollaan kiinnostuneita siitä, millaisena tilanne näyttäytyy kullekin osapuolelle.
- Ajattelutapa, kuunteleminen ja kohtaaminen ovat pääasioita, ei elämäntapaneuvojen antaminen.
- Sovittelijat välittävät tietoa erilaisista jatko- ja tukipalveluista, jos niiden tarvetta sovittelun kuluessa nousee esille.
- Sovittelijat selvittävät, millaisia vahingonkorvaus- ja vakuutusasioita tapaukseen liittyy.
- Sovittelijat kertovat sopimuksen vahvistamisen mahdollisuudesta ja ohjaavat osapuolia ottamaan asiassa yhteyttä sovittelutoimiston ammattihenkilöstöön.
- Sovittelijat kertovat sopimuksen seurannasta ja sen kirjaamisesta sopimukseen.

- Sovittelijat kertovat, miten asia etenee, mikäli sovittelu keskeytyy.
- Tilanteen tuntuessa sopivalta sovittelijat voivat kysyä sovittelun päätteeksi, miten asianosaiset kokivat sovitteluneuvottelun.

Sovittelutapaamisen päättyessä kysytään osapuolilta, tulivatko kaikki heidän haluamansa asiat käsiteltyä. Jos asiaa on osapuolten mielestä riittävän monipuolisesti käsitelty, sovittelijat varmistavat, ovatko he ymmärtäneet asiat oikein. Myös vahingonkorvausasiat ja vaihtoehdot voidaan ottaa keskusteltaviksi, kun eri näkökohdat ja osapuolten toiveet on kuultu. Sen jälkeen sovittelijat voivat tehdä yhteenvedon asioista, joita on käsitelty ja joista on mahdollista sopia. Osapuolet voivat itse vaikuttaa sopimukseen ja sopimusmuotoihin. Sovittelijat pyrkivät edistämään molemmille osapuolille kohtuullisen, oikeaan tietoon perustuvan ja vapaaehtoisen sopimuksen syntymistä.

Neuvotteluilmapiirin ja asioiden käsittelyn edistämiseksi voidaan käyttää

- aktiivista kuuntelua
- toistamista
- puheen ja kuuntelun erottamista
- aikajanalla liikkumista
- m- ja k-alkuisia kysymyksiä, kuten
 - mitä tapahtui?
 - mitä tarkoitat?
 - miten se tapahtui?
 - mistä siinä oli kysymys?
 - kuinka se tapahtui?
- tauottamista
- sovittelijalle puhumista – toinen osapuoli puhuu, ja toinen osapuoli kuuntelee
- sovittelijoiden keskinäistä puhetta, jota osapuolet kuuntelevat
 - esimerkiksi sovittelija sanoo kollegalleen: ”Minusta kuulostaa nyt, että yhteistä ymmärrystä on vaikea löytää, miltä sinusta kuulostaa”
 - osapuolet kuuntelevat sovittelijoiden keskustelua, kommentoivat kuulemaansa ja etsivät sen jälkeen ratkaisuja
- hiljaisuuden ”kuuntelemista”
- eriytyviä ryhmiä, esim. vanhemmat ja nuoret erikseen.

6.7 Sovittelun keskeyttäminen

Sovittelu voidaan keskeyttää missä tahansa sovittelun vaiheessa, jos sovittelun edellytykset eivät täyty tai osapuolet eivät halua jatkaa sovittelua. Vaikka sovittelu keskeytyisikin, osapuolet ovat voineet hyötyä esimerkiksi erillistapaamisista ja saamastaan tuki- ja jatkopalveluihin ohjaamisesta.

Sovittelulain (1015/2005, 19 §) mukaan sovittelutoimiston on keskeytettävä sovittelu välittömästi,

- jos osapuoli peruuttaa suostumuksensa
- jos on syytä epäillä, ettei suostumus ole vapaaehtoinen
- jos on perusteltua syytä epäillä, ettei sovittelun osapuoli kykene ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitystä
- jos sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin osapuolen etua esimerkiksi alaikäinen on suostumassa hänen kannaltaan selvästi kohtuuttomaan sopimukseen
- sovittelutoimisto voi keskeyttää sovittelun, jos osoittautuu, että muusta syystä sovittelun onnistumiselle ei ole edellytyksiä.

Jos sovitteluneuvottelut tuntuvat lukkiutuvan, sovittelijat kysyvät osapuolilta, haluavatko he vielä jatkaa ja olisiko tilanteessa paikallaan pitää tauko tai ottaa aikalisä. Jos sovitaan aikalisästä, sen aikana osapuolet miettivät, miten he toivovat asian käsittelyä jatkettavan. Jos osapuolet haluavat vielä uutta tapaamista, sovittelijat ottavat yhteyttä esimerkiksi viikon kuluttua. Näin osapuolet saavat harkinta-aikaa.

Joskus sovittelun kuluessa käy ilmi, että osapuolet eivät löydä heitä tyydyttävää ratkaisua eivätkä enää halua jatkaa sovittelua. Sovittelijat tiedottavat asiasta sovittelutoimiston vastuuhenkilölle tai sovittelun ohjaajalle. Myös osapuolet itse voivat keskeyttää sovittelun missä tahansa sovitteluprosessin vaiheessa. Tällöin sovittelijat ilmoittavat sovittelun keskeyttämisestä sovittelutoimistolle. Sovittelun vastuuhenkilö tekee kirjallisen päätöksen keskeyttämisestä. Sovittelutoimisto lähettää joka tapauksessa tiedon sovittelun kulusta ja lopputuloksesta aloitteen tehneelle poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle.

Lähisuhdeväkivallan sovittelussa on omat keskeyttämisperusteet, joista luvussa 7.3.

6.8 Vahinkojen korvaaminen ja hyvittäminen

Vahingonkorvausvelvollisuus syntyy, jos vahinko on aiheutettu tahallisesti tai tuottamuksellisesti. Tahallisuus tarkoittaa vahingon aiheuttamista toiselle tietoisesti eli tahallaan. Tuottamuksellinen vahinko syntyy huolimattomuudesta,

välinpitämättömyydestä, ymmärtämättömyydestä tai muusta vastaavasta tilanteesta johtuen. Vahingon määrää arvioidaan riippumatta siitä, miten vahinko aiheutui. Korvausvelvollisuus ei riipu siitä, onko rikoksentehtyjä tuomittu rangaistukseen. Korvausvelvollisuuden alakarajaa ei ole määritelty vahingonkorvauslaissa, joten myös alle 18-vuotias on korvausvelvollinen. Jos vahingon on aiheuttanut 18 vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan aiheuttamastaan vahingosta määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi (Vahingonkorvauslaki, 412/1974, 2 §).

Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö kuulee alustavasti osapuolten odotuksia ja erilaisia korvaus- ja hyvittämisselityksiä jo sovittelemiseen liittyvissä keskusteluissa. Myös sovittelijat keskustelvat asiasta erillistapaamisten yhteydessä. Keskustelu vahingonkorvauksista ja hyvittämisestä on hyvä ottaa esiin vasta sitten, kun rikos- tai riita-asia on muilta osin käsitelty perusteellisesti, osapuolten tarpeita kuunnellen.

Sovittelussa voidaan sopia rikos- tai riita-asiaan liittyvistä vahingonkorvauksista tai hyvittämisestä. Korvaukset voivat koskea aiheutunutta kipua, särkyä, sairaanhoitokustannuksia, aiheutunutta tilapäistä tai pysyvää haittaa tai vammaa, rikkoutunutta tai vahingoittunutta omaisuutta tai aiheutunutta ansionmenetyksiä. Korvauksen määrää arvioitaessa mittaamiseen ei saa sisältyä rangaistustarkoitusta, vaan huomioon otetaan vain vahingon suuruus. Mikäli henkilö joutuu korvausvastuuseen aiheuttamastaan vahingosta, korvaus voidaan tietyissä tapauksissa, lähinnä silloin, kun on kyse tuottamuksesta, maksaa hänen vastuuvakuutuksestaan.

Lähtökohtana on, että korvauksista sopiminen kuuluu yleisen sopimisvapauden piiriin ja on osapuolten välinen asia. Osapuolet itse kertovat näkemysensä korvausvaihtoehdoista henkisten ja aineellisten haittojen hyvittämisestä. He päättävät myös korvausvaatimusten kohtuullisuudesta. Korvausmuotoina voi olla esimerkiksi raha- tai työkorvaus, materiaallinen hyvitys, omaisuuden palauttaminen, anteeksipyyntö, jokin palvelu, toiminta tai käyttäytymissopimus. Osapuolet voivat etsiä luovia ratkaisutapoja, myös eri vaihtoehtoja yhdistävä korvaus on mahdollinen.

Korvausratkaisujen tulee olla asianmukaisia ja toteuttamiskelpoisia. Ne eivät saa olla kohtuuttomia tai lainvastaisia eikä niiden aikaansaamiseksi saa käyttää pelottelua, painostusta tai uhkauksia. Sovittelussa korvauksen määrää harkittaessa voidaan ottaa huomioon muun muassa vahingonkorvauslain perusteella lapsen ikä, kehitystaso, teon laatu, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuus sekä muut mahdolliset olosuhteet. Sovittelijat voivat tuoda esiin näihin asioihin liittyvää tietoa puolueettomasti.

Vahinkojen korvaus voidaan ratkaista suoritettavaksi yhteisvastuullisesti silloin, kun saman vahingon aiheuttajia on kaksi tai useampia henkilöitä. Yhteis-

vastuullisuus tarkoittaa, että kaikki vahingon aiheuttajat kantavat vastuun koko vahingon määrästä. Yhteisvastuullisuus on syytä kirjata sopimukseen. Sovittelussa voidaan sopia myös erilliskorvauksista varsinkin niissä tilanteissa, joissa voidaan katsoa korvausvastuun jakautuvan erisuuruisiksi. Tällöin kukin vahingon aiheuttaja vastaa vain omasta osuudestaan korvausten suorittamisessa.

Sovittelijat eivät saa painostaa osapuolia korvausratkaisuihin tai ratkaista vahinkojen arviointiin liittyviä kysymyksiä. Sovittelijat voivat kuitenkin auttaa osapuolia tiedoillaan ja taidolla sovinnollisten ratkaisujen löytymisessä. Jos sovitaan muusta kuin rahakorvauksesta, pitää sopimus kirjoittaa siten, että se voidaan vahvistaa oikeudessa ja saattaa siten täytäntöönpano- eli perintäkelpoiseksi.

Kun osapuolet harkitsevat korvausten määrää, sovittelijat voivat antaa heille harkinnan tueksi sovittelutoimistoilla olevia lähdeaineistoja. Osapuolet ja sovittelijat voivat käyttää vahinkojen arvioimisessa myös esimerkiksi lakimiesten näkemyksiä. Asiantuntija-apua voidaan tarvita erityisesti silloin, jos vahingoituneen omaisuuden hinta ei ole tiedossa tai, jos on kysymys esimerkiksi kipuun, särkyyn, kosmeettiseen haittaan tai niihin verrattaviin korvauksiin liittyvistä kysymyksistä tai korvauksista, joiden kokonaissumma ei ole vielä tiedossa esimerkiksi kesken olevien lääketieteellisten hoitojen vuoksi.

Mikäli osapuolet päätyvät sovintoon, sovittelijat laativat sopimuksen osapuolten saavuttamien ratkaisujen mukaan. Kaikki korvauksiin liittyvät yksityiskohdat on syytä käydä tarkasti läpi ennen sopimuksen allekirjoittamista ja varmistaa, että molempien osapuolten tarpeet ovat tulleet kuulluiksi ja otetuiksi huomioon. Sovittelussa tehdyt sopimukset ovat sopimusoikeudellisesti päteviä ja kuten muillekin sopimuksille, niille voidaan hakea käräjäoikeudelta vahvistus. Vain rahakorvaukset voidaan hakea täytäntöönpanokelpoisiksi. Sopimukseen voidaan myös kirjata vahingonkorvausten tai muiden hyvitysmuotojen seuranta-aika.

Korvauksista sovittaessa otettava huomioon

- Korvausratkaisut eivät saa olla kohtuuttomia, lainvastaisia eikä niiden aikaansaamiseksi saa käyttää pelottelua, painostusta tai uhkauksia.
- Osapuolille on hyvä kertoa, että heillä on mahdollisuus oikeudelliseen konsultaatioon vahingonkorvauksia koskien, jolloin korvausasioiden käsittely voidaan siirtää toiseen tapaamiseen.
- Osapuolet sopivat korvausten suuruudesta ja korvausten suorittamisen aikataulusta.
- Aineelliset vahingot todistetaan laskujen ja tositteiden avulla. Osapuolet voivat sopia korvauksista myös ilman tositteita, jos he pääsevät asioista yhteisymmärrykseen.
- Sovittelijoilla ei ole valtuuksia päättää korvausten suuruudesta eivätkä he saa painostaa osapuolia korvausratkaisuihin. He voivat kuitenkin taidoillaan ja tiedoillaan auttaa sovinnollisten ratkaisujen löytämisessä.

- Sovittelijoiden tulee seurata, että korvaukset ovat kohtuullisia ja oikeassa suhteessa vahingon suuruuteen, tekijän vastuuseen ja tekijän kykyyn korvata aiheuttamansa vahingot. Lähtökohtana on, että korvauksen tulee olla kohtuullinen kummallekin osapuolelle, eikä kumpikaan osapuoli saa hyötyä taloudellisesti asiassa.
- Korvausten tulee olla linjassa myös oikeudessa noudatettavien käytäntöjen kanssa.
- Jos osapuolet kuitenkin ovat tekemässä sopimusta, joka ei ole yleisten korvauskäytäntöjen mukainen, se on heidän välisensä asia. Kun sovittelijat havaitsevat tämän, on osapuolten oikeusturvan vuoksi välttämätöntä, että he tuovat asian esille, kuitenkin osapuolten itseään koskevia päätöksiä kunnioittavalla tavalla ja ohjaavat osapuolia, mistä lähteistä lisätietoa on saatavilla.
- Epäselvissä tapauksissa sovittelijoiden tulee konsultoida sovittelun ammattihenkilöstöä.
- Kivusta, särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä suoritettavien korvausten määrän arvioinnin apuna voidaan käyttää henkilövahinkoasian neuvottelukunnan suosituksia. Ne koskevat vahingonkorvauslain (509/2004) 5 luvun säännösten nojalla suoritettavien korvausten määriä. Ne linjaavat yleistä oikeuskäytäntöä ja ohjaavat osapuolia tiedon lähteille. Suositukset ovat suuntaa antavia ja ne on tarkoitettu korvauksen määrittämisen lähtökohdaksi. Korvausharkinnan avuksi on käytössä erilaisia pysyvän haitan korvaustasoa määrittäviä järjestelmiä, joista julkaisussa annetaan tietoa. Suositukset ovat saatavilla osoitteessa <http://www.om.fi/1302672702993> tai www.thl.fi/sovittelu.
- Suurissa tuottamuksellisissa vahingoissa tai jos vahinkojen syntymiseen on vaikuttanut myös vahingon kärsijä tai muu ulkopuolinen tekijä, sovittelijat kertovat osapuolille, että heillä on mahdollisuus vahinkojen korvausmäärien kohtuullistamiseen eli korvausten sovitteluun. Korvausvelvollisuutta voidaan sovittaa esimerkiksi, jos täyden korvauksen määrääminen alaikäisen lapsen maksettavaksi olisi kohtuutonta.
- Jos kyseessä on pysyvä vika, vamma tai kosmeettinen haitta, voidaan sopimukseen kirjata, että korvausvaatimus ratkaistaan vasta tuomioistuimessa, jos asia sinne etenee.
- Korvausasioiden käsittelyn yhteydessä selvitetään myös asianomistajan ehdot rangaistusvaatimuksesta ja vahingonkorvausvaatimuksesta luopumiselle.
- Sopimus voidaan laatia ehdollisena siten, että asianomistaja luopuu rangaistusvaatimuksesta vasta siinä vaiheessa, kun rikoksesta epäilty on suorittanut korvauksen. Asianomistajan kannalta tämä on usein paras vaihtoehto. Asianomistajalle on kuitenkin kerrottava, että syyttäjällä ei ole aina mahdollisuutta odottaa syyteharkintapäätöksen tekemistä, jos maksuaikataulut ovat pitkiä.

- Yhteisvastuullisuuden ja erilliskorvausten harkinta tai yhteisvastuullisuuden purkaminen tehdään aina osapuolten tahdon mukaan, mutta sovittelijat voivat esitellä vaihtoehtoja. On tärkeää kirjata sopimukseen, mitä korvausten maksamisen yhteisvastuullisuudesta tai jakautumisesta on sovittu.

Vahingonkorvaus rahalla

Korvaus voidaan maksaa kertakorvauksena tai osasuorituksina. Rahakorvauksen tulee vastata enintään vahingon määrää, mahdollisia korkoja ja toimenpidekuluja. Korvaussummassa pitää ottaa huomioon eräpäivät ja mahdolliset maksuerät eräpäivineen. Jos korvaussummaan halutaan liittää korot, pitää huomioida korkojen määräytymisen ajankohta ja koron suuruus. Korkojen määrittelyyn saa ohjeet sovittelutoimistosta.

On myös mahdollista sopia, että osa vahingosta korvataan työllä ja osa rahalla. Vahingonkorvauksen hyvittäminen rahalla tai työllä ei ole vahingonkäräsinelle verotettavaa tuloa, koska hän voi laskea vähennykseksi sen menetyksen, joka vahingon aiheuttamisesta on hänelle syntynyt.

Kun sovittelussa asianomistajana on toimeentulotukea saava henkilö, hänen voi olla tarpeen tietää, että vahingonkorvaukset ja rikosperusteiset korvaukset katsotaan pääsääntöisesti toimeentulotuessa tuloksi. Täten hänen saamansa rahallinen hyvitys voidaan huomioida esimerkiksi toimeentulotukipäätöstä harkittaessa.

Työkorvaukset

Vahingon korvaaminen työllä tarkoittaa, että osapuolet sopivat korvauksen eumääräisen summan määrittelyn lisäksi työsuorituksesta ja sen työn hinnoittelusta, jolla vahinko korvataan. Työkorvauksista voidaan sopia sovittelussa silloin, jos aiheutunut vahinko on tällä tavoin korjattavissa tai jos asianomistajalla on tarjota sopivaa työtä. Työkorvaus mahdollistaa korvauksen silloin, kun koulu, opiskelu, työttömyys tai muu syy estää rahakorvauksen. Työkorvauksia käytetään usein myös silloin, kun asianomistajana on kunta, valtio, yhteisö tai yritys.

Eryteisesti nuorten kohdalla vahingon korvaamista työllä pidetään erityisen suositeltavana. Se katsotaan parhaaksi korvausratkaisuksi, kun tavoitteena on rikosten uusiutumisen estäminen, rikosten ennaltaehkäisy tai muut kasvatukselliset päämäärät. Rahakorvauksen suorittamisella nuori voi selviytyä vahingonkorvauksista liian helposti, varsinkin, jos vanhemmat maksavat korvauksen. Työkorvaus konkretisoi nuorelle vastuun vahingon aiheuttamisesta.

Työkorvauksen tulee olla mielekäs ja siksi on tärkeää kuulla vahingon aiheuttaneen näkemykset asiassa. Työkorvausta ei tule käyttää rangaistuksena, vaan

työllä korvaamisen tulee liittyä konkreettisesti korvattavaan asiaan. Työkorvauksena suoritettava työ tehdään suoraan asianomistajalle ilman, että rahaa siirretään osapuolelta toiselle. Korvattava euromääräinen summa on kirjattava sopimusasiakirjaan, jotta sopimus voidaan tarvittaessa vahvistaa ja saattaa perintään. Työtä ei voida vahvistaa eikä periä, jos se jää suorittamatta.

Mikäli työkorvaukseen päädytään, työn laatu, määrä ja ajankohta tulee määritellä täsmällisesti. Työ tulee mitoittaa rikoksesta epäillyn kykyjä ja edellytyksiä vastaavaksi. Työn määrä lasketaan siten, että vahingon suuruus arvioidaan euroina ja sen jälkeen sovitaan tehtävästä riippuen työtehtävän tuntihinta. Työtunteja lasketaan korvaukseksi niin paljon kuin euromääräinen tuntihinta edellyttää. Sopimuksista tulee käydä ilmi myös se, kuka työn tekee ja missä, mitä työ sisältää ja kuka tai ketkä työtä valvovat. Samoin kirjataan, milloin korvaus suoritetaan, kuinka monta tuntia työkorvaus kestää, ja mikä merkitys on työstä poissaololla. Sopimukseen kirjataan myös menettelytapa, jos työkorvausta ei suoriteta lainkaan tai jos se suoritetaan vain osittain. Työtehtävän valvonta ja ohjaus kuuluu yleensä asianomistajalle, mutta tarvittaessa voidaan sopia muukin ratkaisu.

Työkorvausratkaisuissa on otettava huomioon erityisesti työsuojeluun liittyviä lakeja ja säädöksiä. On varauduttava myös erilaisiin vastuukysymyksiin. Nuoriin, alle 18-vuotiaisiin työntekijöihin sovelletaan nuoria työntekijöitä koskevia erityissäännöksiä, kuten laki nuorista työntekijöistä (998/1993) ja asetus nuorten työntekijöiden suojelusta (508/1986).

Nuoriin työntekijöihin sovelletaan myös yleisiä työoikeudellisia lakeja. Säädöksissä on muun muassa ohjeet nuorille vaarallisista ja nuorilta kielletyistä töistä ja niistä ehdoista, joita nuorten työntekijöiden työsuhteissa on noudatettava. Lainsäädännössä on ohjeet myös nuorten työntekijöiden työajoista. Työministeriön päätöksessä (1431/1993) on esimerkkejä nuorille sopivista kevyistä töistä, johon on syytä tutustua työkorvauksia suunniteltaessa.

Työkorvauksen suorittamisessa ei synny työsuhdetta, joten työsuojelulaki (55/2001) ei sovellu tähän tarkoitukseen. Työkorvaukset eivät myöskään siksi ole veronalaista tuloa. Työkorvausten verotuksesta on säädetty tuloverolaissa (1141/2007) siten, että verotettavaa tuloa ei ole se hyöty, jonka vahingonaiheuttaja saa hyvittämällä vahingon asianomistajalle tai vahingon kärsineelle sovittelulain mukaisen sovittelun perusteella.

Kun sovitaan työkorvauksista, joissa työntekijän asemassa on alle 18-vuotias henkilö, on muistettava muun muassa seuraavat asiat

- Työhön saadaan ottaa 15 vuotta täyttänyt henkilö, joka on suorittanut oppivelvollisuutensa.
- Työhön saadaan ottaa myös 14 vuotta täyttänyt tai saman kalenterivuoden aikana 14 vuotta täyttävä henkilö, jos työ on kevyttä eikä vahingoi-
ta terveyttä tai lapsen kehitystä eikä aiheuta haittaa koulunkäynnille.

- Jos työn suorittaja on oppivelvollinen ja käy koulua, työtehtävä saa olla enintään puolet koulusta annettavasta loma-ajasta.
- Kouluaikana työ saa olla tilapäisesti lyhytaikainen työsuoritus.
- Kouluaikana oppivelvollisen lapsen päivittäinen työaika saa koulupäivinä olla enintään 2 tuntia ja vapaapäivinä 7 tuntia.
- Koulupäivän ja työajan pituus ei saa yhteensä ylittää 8 tuntia eikä viikoittainen työaika 12 tuntia.
- Viisitoista vuotta nuoremman henkilön työaika saa koulujen loma-aikana olla enintään 7 tuntia päivässä ja 35 tuntia viikossa.
- On huolehdittava, ettei työ ole nuoren tai lapsen ruumiilliselle tai henkiselle kehitykselle vahingollista eikä se ole muutenkaan vaativampaa tai raskaampaa kuin hänen ikänsä ja voimansa edellyttävät.
- Erityisesti on varmistuttava, ettei työhön sisälly tapaturmavaaraa tai terveyshaittaa.
- On huolehdittava, että työntekijä saa riittävää ohjausta ja opetusta työtehtäväänsä ja työtä valvotaan ja siitä sovitaan erikseen.
- Viisitoista vuotta täyttänyt henkilö saa työntekijän asemassa itse tehdä ja purkaa työsopimuksensa. Alle 15-vuotiaan työsopimuksen voi tehdä huoltaja tai huoltajan luvalla henkilö itse.

Vaikka työkorvausratkaisut olisi tehty lakien ja ohjeiden mukaisesti, on vahinkojen mahdollisuus aina olemassa. Koska sovittelussa uhria tai vahingonkärsijää ei rinnasteta työnantajaan, ei häntä voida velvoittaa myöskään työnantajalle kuuluviin vastuisiin. Tämän takia sovittelutoimistoilla on tapaturmavakuutus työkorvausta suorittavien varalle. Sovittelijan vastuulla ei ole työkorvausten suorittamisen valvonta, vaan siitä vastaa sopimuksessa työn valvojaksi nimetty henkilö.

Anteeksipyytäminen ja käyttäytymissopimukset

Anteeksipyynnön mahdollisuus on keskeinen osa sovittelua, mikä on hyvä tuoda esiin sovittelun yhteydessä. Anteeksipyynnöllä ja -antamisella voi olla syvälinen merkitys osapuolille. Anteeksipyyntöä, katumisen osoittamista ja korjaavaa käyttäytymistä ei pidä ohittaa sovittelussa, jos se nousee osapuolten tahdosta ja on heille itselleen tärkeää. Sovittelijoiden ei tule kuitenkaan vaatia tai ohjailla ulkoapäin anteeksipyyntöä ja -antoa eikä niiden muotoa. Jos näin toimitaan, menetetään anteeksipyynnön ja -annon todellinen merkitys ja mahdollisuus käsitellä asioita syvällisemmin. Anteeksipyyntö kirjataan sopimukseen osapuolten niin halutessa.

Sovittelussa voidaan keskustella siitä, mitä anteeksipyytäminen ja -antaminen ovat, ja mitä ne eivät ole. Anteeksiantamisen askeleisiin kuuluu se, että uhri

tai vahingon kärsinyt osapuoli saa tilaisuuden kertoa tapahtumista ja koetusta loukkauksesta, kuvailla ja muistella sitä ja siihen liittyviä ajatuksia, tunteita ja käyttäytymistä yksityiskohtaisesti. Hän tarvitsee tunteen siitä, että on tullut kuulluksi. Loukatuksi tullee ja vääryyttä kärsineelle anteeksipyynnö voi olla osaltaan edistämässä tapahtumista yli pääsemistä. Hän voi ilmaista toiveen anteeksipyyntöstä. Anteeksipyynnön voi miettiä ja ilmaista, mitä hän haluaa pyytää anteeksi ja halutessaan vastata anteeksipyyntötoiveeseen. Loukattu osapuoli voi valita hyväksyykö hän anteeksipyyntön ja milloin hän on valmis antamaan anteeksi.

Jos loukatuksi ja vahingoitetuksi tullee edellytetään sovittelussa pintapuolista, ääneen lausuttua anteeksiantamista ja asioiden silleen jättämistä, hän voi jäädä kokemustensa kanssa yksin, kokea epäoikeudenmukaisuutta ja katkeeroitua. Jos vahingon kärsijää tai uhria painostetaan anteeksiantamiseen, se voi myöhemmin estää häntä tarvittaessa palaamaan tapahtumiin ja käsittelemään kipeitä kokemuksiaan.

Anteeksipyyntö ei ole mekaanisesti lausuttavia sanoja eikä ainoa rikkoutu-neita ihmissuhteita korjaava ratkaisu konflikteihin. Anteeksipyyntö ei saa olla keino vähätellä tapahtunutta, vetää viiva tapahtuneiden loukkausten yli ja vaatia unohtamista.

Anteeksiantaminen on prosessi, joka edellyttää sisäistä työskentelyä ja voi kestää pitkään anteeksipyyntön kuulemisen jälkeen. Anteeksiantaminen ei tarkoita tekojen oikeuttamista eikä niiden pois selittämistä esimerkiksi sillä, että teot tehtiin olosuhteiden pakosta. Se ei myöskään tarkoita vääryyden unohtamista eikä tapahtumien kieltämistä. Anteeksiantaminen ei välttämättä vaadi ihmissuhteen palauttamista ennalleen. Kuulluksi tulemisen, sisäisen työskentelyn ja anteeksiantamisen myötä empatiakyky voi kasvaa, itseymmärrys lisääntyä ja elämänarvot tulla arvioiduiksi uudelleen.

Osapuolet voivat niin halutessaan tehdä myös käyttäytymissopimuksen. Se voi sisältää esimerkiksi sopimuksen jatkopalveluihin hakeutumisesta, kiusaamisen tai häirinnän lopettamisesta tai julkisesta anteeksipyyntöstä. Lasten ja nuorten rikoksissa tai riidoissa osapuolet voivat sopia vaikkapa sitä, etteivät enää kiroile, nimitele tai syyttele toisiaan, vaan pyrkivät sopimaan riidat keskustelemalla. Lähisuhdeväkivaltarikoksissa osapuolet voivat sopia, etteivät häiritse toisiaan tekstiviesteillä tai eivät selvittele keskinäisiä välejä lasten läsnä ollessa.

Käyttäytymissopimuksen tulee edistää yksilön ja osapuolten väkivallatonta tulevaisuutta ja vapaata tahtoa. Niiden tulee olla kohtuullisia eivätkä ne saa loukata osapuolten oikeusturvaa, olla ehdollistavia tai alistavia. Käyttäytymissopimuksilla ei myöskään saa sitouttaa osapuolia vastentahtoiseen suhteen jatkamiseen eikä niihin saa sisältyä painostusta tai uhrin velvoittamista vastuuseen epäillyn käyttäytymisen muuttamisesta. Käyttäytymissopimusten toteutumisen seurannan tavoista kannattaa keskustella osapuolten kanssa.

6.9 Asianomistajalle maksettavat korvaukset valtion varoista

Joissakin tapauksissa asianomistajalla on mahdollisuus saada korvaukset valtion varoista. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö neuvoo häntä korvausasioissa. Korvausta suoritetaan Suomessa tehdyllä rikoksella aiheutetusta vahingosta. Korvauksia haetaan Valtiokonttorilta. Oikeus valtion varoista maksettavaan korvaukseen on toissijainen. Valtiokonttorin maksamasta korvauksesta vähennetään korvaus, jonka rikoksen uhri on saanut rikoksen tekijältä tai tulee saamaan muun lain tai vakuutuksen nojalla.

Uhri voi hakea korvausta suoraan Valtiokonttorista, vaikka hän ei olisikaan yrittänyt periä sitä ensin itse rikoksen tekijältä. Valtiokonttori maksaa rikoksen uhrille rikosvahinkolain (1204/2005) perusteella korvausta rikoksesta aiheutetusta henkilövahingosta ja erityisin ehdoin myös esinevahingosta, taloudellisesta vahingosta ja kärsimyksestä. Hakemuslomakkeita saa Valtiokonttorista (www.valtiokonttori.fi), Kelasta (www.kela.fi) ja poliisilta, (www.poliisi.fi). Mahdollisuudet saada korvauksia vaihtelevat, joten ne on selvitettävä tapauskohtaisesti.

Rikoksiin liittyvistä vahingoista maksetaan korvausta, jos haettavaan korvaukseen liittyvästä rikoksesta on tehty rikosilmoitus ja suoritettu esitutkinta. Oikeudenkäynti ei ole ehtona korvausten maksamiseen. Myöskään rangaistusvaatimuksesta luopuminen tai, jos sitä ei ole lainkaan esitetty, ei estä hakemasta korvausta Valtiokonttorista. Jos rikos on jäänyt selvittämättä tai tekijää ei ole saatu kiinni, korvauksen voi Valtiokonttorista saada ilman tuomioistuimen päätöstä.

Jos vahinkoa on soviteltu ja sovittu korvauksista, Valtiokonttorista voidaan hakea vahingonkorvausta siinä tapauksessa, että sopimuksen mukaista korvausta tai osaa siitä ei ole maksettu. Oikeuden ratkaisut tai osapuolten keskinäiset sopimukset eivät sido Valtiokonttoria, vaan se tekee päätöksen korvauksen määrästä itsenäisesti. Valtiokonttori voi poiketa tuomioistuimen määräämistä korvauksesta erityisesti silloin, kun kyseessä on kivusta ja särystä, pysyvistä haitasta tai henkisestä kärsimyksestä.

Summittainen vahinkojen kokonaisarvio ei oikeuta korvausten saamiseen valtiota, vaan korvausta haettaessa vahingot on yksilöitävä ja perusteltava tarkasti. Tämä tarkoittaa muun muassa laskujen, kuittien ja lääkärinlausuntojen esittämistä korvaushakemuksen yhteydessä. Hakemukseen liitetään lisäksi esitutkintapöytäkirja ja mahdollinen tuomioistuimen päätös. Sovittelussa laadittu ja sovittelijoiden vahvistama sopimus ei riitä osoittamaan rikosvahingon laadua eikä määrää. Se kuitenkin osoittaa, että vahingonaiheuttaja on myöntänyt tapahtumat ja haluaa korvata vahingot.

Esine- tai taloudellinen vahinko korvataan vain erityisestä syystä. Valtiokonttori korvaa esine- ja taloudellisen vahingon vain silloin, jos vahingon on

aiheuttanut huostaan otettu lapsi, vanki, pidätetty, viranomaisten huostassa oleva kiinniotettu tai muuten rikoksen johdosta vapautensa menettänyt henkilö. Esine- ja taloudellinen vahinko voidaan korvata myös siinä tapauksessa, että sen on aiheuttanut mielisairauden tai muun siihen verrattavan syyn vuoksi tahdosta riippumatta laitokseen sijoitettu tai säilöön otettu henkilö. Myös yhdyskuntapalvelua suorittavan tai nuorisorangaistukseen kuuluvaa työtä tekevän henkilön rikoksella aiheutettu esine- tai taloudellinen vahinko kuuluu myös Valtiokonttorin korvauksen piiriin.

Valtiokonttorilla on regressi- eli takautumisoikeus maksettujen suoritusten takaisinperimiseksi vahingon aiheuttaneelta henkilöltä. Syyttämättäjättämispäätös ei vapauta vahingonaiheuttajaa korvausvelvollisuudesta.

Opas korvauksista rikoksen uhrille osoitteessa http://www.valtiokonttori.fi/fi-FI/Kansalaisille_ja_yhteisöille/Korvaukset_ja_etuisuudet/Rikosvahingot.

6.10 Vakuutusyhtiöiden maksamat korvaukset ja takaisin perintäoikeus

Asiaan liittyvät vakuutukset ja vakuutusyhtiön rooli tulee selvittää osapuolille ennen sopimuksen laadintaa. Asianomistaja ei voi sopia vahingonkorvauksesta siltä osalta, josta hän saa korvauksen vakuutuksen perusteella. Hän ei siis voi saada korvauksia samasta asiasta sekä vakuutusyhtiöltä että epäillyltä.

Asianomistaja on voinut hakea ja saada vakuutusyhtiöltä korvausta sovittelun kohteena olevasta vahingosta kotivakuutuksesta, ajoneuvon vakuutuksesta tai muusta soveltuvasta vakuutuksesta. Jos vakuutusyhtiö on korvannut vahingon, voidaan sovittelussa sopia asianomistajan ja epäillyn kesken vakuutuksen omavastuusuuden korvaamisesta asianomistajalle sekä mahdollisesti sellaista kuluista, joita vakuutuskorvaus ei kata.

Vakuutusyhtiöllä on oikeus periä rikoksella tai törkeällä huolimattomuudella aiheutetuista vahingoista maksettuja korvauksia rikoksen tekijältä (regressioikeus). Oikeus perustuu vakuutuslakia (543/1994, 75 §). Oikeus takaisinperintään saattaa olla myös silloin, kun vahingon aiheuttaja on velvollinen korvaamaan vahingon tahallisuudesta riippumatta. Vakuutusyhtiöt harkitsevat tapauskohtaisesti takaisin perittävän summan ottaen huomioon korvauksen suuruuden, tekijän iän ja teon tahallisuuden. Korvaussumman kohtuullistaminen on mahdollista erityisesti alaikäisten kohdalla vahingonkorvauslain (412/1974) perusteella.

Pääsääntöisesti sovittelun ammattihenkilöstö selvittää asianosaisten kanssa vakuutuskorvaukset ennen asian sovittelua. He kertovat rikoksesta epäillylle vakuutusyhtiön oikeudesta periä takaisin maksettu korvaus. Näin rikoksesta epäillylle muodostuu oikeampi kuva hänen aiheuttamansa vahingon suuruu-

desta. Hän voi olla itse yhteydessä vakuutusyhtiöön takaisinmaksun suorittamisesta tai vaihtoehtoisesti sovittelutoimisto voi auttaa epäiltyä sopimaan takaisinmaksusta vakuutusyhtiön kanssa. Tällöin sovittelun ohjaaja voi selvittää vakuutusyhtiön vaatimuksen ja toiveet maksuaikataulusta ja maksutavasta.

Sovittelun ammattihenkilöstö käy neuvottelut maksuista vakuutusyhtiöiden pääkonttoreiden perintä- ja regressiasioita hoitavien henkilöiden kanssa. Takaisin perintään liittyvät neuvottelut ja sopimukset vakuutusyhtiöiden kanssa ovat sovittelusta erillisiä lisäpalveluita asiakkaalle.

Sovittelussa sovittelijat kirjaavat asianomistajan ja epäillyn väliseen sopimukseen tiedon siitä, että sopimuksessa on sovittu vakuutuksen omavastuuosueiden korvaamisesta asianomistajalle. Asianomistajan luopuminen rangaistusvaatimuksestaan ei ole esteenä vakuutuskorvausten saamiselle. Rikosasiassa kirjattu rikosilmoitus riittää vakuutusyhtiölle korvauksen maksamisen perusteeksi.

Vakuutusyhtiöt eivät ole sovittelun asianosaisia, joten vakuutusyhtiöiden edustajat eivät osallistu sovitteluneuvotteluihin. Sovittelun ammattihenkilöstö selvittää ja valmistelee sopimusasiat tai ehdotuksen vakuutusyhtiölle korvauksen takaisinmaksusta yhteistyössä vakuutusyhtiön kanssa ennen sovitteluneuvottelua. Tämä on sovittelusta erillinen palvelun rikoksesta epäilylle.

Vakuutusyhtiösopimuksessa huomioitava

- korvaussumma / omavastuu
- yhteisvastuu / henkilökohtaiset osuudet
- kertasuoritus / maksuaika
- allekirjoittajana on epäilty/ epäillyt, mahdolliset huoltajat sekä vakuutusyhtiön edustaja (sovittelutoimisto postittaa paperit allekirjoitettavaksi vakuutusyhtiöön)
- tilitiedot, viitenumero, vakuutusyhtiön vahinkonumero tai tieto siitä, että vakuutusyhtiö lähettää laskun maksajalle.

Mitä sovittelijan on lisäksi hyvä huomioida?

- Ennen sovittelua on hyvä selvittää sovittelun ammattihenkilöstön kanssa keskustelemalla, onko osapuolten kanssa keskusteltu vakuutusyhtiön osuudesta vahinkoasiassa, onko kyseisessä asiassa maksettu vakuutuksista korvauksia ja miten mahdolliset vakuutuskorvaukset vaikuttavat asian käsittelyyn sovittelussa.
- Jos vakuutuskorvaukset tulevat esiin vasta sovitteluneuvottelussa, ja korvausasiaa on tarpeen selvittää, voidaan järjestää uusi sovitteluneuvottelu myöhemmin.
- Sovittelusopimukseen tulee kirjata, että epäilty korvaa asianomistajalle vakuutuksen omavastuuosuuden ja mahdollisesti jotain muita kuluja, joita vakuutuskorvaus ei ole kattanut.
- Maksuaikatauluista sovittaessa kannattaa huomioida, että epäilty suorittaa korvauksen ensin asianomistajalle ja sen jälkeen vakuutusyhtiölle.
- Mahdollinen sopimus epäillyn ja vakuutusyhtiön välillä korvauksen takaisinmaksusta laaditaan vasta varsinaisen sovitteluneuvottelun jälkeen ilman asianomistajan läsnäoloa. Vakuutusyhtiösopimukset eivät ole osa sovittelua, vaan erillinen palvelu rikoksesta epäillylle.

6.11 Sopimuksen laatiminen

Sopimus on oikeustoimi, joka sitoo osapuolia. Sopimukselle on tyypillistä, että se koskee kahta tai useampaa henkilöä, joiden välille syntyy oikeussuhde. Sopimus voidaan määritellä sellaiseksi tosiasioiden kokonaisuudeksi, joiden perusteella oikeusjärjestyksen mukaan voidaan katsoa sidonnaisuuden syntyneen osapuolten välille. Sopimuksen sisältö käy ilmi sopimuksesta ja sitä täydentävästä aineistosta.

Sopimuksen ja siihen liittyvien korvausvaihtoehtojen luonnostelulle on hyvä antaa aikaa. Sovittelijoiden tehtävänä on aina varmistaa, että osapuolet eivät tee hätäisiä ja kohtuuttomia sopimuksia ja ymmärtävät, mitä ovat sopimassa ja mihin sopimus velvoittaa. Kiireellä ja harkitsemattomasti tehdyt sopimukset voivat vaarantaa osapuolten oikeusturvan, ja korvausten kohtuullisuus voi vaarantua.

Sovittelijoiden on huolehdittava myös siitä, ettei sovitteluneuvottelua jatke- ta yhdellä kertaa niin pitkään, että osapuolet eivät enää jaksa huolellisesti pa- neutua sopimuksen laatimiseen. Jos osapuolet näyttävät väsyvän, on viisasta siirtää sopimustekstin muotoilu uuteen tapaamiseen. Jos osapuolet ovat teke- mässä itselleen epäedullista sopimusta, sovittelijoiden tulee ottaa asia esille ja ohjata heitä neuvoilla ja keskustellen. Tarvittaessa sovittelu tulee keskeyttää ja ottaa aikalisä, jotta osapuolet voivat harkita ratkaisuja ja hankkia lisätietoa kor- vausten kohtuullisuudesta.

Kun erilaisista sopimusmuodoista ja sopimuksen sisällöstä on sovittelussa kes- kusteltu ja päästy yhteisymmärrykseen, sovittelijat kysyvät osapuolilta, mitä he niistä haluavat kirjattavan sopimukseen. Sovittelijat auttavat osapuolia luonnoste- lemaan sopimuksen ja he voivat kiteyttää keskustelussa esiin tuotuja keskeisiä asi- oita ja esittää, haluavatko osapuolet ne kirjattavan sopimukseen. Valtakunnallisesti yhtenevät sopimusasiakirjalomakkeet sekä lomakkeen sopimuksen vahvistamiseksi tuomioistuimessa saa sovittelutoimistoista tai osoitteesta www.thl.fi/sovittelu.

Sopimuksen tulee perustua oikeaan tietoon, sovittelua, sopimuksia ja korva- usratkaisuja koskevaan lainsäädäntöön ja ohjeisiin sekä osapuolten vapaaehtoi- suuteen. Sopimuksen tulee olla tyyliltään ja kieleltään sellainen, että osapuolet ymmärtävät sen. Sopimustekstin muotoilussa on huomioitava, että myös mah- dolliset huoltajat ja edunvalvojat pystyvät arvioimaan sopimuksen sisällön. Myös sopimuksen vahvistamisen yhteydessä tuomioistuimen ja sopimuksen täytän- töönpanoviranomaisten pitää pystyä sopimustekstin perusteella arvioimaan, mi- tä osapuolet ovat sopineet. Sopimusteksteissä pitää olla osapuolten nimet ja hei- dän asemansa sopijoina. Tekstissä pitää myös selkeästi ja yksiselitteisesti ilmaista, kuka korvaa ja kenelle korvataan.

Jos sovittelussa tehdään sopimus rahakorvauksista, voi etenkin asianomista- jarikoksissa asianomistajan kannalta olla edullista tehdä sopimus ehdollisena. Tämä tarkoittaa sitä, että asianomistaja luopuu rangaistusvaatimuksesta vasta sitten, kun korvaus on maksettu. Tällä voidaan välttyä tilanteelta, jossa asia- omistaja on luopunut rangaistusvaatimuksesta ennen korvauksen saamista, ja epäily jättää korvaukset maksamatta. Ehdollisten sopimusten tekemisestä kan- nattaa olla yhteydessä sovittelutoimiston ammattihenkilöstöön, sillä asialla voi olla vaikutusta esimerkiksi syyteharkinta-aikoihin.

Jos asianomistajalla ei ole lähtökohtaisesti rangaistusvaatimusta, myöskään sopimuksen ehdollisuudella ei ole merkitystä. Alle 15-vuotiaitten rikoksesta epäiltyjen kohdalla ei ehdollisten sopimusten käytöllä ja kannanotolla rangais- tusvaatimukseen ole merkitystä. Sillä ei ole myöskään juridista merkitystä syy- teharkinnan kannalta, koska alle 15-vuotiaat eivät ole vielä ylittäneet rikosvas- tuun ikärajaa. Vajaavaltainen voi tehdä oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia tai merkitykseltään vähäisiä. (Tarkemmin laki holhous- toimesta 442/1999, 24–26 §).

Sovittelussa osapuolille kerrotaan sopimuksen merkitys sekä sopimuksen täytäntöönpanoon liittyvät menettelytavat. Osapuolet allekirjoittavat, ja sovittelijat allekirjoituksellaan varmentavat sopimuksen.

Sovittelussa tehty sopimus on asianosaisia sitova yksityisoikeudellinen sopimus riippumatta syyttäjän syyteharkinnan tuloksesta tai tekijälle mahdollisesti aiheutuvaista rikosoikeudellisista seuraamuksista. Mahdollinen syyttämättäjä-tämispäätöskään ei näin ollen vapauta rikoksesta epäiltyä vahingonkorvausvelvollisuudesta. Oikeuskäsittelyssä asianosaisten tulisi mainita sovittelusta ja pyytää käräjäoikeutta vahvistamaan sopimus, mikäli sovitteluja korvauksia ei ole vielä maksettu siinä vaiheessa.

Samansisältöisiä sopimusasiakirjoja laaditaan yksi kullekin sopijapuolelle ja yksi sovittelutoimistolle. Sopimusasiakirjojen määrä kirjataan asiakirjaan.

Muistilista sopimuksen laatimiseen

- Sopimus syntyy osapuolten tahdon ja hyväksynnän mukaan, oikeaan tietoon ja vapaaehtoisuuteen perustuen.
- Sovittelijat voivat kiteyttää neuvotteluissa esiin nousseita asioita ja tarkistaa, haluavatko osapuolet niitä kirjattavan sopimukseen.
- Sovittelijat auttavat osapuolia sopimuksen laadinnassa.
- Sopimuksen tulee vastata sovittelijan ja osapuolten aitoa käsitystä siitä, mitä asioita on tullut ilmi. Kaikkien osapuolten pitää ymmärtää sopimuksen sisältö ja se, mistä he ovat sopimassa. Sopimuksen pitää olla asianmukainen ja toteutettavissa.
- Sopimus laaditaan mieluiten tietokoneella valtakunnallisesti käytössä olevalle sopimuslomakkeelle.
- Sopimuksen kielen ja käsitteiden tulee olla selkeitä. Osapuolten tulee ymmärtää se, mistä ovat sopineet ja mikä merkitys sopimuksella on.
- Sopimukseen voidaan kirjata neuvottelujen ilmapiiriä ja kulkua koskevia huomioita.
- Sopimukseen voidaan kirjata anteeksipyyttäminen, anteeksiantaminen tai pahoittelu osapuolten niin halutessa.
- Jos neuvotteluissa on jäänyt jokin erimielisyys, sekin voidaan kirjata sopimukseen.
- Korvauksiin liittyvät asiat kirjataan tarkasti, tositteiden perusteella ja kulukohtaisesti eriteltynä.
- On myös syytä kirjata, mihin korvaussummat perustuvat. Vahingoista tai vammoista syntyneistä kuluista on asianomistajalla hyvä olla tositteet, jotka myös epäilty saa nähdä. Tositteet voidaan osapuolten suostumuksella laittaa sopimuksen liitteeksi.

- Jos asianomistaja on saanut korvauksia vakuutusyhtiöltä tai esimerkiksi työnantajalta tai Valtiokonttorista, sopimukseen on tärkeää kirjata erittely myös niistä korvauksista, joita asianomistajalle on korvattu aiemmin.
- Jos korvattava summa käsittää vain niin sanotun omavastuuosuuden, pitää se mainita sopimusasiakirjassa.
- Sopimukseen voidaan kirjata myös lausumat siitä, että osapuolia on informoitu vakuutusyhtiön roolista ja takaisinperintäoikeudesta.
- Jos korvaussummaa ei voida eritellä, merkitään kokonaiskorvaussummaan se, mitä kaikkea summa sisältää ja että osapuolet ovat summan hyväksyneet arvioinnin perustella.
- Jos korvaukset on maksettu sovittelun yhteydessä, asia kirjataan selkeästi sopimukseen.
- Jos sovitaan maksuaikataulusta, aikataulu, tilinumerot ja eräpäivä kirjataan selkeästi. Myös mahdolliset korot ja niihin liittyvät päivämäärät pitää sopimusasiakirjaan kirjata täsmällisesti.
- Jos kyseessä on vamma, jonka lopulliset korvausmäärät eivät ole sovittelussa vielä selvillä, sopimukseen voidaan kirjata varauma myöhemmin mahdollisesti syntyvien kulujen korvaamiselle ja menettelytavoille korvaussumman maksamisessa. Varaumiin liittyvissä sopimuksissa osapuolten oikeusturvasta huolehtiminen on tärkeää. Tarvittaessa voidaan sopia myös lopulliseen vahingonmäärään liittyvästä ns. jatkosovittelusta.
- Sopimukseen merkitään asianomistajan kannanotto rangaistusvaatimukseen, mikäli sellainen on ollut ennen sovittelua ja rikoksesta epäiltynä on vahingon tekohetkellä rikosoikeudellisen vastuun ylittänyt henkilö. Asianomistaja voi myös halutessaan luopua rangaistusvaatimuksesta.
- Sopimusasiakirjaan kirjataan, onko sopimus ehdollinen siten, että sopimuksen täytyttyä vahingon kärsinyt luopuu rangaistusvaatimuksesta. Sopimus voidaan tehdä ilman edellä mainittua ehtoa, vaikka korvaussumman maksamiseen varataan maksuaikaa.
- Ennen allekirjoittamista osapuolten tulee lukea sopimusteksti huolella läpi ja pyytää korjaamaan mahdolliset virheet tai puutteet. Vaihtoehtoisesti sovittelija voi lukea sopimustekstin ääneen osapuolten kuunnellessa. Jos sovittelija huomaa osapuolten epäröivän, on hyvä antaa heille harkinta-aikaa.
- Sopimusasiakirjoja laaditaan yksi samansisältöinen kappale kaikille osapuolille ja yksi kappale sovittelutoimistolle. Sopimuskappaleiden määrä kirjataan sopimusasiakirjoihin.
- Osapuolet allekirjoittavat sopimuksen, ja sovittelijat varmentavat sen allekirjoituksellaan.
- Alaikäisten (alle 18 v.) sopimukseen tulee saada pääsääntöisesti myös huoltajan tai edunvalvojien allekirjoitukset.

6.12 Sopimuksen vahvistaminen tuomioistuimessa

Osapuolten tekemä ja allekirjoittama sopimus voidaan, joko kokonaan tai tietyiltä osin, vahvistuttaa täytäntöönpanokelpoiseksi käräjäoikeudessa. Vahvistettava sopimus ei saa olla lainvastainen tai kohtuuton. Sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa säädetään lailla (394/2011).

Käräjäoikeuden ulkopuolella tehty sovinto voidaan vahvistaa vahingonkorvauksen osalta myös rikosasian oikeuskäsittelyn yhteydessä. Pääsääntö on, että sopimuksesta voidaan vahvistaa vain se osa, joka on pantavissa täytäntöön eli voidaan saada ulosottokelpoiseksi. Mikäli sovittelussa ollutta asiaa käsitellään vielä sovittelun jälkeen suullisesti tai kirjallisesti käräjäoikeudessa, sopimus kannattaa saattaa tiedoksi oikeudelle, mikäli on sovittu rahallisista korvauksista tai työkorvausratkaisusta, johon liittyy vaihtoehtoinen rahakorvaus. Tällöin käräjäoikeus voi vahvistaa sopimuksen täytäntöönpanokelpoiseksi rahakorvauksen osalta.

Jos asiaa ei käsitellä oikeudessa eikä sovittelussa sovittuja korvauksia ole maksettu, asianosainen voi vahvistuttaa sopimuksen ns. siviilikanteella. Sovittelutoimisto ohjaa osapuolia tarkemmin tässä asiassa.

Sopimuksen vahvistaminen pannaan vireille kirjallisella hakemuksella. Alkuperäinen sovintosopimus tai sen jäljennös liitetään tuomioistuimelle osoitettuun hakemukseen. Osapuolet voivat tehdä hakemuksen yhdessä tai yksi tai useampi osapuoli muiden osapuolten kirjallisella suostumuksella. Sopimuksen vahvistaminen on maksullista, joten kuluista kannattaa sopia siinä vaiheessa, kun sopimusta laaditaan. Sovittelijoiden tehtävänä on kertoa osapuolille sovinnon vahvistamiseen liittyvistä menettelytavoista. Sovittelutoimistojen ammattihenkilöstö ohjaa sovittelijoita asiassa.

Sopimuksen saattamiseksi käräjäoikeuden vahvistamiseksi on huomioitava seuraavaa

- Kirjallinen hakemus tehdään käräjäoikeuden kansliaan.
- Hakemusta ei voi tehdä suullisesti.
- Hakemuksen voivat tehdä sovinnon osapuolet yhdessä tai yksi tai useampi osapuoli muiden osapuolten kirjallisella suostumuksella. Jos hakemus ei ole osapuolten yhteinen, on hakemukseen liitettävä muiden sovinnon osapuolten kirjalliset suostumukset sovinnon vahvistamiseen. Jos osapuolen suostumus puuttuu, eikä tuomioistuimissa saa sitä pyydettyään, hakemus hylätään.
- Sopimusasiakirjassa on hyvä ilmoittaa, että molemmat osapuolet suostuvat sopimuksen vahvistamiseen.
- Hakijan on ilmoitettava, millä perusteella tuomioistuin on toimivaltainen (ellei mm. hakijan kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka ilmene esimerkiksi sopimusasiakirjasta).

- Hakemuksessa on ilmoitettava tuomioistuimen nimi, asian osallisten nimet, ammatit ja kotipaikat, mahdollisen laillisen edustajan nimi ja osoite, johon tiedoksiannot lähetetään.
- Hakijan tai hakemuksen laatijan on allekirjoitettava hakemus.
- Hakemukseen on liitettävä alkuperäinen sovintosopimus tai sen jäljennös.
- Hakemuksessa on ilmoitettava pyyntö, että sovinto halutaan vahvistetuksi.
- Hakemuksessa on hyvä mainita rikosilmoituksen numero, jos sopimus liittyy rikoksella aiheutettuun vahingonkorvaukseen.
- On myös hyvä luetella, mitä kohtia sopimuksesta halutaan vahvistaa, kuten esimerkiksi mitä korkoja ja mistä alkaen niitä vaaditaan.
- On hyvä mainita, että vahvistettava sopimus on syntynyt lain tarkoittamassa sovittelussa.
- Jos sopimus on laadittu muulla kuin suomen- tai ruotsinkielellä, on hakemukseen liitettävä oikeaksi todistettu käännös joko suomeksi tai ruotsiksi.
- On hyvä mainita myös sovittelijoiden nimet ja yhteystiedot.
- Tarvittaessa hakemukseen on liitettävä selvitys, että sovittelija on lain edellyttämällä tavalla koulutettu.
- Hakemuksesta tulisi ilmetä, mistä saa tarvittaessa lisätietoja.
- Vahvistettava sopimus ei saa olla lainvastainen tai kohtuuton.
- Hakemus on maksullinen.
- Tuomioistuimen ulkopuolella tehty sovinnon vahvistamispäätös ja sen hakemus ovat pääsääntöisesti julkisia.

6.13 Sovittelun päättyminen

Lopuksi kerrataan käsitellyt ja sovitut asiat. Jos osapuolet päätyvät sovittelussa sovintoon, he laativat sovittelijoiden avustuksella sopimuksen, jonka osapuolet allekirjoittavat. Sovittelun päätteeksi sovittelijat pyytävät palautetta toiminnastaan, ja kertovat myös mahdollisuudesta antaa asiakaspalaute kirjallisena tai sähköisesti. Sovittelun päätteeksi sovittelijat kiittävät osapuolia ja varmistavat, että heidän on turvallista poistua tilanteesta.

Sovittelun päättyttyä sovittelutoimisto toimittaa salassapitoa koskevien säästösten estämättä tiedon sovittelun kulusta ja lopputuloksesta sovittelualoitteen tehneelle poliisi- tai syyttäväviranomaiselle (1015/2005, 16 §).

Poliisin ja syyttäjän on tärkeää tietää, onko sovittelussa päästy sopimukseen vai ei. Samoin heidän on tärkeää tietää, millä tavalla sopimus on syntynyt ja

millaisiin tosiseikkoihin se perustuu (HE 93/2005). Poliisi liittää osapuolten välisen sopimuksen ja muut sovittelua koskevat tiedot esitutkintamateriaaliin. Poliisi voi ilmoittaa sovittelutoimistolle paikallisesti sovittavalla tavalla siitä, onko sovittelun lopputulos vaikuttanut poliisin tekemiin ratkaisuihin.

Syyttäjä vastaa syyteharkinnasta ja lähettää päätöksensä kirjallisena tiedoksi rikosasian osapuolille. Asianomistajarikoksissa tai jos asianomistaja luopuu rangaistusvaatimuksestaan esimerkiksi sovittelun jälkeen, poliisi lopettaa esitutinnan saattamatta asiaa syyttäjän harkintaan.

6.14 Sovitteluselvytys ja palautekeskustelu

Sovittelijat laativat sovittelutoimistolle selvityksen (sovitteluselostus) sovittelun kulusta ja lopputuloksesta. Sovitteluselvitykseen kirjataan toteutuneet yhteydenotot osapuoliin, kuinka monta sovittelutapaamista toteutettiin, milloin ja keitä niihin osallistui. Sovittelutoimistoilla on lomakkeita sovitteluselvityksen tekemiseen. Lomakkeiden tavoitteena on parantaa tiedonkulkua vapaaehtoissovittelijoiden ja ammattihenkilöstön välillä. Selvityksestä saatuja tietoja tarvitaan sovittelutoimintaa kuvaavien tilastojen ja mahdollisten tieteellisten tutkimusten aineistona ja niitä voidaan käyttää myös kulukorvausten määrän arvioinnissa. Selvitys voi olla tarpeen myös sovittelutoiminnan valvonnassa.

Sovittelun jälkeen sovittelijoiden on hyvä arvioida sovitteluprosessia kokonaisuutena sekä omalta että osapuolten kannalta. Sovittelijoiden on hyvä opetella antamaan ja vastaanottamaan rakentavaa ja korjaavaa palautetta myös vertaissovittelijalta. Oman työn ja menettelytapojen kehittämisen kannalta on eduksi käydä yhteenveto- ja palautekeskustelu myös sovittelun ammattihenkilöstön kanssa.

Palautekeskustelua voidaan käydä esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla:

- Mikä meidän keskinäisessä yhteistyössä ja osapuolten kanssa toimi hyvin?
- Mistä voimme kiittää toisiamme ja itseämme?
- Mitä olisi voinut tehdä toisin?
- Mikä vaikutelma jäi osapuolten kokemuksesta ja millaista palautetta he antoivat?
- Mitä tästä opimme tulevaisuutta varten?

6.15 Sopimuksen seuranta

Sovittelusopimuksen täyttymiselle voidaan tarvita ja sopia myös seuranta-aika, jolla pyritään varmistamaan, että sopimuksessa sovitut asiat täyttyvät, ja sopimus toteutuu. Seuranta voi sisältää korvausten maksamiseen liittyvän seurannan, tekijän sitoutumisen sovittuihin toimenpiteisiin tai esimerkiksi käyttäytymissopimukseen liittyvän seurannan. Seuranta kirjataan sovittelusopimukseen.

Sopimusten täyttymisen seuranta on sovittelutoimiston ammattihenkilöstön tehtävä. He seuraavat sopimuksen toteutumista raha- ja työkorvausten osalta ja muilta osin. Jos osapuolten kesken sovitaan rahakorvauksesta, työkorvauksesta tai muusta vastaavasta, sovittelutoimisto ilmoittaa oikeusviranomaisille erikseen sopimuksen täyttymisestä. Sovittelutoimiston tulee saada luotettavalla tavalla tietoonsa, onko sopimukseen kirjatut korvaukset suoritettu.

Seuranta voidaan toteuttaa esimerkiksi siten, että korvausten suoritusvelvollinen toimittaa sovittelutoimistolle jäljennökset rahakorvauksen maksukuiteista tai käy sovittelutoimistossa selvittämässä korvausten suorittamisen. Sopimuksen täyttymistä voidaan tiedustella myös asianomistajalta. Käyttäytymissopimusten seuranta voidaan sopia osapuolten toiveiden ja sopimusten kirjausten mukaisesti. Seuranta voidaan toteuttaa esimerkiksi puhelinkeskusteluna tai järjestämällä tapaaminen sovittelutoimistossa. Lähisuhdeväkivaltarikoksiin liittyvien käyttäytymissopimusten seurannassa voi olla hyödyllistä sopia seurantatapaaminen. Seurantaa toteuttaessaan, kuten muutoinkin, sovittelutoimiston henkilökunta toimii salassapitosäädöksiä noudattaen.

Osapuolet voivat myös ottaa itse yhteyttä sovittelutoimistoon, jos sovittelun jälkeen tai seuranta-aikana ilmenee ongelmia. Sovittelutoimisto edistää osapuolten välistä sovinnollisuutta myös ongelmatilanteissa dialogista työtappaa noudattaen esimerkiksi ottamalla yhteyttä korvausvelvolliseen, keskustelemalla hänen kanssaan ja antamalla hänelle mahdollisuuden korjata laiminlyöntinsä.

Asianomistajalle ilmoitetaan ajankohta, jolloin korvausvelvollinen on luvannut hoitaa maksun. Asianomistajalla on oikeus saada korkolain mukainen viivästyskorko halutessaan. Mikäli asianomistaja ei saa sovittua korvausta, sovittelutoimisto neuvoo asianomistajaa jatkotoimenpiteissä. Sovittelijoiden tulee varmistaa asianosaisille, mitä sopimuksen täyttymättä jääminen merkitsee ja mitä siitä seuraa.

Osapuolten tulee myös tietää, että sopimuksesta huolimatta poliisi tai syyttäjä päättää siitä, jatkaako kyseinen viranomainen rikosasian käsittelyä. Sovittelutoimisto ei tee asiassa ratkaisuja.

6.16 Sovittelutoimiston hallussa olevien asiakirjojen käsittely

Sovittelutoimiston tehtävänä on hankkia sovittelua varten tarvittavat asiakirjat osapuolten suostumuksella poliisi- tai syyttäjäviranomaiselta, tuomioistuimelta tai muilta tahoilta. Poliisi lähettää sovittelutoimistolle maksutta tutkintailmoituksen tai esitutkintamateriaalin siltä osin, kuin se liittyy soviteltavaan asiaan.

Sovittelutoimiston ja sovittelijoiden hallussa olevien asiakirjojen käsittelystä, asiakirjojen käsittelyyn osallistuvien henkilöiden vaitiolovelvollisuudesta ja asiakirjojen julkisuudesta säädetään laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta, ns. julkisuuslaki (621/1999). Sovittelutoimistot kuuluvat julkisuuslain 4 §:ssä tarkoitettuihin viranomaisiin. Vaitiolovelvollisuus määräytyy julkisuuslain 23 § mukaan. Lastensuojelulain (88/2010) 25 §:n ilmoitusvelvollisuutta ja -oikeutta koskevat säädökset menevät viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädetyn lain sallassapitoa koskevien säädösten edelle.

Esitutkintalain (449/1987) ja julkisuuslain (621/1999, 11 §) mukaan asianosaisilla ei ole oikeutta tiedon saantiin ennen tutkinnan lopettamista, jos siitä voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiselle. Sovitteluun liittyvistä asiakirjoista ei osapuolilla, heidän avustajillaan tai tukihenkilöillä ole siten oikeutta saada tietoa esitutkinnassa ja poliisitutkinnassa esitettyyn tai laadittuun asiakirjaan ennen tutkinnan lopettamista, jos tiedon antamisesta voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiselle. Myöskään todistajien lausuntoja ei saa näyttää ennen kuin esitutkinta on päättynyt.

Sovittelun osapuolet saavat halutessaan sovittelussa lukea esitutkintapöytäkirjan siinä vaiheessa kun esitutkinta on päätetty, eli siinä vaiheessa kun esitutkintapöytäkirja on asianosaisjulkinen. Tällöinkin olisi hyvä, että kaikki osapuolet antaisivat tähän suostumuksensa. Pääsääntöisesti kaikilla asianosaisilla on oikeus yksilöidyn pyynnön perusteella omien tietojensa tarkastukseen. Tarkastamisoikeus koskee niitä henkilötietoja, jotka on tallennettu kyseisen organisaation asiakasrekisteriin.

Esitutkinnan ollessa kesken, osapuolet saavat nähdä vain omat kuulustelupöytäkirjansa, rikosilmoituksensa ja esimerkiksi lääkärintodistuksensa. Ilman toisen osapuolen kirjallista suostumusta he eivät saa nähdä häntä koskevia asiakirjoja. Sovittelijoiden ei tule luovuttaa myöskään kopioita asiakirjoista osapuolille. Jos osapuolet haluavat saada itselleen esitutkintamateriaalia, heitä ohjataan ottamaan yhteyttä poliisiasemalle.

Esitutkintamateriaali on julkinen sen jälkeen, kun syyte on luettu, paitsi niiltä osin, jotka on julistettu salaisiksi. Esitutkinnan aikana tutkinnanjohtaja voi tehdä päätöksen jonkin asiakokonaisuuteen sisältyvän seikan osalta, esimerkiksi jonkin rikosnimikkeen osalta ”ei rikosta” -päätöksen. Tällainen päätös on julkinen.

Sovittelutoimiston asiakkaista pidetään asiakasrekisteriä, johon kirjataan myös vapaaehtoissovittelijan tiedot ja sovitteluun liittyvät asiatiedot. Henkilötietolain (523/1999, 10 §) mukaan rekisterinpitäjän on pidettävä rekisteriseloste jokaisen saatavilla, ja se on nähtävillä sovittelutoimistossa.

Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö ohjaa sovittelijoita myös siinä, miten toimitaan, jos asiakas haluaa yhteistietojansa välitettävän tuki- tai jatkopalveluihin.

Asiakastietoja koskevia tietosuojaohjeita voi olla myös sovittelupalvelua järjestävällä organisaatiolla. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö opastaa sovittelijoita tietosuojaohjeiden noudattamisessa. Käytäntönä on, että jokainen sovittelutoimintaan osallistuva viranomainen ja vapaaehtoinen sovittelija allekirjoittavat salassapitositoumuksen. Sovittelutoimistot ohjeistavat sovittelijoita siitä, miten sovittelijat säilyttävät ja kuljettavat asiakastietoja sisältäviä materiaaleja sovitteluprosessin kuluessa samoin kuin siitä, miten asiakastietoja sisältävää materiaalia käsitellään sovittelun päätyttyä.

LÄHTEET

- Asetus nuorten työntekijöiden suojelusta 508/1986.
- Hallintolaki 434/2003. www.finlex.fi.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikosasioiden sovittelusta. HE 93/2005. www.finlex.fi.
- Hallituksen esitys tuloverolain muuttamisesta. HE 90/2012
- Hallituksen esitys ja laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011. www.finlex.fi.
- Henkilövahinkoasian neuvottelukunnan suositukset. <http://www.om.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1302672702993.html>.
- Iivari Juhani (toim.) 2007. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Oppaita 66. Stakes. Helsinki.
- Juntunen, Kalevi. 2006. Vapaa tahto ja kohtuullisuus. Sopimusten kohtuullisuudesta ja sopimusten pätemättömyydestä. Luentomateriaali.
- Juntunen, Kalevi. 2011. Sopimuksen vahvistaminen yleisissä tuomioistuimissa. Luento. Sovittelutoiminnan johtamispäivät 17.–18.5.2013.
- Juntunen, Kalevi. 2012. Työsuhde ja vahinkojen hyvittäminen työllä. Luentomateriaali. 30.8.2012.
- Laki nuorista työntekijöistä 998/1993. www.finlex.fi.
- Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011. www.finlex.fi.
- Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005. www.finlex.fi.
- Laki toimeentulotuesta 1412/1997. www.finlex.fi.
- Laki tuloverolain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta. 990/2012. www.finlex.fi.
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999. www.finlex.fi.
- Lastensuojelulaki 417/2007. www.finlex.fi.
- Larsson, Liv. 2012. Sovittelun taito. Basam Books.
- Mahkonen, Sami. 2010. Lapsen korvausvastuu. Edita. Helsinki.
- Omaavontasuunnitelma. Lahden kaupunki. Sosiaali- ja terveystoimiala. Hyvinvointipalvelut. Sosiaalipalvelut. Päijät-Hämeen sovittelutoimisto.
- Opas toimeentulolain soveltajille. 2013. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:4. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Poliisihallituksen ohje rikosasioiden sovittelusta 22.11.2011. www.thl.fi/sovittelu.
- Rikosvahinkolaki 1204/2005. www.finlex.fi.
- Routamo, Eero & Ståhlberg, Pauli & Karhu, Juha. 2006. Suomen vahingonkorvaus oikeus. Talentum.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik. 2005. Dialoginen verkostotyö. Hygieia. Tammi. Helsinki.
- Turvallisempi huominen. Sisäisen turvallisuuden ohjelma 2012–2015. Sisäasiainministeriö 26/2012. Helsinki.
- Työministeriön päätös nuorille sopivista kevyistä töistä. 1431/1993.
- Vahingonkorvauslaki 509/2004.
- Vakuutuslakilaki 543/1994.
- Waden Nataniel & Worthington Everett. 2005. In search for common core: A content analysis of interventions to promote forgiveness. *Psychotherapy: Research, Practice, Training*, 42(2)160–177.

7

SOVITTELUN ERITYISKYSYMYKSIÄ

7.1 Lapset ja nuoret sovittelussa

Lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiaita. Myös Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsen alle 18-vuotiaaksi.

Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimukseen on koottu lapsen tärkeimmät ihmisoikeudet. Sopimus on yhtä sitova kuin mikä tahansa laki. Myös Suomi on sitoutunut sitä noudattamaan. Suomen perustuslain (731/1999) mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Eri ikävaiheissa lasten ja nuorten elämänympäristöt, viiteryhvät ja sosiaaliset suhteet ovat erilaisia. Lapset ja nuoret omaksuvat ja samaistuvat niihin eri kehitysvaiheissaan eri tavoin. Lapsuuteen ja nuoruuteen kuuluu myös herkkyyys ja haavoittuvuus. Lapsi tarvitsee toisaalta suojaa ja tukea, toisaalta lapsella tulee olla myös itsemääräämisoikeutta ja omaa päätösvaltaa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Vanhemmat ja muut huoltajat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen huolenpidosta ja kasvatuksesta. Heillä on oikeus saada apua yhteiskunnalta lapsen hyvinvoinnin ja yksilöllisen kasvun turvaamiseksi.

Suomessa kaikki lastensuojelutoimet on määritelty lastensuojelulaissa, mikä tarkoittaa, että lastensuojelun viranomaisen toiminta ja päätökset perustu-

vat aina lakiin. Lastensuojelulaki (417/2007) koskee kaikkia maassamme olevia lapsia siitä riippumatta, mikä on heidän taustansa. Lastensuojelun lähtökohta on aina lapsen etu eli kaikissa lasta koskevissa päätöksissä työntekijöiden on arvioitava, mikä on juuri tämän lapsen kannalta paras ratkaisu tässä elämäntilanteessa. Tärkeä lapsen edun periaate ja lapsen oikeus on, että lapsi voi itse olla mukana käsittelemässä ja suunnittelemassa häntä koskevia asioita.

- **Lapsi.** Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsen alle 18-vuotiaaksi. Sovittelun yhteydessä lapsella tarkoitetaan alle 15-vuotiasta, koska rikosoikeudellinen vastuu alkaa Suomessa 15-vuotiaana.
- **Nuori.** Nuoruusikää jaotellaan monin eri tavoin. Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin konsensuslausuman mukaan nuoruusikä ajoitetaan yleisesti ikävuosiin 13–22. Rikosoikeudellisesti nuorella tarkoitetaan 15–21-vuotiasta. Lapsioikeudellinen puhevaltaikäraja on 12 vuotta. Sovittelussa vajaavaltaisuuden ja täysivaltaisuuden ikäraja on 18 vuotta. Alle 18-vuotiaalle on määrätty laissa huoltajat.
- **Nuori rikoksenteijä.** Laki nuoren rikoksen tehneen tilanteen selvittämisestä (633/2010) määrittelee nuoreksi rikoksenteijäksi henkilön, joka rikoksen tehdessään on ollut vähintään 15-vuotias, mutta ei vielä 21 vuotta täyttänyt. Rikoslaisissa määritellyt teot ovat alle 15-vuotiaidenkin tekeminä rikoksia.
- **Täysi-ikäisyys.** Oikeudellisesti täysivaltaisen ikäraja on 18 vuotta.
- **Huoltaja.** Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt joille lapsen huolto on uskottu. Lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai sitä ennen menee avioliittoon. Lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista.

Ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa, hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin. Huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei ole toisin säädetty.

- **Rikosoikeudellinen vastuu.** Rikosoikeudellinen vastuikärajaa on Suomessa 15 vuotta. Kun henkilö täyttää 15 vuotta, hän on syyntakeinen ja rikoksistaan vastuussa. Hänet voidaan siis tuomita sakkoihin, nuorisorangaistukseen, yhdyskuntapalveluun tai vankeuteen. Alle 18-vuotiaita rikosentekijöitä rangaistaan täysi-ikäisiä lievemmin ja ehdottomia vankeusrangaistuksia alaikäisille langetetaan vain törkeistä rikoksista.
- **Vahingonkorvausvelvollisuus** ei noudata rikosvastuun ikärajaa. Myös alle 15-vuotias joutuu korvaamaan rikoksella eli rangaistavaksi määrättyllä teolla aiheuttamansa vahingot. Jos vahingon on aiheuttanut 18 vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. (Vahingonkorvauslaki 412/1974, 2 §).

Lapset ja nuoret rikoksen tekijöinä

Lasten ja nuorten suhtautuminen oikeuteen, oikeusjärjestykseen ja viranomaisiin on valtaosin positiivista. Nuoruuden elämänvaiheeseen kuuluu kuitenkin tavallisesti viattomaksi tarkoitettu kuriton käytös, johon puuttumista nuoret usein kritisoivat. Todellisuuden ja esimerkiksi median tuottamien mielikuvien rajat saattavat hämärtyä, ja lasten ja nuorten käsitykset rikollisesta toiminnasta ovat vielä jäsentymättömiä. Lasten ja nuorten kohdalla rikosta ennustavista tekijöistä tiedetään, että taustalla voi olla esimerkiksi rikkinäinen perhe, vanhempien matala koulutustaso, käytösongelmat ja yliaktiivisuus.

Lasten ja nuorten elämässä, ihmissuhteissa, perheissä ja lähiyhteisöissä syntyy myös konflikteja, jotka eivät aina täytä rikoksen tunnusmerkistöä, mutta ovat kuitenkin yhteisön normien vastaisia ja osapuolia haavoittavia. Selvittämättöminä niillä voi olla haitallisia vaikutuksia lasten ja nuorten tulevaisuuteen ja hyvinvointiin. Lapselle ja nuorelle ei aina ole selvää, että sopimaton kielenkäyttö voi olla kunnianloukkausta tai että töniminen ja kiinni käyminen voivat olla lievää pahoinpitelyä ja johtaa vammaan tai että kaupasta luvatta ottaminen on näpistelyä. Olipa lapsi tai nuori rikoksen tekijän tai vaikkapa kiusatun tai kiusaajan roolissa hänen voi olla vaikea hahmottaa, mitä tapahtui ja mitä hänelle itselleen ja mitä toisille tekojen seurauksena tapahtuu. Lapset ja nuoret tarvitsevat aikuisen tukea olivatpa he rikoksesta epäiltyinä tai uhreina. Lapsen ja nuoren jouduttua rikoksen uhriksi tai epäillyksi tai osalliseksi konfliktiin, myös vanhemmat saattavat kokea avuttomuutta ja voimattomuutta ja tarvitsevat tukea. Rikos- tai riita-asia koskettaa koko perhettä.

Nuoruudessa rikosten tekeminen on varsin yleistä. Omaisuus- ja väkivalta-rikosten rikosalttius huipentuu nuoruuden ja varhaisaikuisuuden aikana. Lapset ja nuoret voivat käyttää väkivaltaa myös vanhempiaan tai huoltajiaan kohtaan ja näin syyllistyä rikolliseen tekoon. Tavallista on, että rikosten tekeminen kasautuu tietyille tekijäjoukkoille. Osalla rikosten tekeminen rajoittuu nuoruusiikään, osalla se voi johtaa aikuisuuteen jatkuvaan rikoskäyttäytymiseen.

Vaikka alle 15-vuotiasta tekijää ei tuomita teosta rikosoikeudelliseen rangaistukseen, hän on kuitenkin velvollinen korvaamaan tekemänsä vahingot. Alaikäisen tekemä rikos voi myös antaa aiheen ryhtyä lastensuojelulain mukaisiin toimiin, joista ensisijaisia ovat avohuollon tukitoimet ja viimesijaisena huostaanotto. Poliisi voi toimittaa esitutkinnan myös alle 15-vuotiaan osalta sosiaalilautakunnan pyynnöstä (Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 1988/575, 14 §). Erityisesti vakavissa rikoksissa jokaisen velvollisuus on saattaa asia poliisiin tutkittavaksi riippumatta tekijän iästä. Esitutkinta- ja pakkokeinolakiin on tulossa muutoksia vuonna 2014, joista sovittelutoimistot tiedottavat sovittelijoille.

Lapset ja nuoret rikoksen uhreina

Rikoksen uhriksi joutuminen on lapselle ja nuorelle erityisen hämmentävää ja haavoittavaa. Rikoksesta lapselle ja nuorelle aiheutuvat haitat ja traumatisoituminen eivät aina ole riippuvaisia siitä, mistä ja millaisesta rikoksesta on kyse. Vähäiseltäkin vaikuttava teko voi vahingoittaa lasta ja nuorta vakavasti. Usein lapset ja nuoret eivät osaa hakea apua joutuessaan rikoksen uhriksi eivätkä tiedä oikeuksistaan.

Jos lapsi tai nuori joutuu rikoksen uhriksi, hänellä on oikeus tehdä ilmoitus tapahtuneesta rikoksesta ja saada tarvitsemaansa oikeudellisesta apua ja tukea. Rikoksen uhri voi ottaa itse yhteyttä Rikosuhripäivystykseen, mutta myös poliisi voi välittää rikoksen uhrin henkilötiedot henkilön suostumuksella Rikosuhripäivystykselle. Rikoksen uhriksi joutuneelle mahdollisuus käsitellä kokemuksiaan ja saada lähiyhteisön tukea ja tietoa rikosprosessista sekä erilaisista palveluista ovat tärkeä apu toipumisessa. Sovittelutoimistoista, poliisilta ja Rikosuhripäivystyksestä saa tietoa rikosten uhrien tukimuodoista ja muista auttavista tahoista.

Jos rikos on kohdistunut alaikäiseen henkilöön, hänen huoltajallaan on oikeus tehdä pyyntö syyttämistä. Jos alaikäinen on itse täyttänyt 15 vuotta, hänellä itsellään on myös oikeus tehdä pyyntö syyttämistä. Alaikäisen omaisuuden kohdistuneen rikoksen vuoksi oikeus syyttämispynnön esittämiseen on alaikäisen edunvalvojalla, joka yleensä tarkoittaa huoltajaa. Rikoslain 21 luvun 16 §:n mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen lievistä pahoinpitelystä myös silloin, kun lähisuhteessa tapahtunut rikos on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen lapseen tai nuoreen. Tällöin on siis kyse virallisen syytteen alaisesta rikoksesta. Rikoksen uhrilla on oikeus hakea rikosvahinkolain nojalla korvausta

valtion varoista rikoksesta aiheutuneesta henkilövahingosta, esinevahingosta tai muusta taloudellisesta vahingosta. Lue lisää luvusta 6.8 ja 6.9 Vahinkojen korvaaminen.

Lastensuojelulain mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöillä ja useilla muillakin laissa määritellyillä henkilöillä on lastensuojeluilmoituksen tekemisen lisäksi velvollisuus ja oikeus salassapitosäädösten estämättä tehdä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella epäillä lapsen kohdistunutta seksuaalirikosta. Tästä sovittelijoiden tulee aina neuvotella sovittelun ammattihenkilöstön kanssa.

Ohjeita nuorille rikoksen uhreille

- Rikoksen uhrin käsikirja (Kjällman Petra 2010)
- Rikosprosessitietoa nuorille rikoksen uhreille
<http://www.riku.fi/fi/oppaita/rikosprosessitietoa+nuorille/>
- www.riku.fi/nuoret
- Nuorten netti. www.mll.fi/nuortennetti
- Jos joudut rikoksen uhriksi <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Josjoudutrikoksenuhriksi>

Lapset ja nuoret sovittelun osapuolina

Tyypillisiä sovitteluun ohjautuvia nuorten rikos- tai riita-asioita ovat vahingon teot, pahoinpitelyt ja varkaudet. Alaikäisten kohdalla sovittelutoimiston ammattihenkilöstön on selvitettävä sovittelun edellytyksiä erityisen huolellisesti, jotta he saisivat tietoa alaikäisen uhrin erityisen suojan tarpeesta tai edunvalvojan tarpeesta.

Sovittelua pidetään erityisen suositeltavana silloin, kun epäiltyinä ovat nuoret rikoksenteelijät, alle 15-vuotiaat lapset, ensikertalaiset tai kun kyseessä on asianomistajarikos. Nuorten kohdalla sovittelulla nähdään olevan kasvatuksellinen ja sosiaalinen tehtävä. Sovittelulla tavoitellaan myönteistä muutosta lapsen tai nuoren elämässä. Sovittelupalvelut tukevat myös vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lasten kasvatuksessa. Tekojen seurausten konkretisoituminen ja vahingon kärsineen osapuolen kohtaaminen voivat olla nuorten kohdalla tehokkaita keinoja ennaltaehkäistä tulevia rikoksia tai yhteisön normien rikkomisia.

Nuorten ja lasten sovitteluun ohjauksella edistetään sitä, että nuori saa mahdollisuuden kohdata uhrin tai loukatun osapuolen, kuulla ja tulla kuulluksi se-

kä ottaa vastuun teoistaan. Esitutkintaviranomaisilla tulisikin olla velvollisuus kysyä nuorelta rikoksen uhrilta ja epäillyltä heidän suostumustaan sovitteluun. (Sisäisen turvallisuuden ohjelma).

Alaikäiseen kohdistunutta rikosta ei oteta sovitteluun, jos alaikäisellä on erityisen suojan tarve rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi. Jos kyseessä on lapsen vanhempien tai huoltajien lapseen tai nuoreen kohdistama väkivaltarikos, lapselle tai nuorelle haetaan huoltajan sijaiseksi edunvalvoja. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan (LaVM 13/2005) lapseen kohdistuvia seksuaalirikoksia ei tulisi pääsääntöisesti ollenkaan ottaa soviteltavaksi.

Aloitteen sovittelusta voi tehdä rikoksen uhri tai rikoksesta epäilty. Lisäksi poliisi, syyttävä, huoltajat tai edunvalvoja sekä koulu- ja sosiaaliviranomaiset voivat ohjata sovitteluun lasten ja nuorten rikos- ja riita-asioita. Poliisi lähettää tiedon kaikista nuorista rikoksentehtävistä sosiaalityöntekijälle, joka myös voi ohjata heidät sovitteluun. Jos kyseessä on alaikäiseen kohdistunut lähisuhdeväkivaltarikos, vain poliisi- tai syyttäväviranomaisella on oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä.

Lastensuojelulain (417/2007, 24 §) mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee tarvittaessa ohjata lapsi rikosasioiden sovitteluun. Mikäli lapsella tai nuorella on lastensuojeluasiakkuus, sovittelutoimisto konsultoi tarvittaessa lapsen vastuusosiaalityöntekijää. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstön arvion mukaan joissain tapauksissa voi olla lapsen edun mukaista, että lapsen asioissa vastuusosiaalityöntekijä tai sijaishuollon työntekijä on tukihenkilönä mukana sovitteluneuvotteluissa. Jos on tiedossa, että lapsi tai nuori on lastensuojelun asiakas, lastensuojelun sosiaalityöntekijälle voidaan antaa lyhyesti tieto sovittelun kulusta ja siitä, onko sopimus syntynyt vai ei. Osapuolten suostumuksella myös kopio sovittelusopimuksesta voidaan lähettää lastensuojelun työntekijälle.

Lapsella ja nuorella on aina erityisen tuen ja suojan tarve myös sovittelun osapuolena, olipa hän sitten uhrin tai epäillyn asemassa. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstön tehtäviin kuuluu selvittää lapsen tai nuoren tilannetta liittyen rikostapahtumaan ja siihen johtaneisiin syihin sekä sovittelun edellytyksiin. Keskustellessaan vanhempien tai huoltajien kanssa ammattilaiset saavat näkemyksiä heidän mahdollisuuksistaan ja kyvyistään tukea lastaan ja voivat ohjata hakemaan tarpeitaan vastaavaa tukea. Keskusteluissa saadaan myös tietoa lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen tuen tarpeesta.

Lapsen erityisen suojan tarpeen arvioiminen on ensisijaisesti sovittelun ammattihenkilöstön tehtävä, mutta myös sovittelijoiden tulee olla sovittelun kuлуessa valppaana havainnoimaan ja arvioimaan alaikäisen suojan tarvetta. Sovittelijoiden tulee tehdä yhteistyötä sovitteluohjaajien ja sovittelutoiminnan vastuuhenkilön kanssa. Jos edellytysten arviointivaiheessa käy ilmi, että alle 18-vuotiaalle on tarve hankkia rikos- tai riita-asian sovitteluun edunvalvoja, sen nimeää hakemuksesta maistraatti tai käräjäoikeus. Edunvalvoja voidaan

määrätä joko lastensuojelulain (417/2007), holhoustoimilain (442/1999) tai lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta (812/2000) perusteella. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö vastaa sopimus- ja edunvalvontaoikeuteen liittyvistä tehtävistä ja ohjaa tarvittaessa sovittelijoita.

Alaikäisen kohdalla vaaditaan huoltajien tai hänen laillisen edustajansa suostumus sovitteluun. Pääsääntö on, että huoltajat päättävät suostumuksesta yhdessä. Jos joku huoltajista ei matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi voi osallistua päätöksen tekemiseen ja ratkaisun viivästyttämisestä aiheutuisi haittaa, hänen suostumuksensa ei asiassa ole tarpeen. Asiasta, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, voivat huoltajat kuitenkin päättää vain yhdessä, jollei lapsen etu ilmeisesti muuta vaadi (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, 5 §)).

Huoltajan tai edunvalvojan tulee pääsääntöisesti olla paikalla sovittelussa. Jos osapuolena on alaikäinen henkilö, sovittelu tulee järjestää siten, että tällä on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan (1015/2005, 18 §). Jos huoltajan suostumus on saatu, huoltajan poissaolo ei kuitenkaan yleensä estä sovittelua. Pääsääntöisesti kuitenkin huoltajan allekirjoitus vaaditaan sopimukseen, jotta se olisi juridisesti pätevä. 15 vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajalla on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaisesta etua tai oikeutta.

Jos sovittelun jatkaminen on selvästi alaikäisen lapsen edun vastaista, sovittelutoimistolla on oikeus ja velvollisuus tarvittaessa keskeyttää sovittelu. Myös sovittelun osapuolet voivat keskeyttää sovittelun missä tahansa vaiheessa. Mikäli sovittelun ammattihenkilöstö havaitsee tai vapaaehtoinen sovittelija ilmoittaa huolensa lapsen tilanteesta, sovittelutoimiston ammattihenkilöstö arvioi onko tilanteessa tarvetta tehdä lastensuojeluilmoitus. Sovittelun ammattihenkilöstö tekee lastensuojeluilmoituksen yhteistyössä vanhempien tai huoltajien kanssa siten, että he ovat tietoisia lastensuojeluilmoitukseen johtaneista syistä, menettelyistä ja mahdollisista toimenpiteistä sen jälkeen.

Huostaan otettujen lasten kohdalla huoltajan asema lapsen edunvalvojana ja lapsen huoltajana säilyy ennallaan huostaanotosta huolimatta. Huoltajalla on edelleen oikeus käyttää lapsen puolesta puhevaltaa kaikissa lapsen omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa asioissa. Jos lapselle on haettu edunvalvoja, hän käyttää huoltajan ohella puhevaltaa. Sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten kohdalla on tärkeää, että sovitteluun osallistuu huoltajien lisäksi tukihenkilönä myös sijoituspaikan edustaja tai edunvalvoja, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, varsinkin, jos vanhemmat eivät halua olla paikalla tai heitä ei kohtuudella tavoiteta.

Lapsen asiaan nimetyllä vastuusosiaalityöntekijällä tai muulla lastensuojelun työntekijällä on sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyn lain (812/2000, 5 §) mukainen yhteistoimintavelvollisuus. Yhteistyössä on pyrittävä so-

pimaan lapsen, vanhempien ja huoltajien kanssa lapsen asioista ja lapsen elämään oleellisesti vaikuttavista asioista. Yhteistyövelvollisuus koskee siis myös sovittelun mahdollisuudesta tiedottamista ja yhteistyötä sovittelupalveluiden kanssa.

Poliisin, lastensuojelun ja sovittelun välinen viranomaisyhteistyö ja sovittelun yhteistyö tuki- ja jatkopalveluiden kanssa ovat sovittelun ammattihenkilöstön vastuulla. Yhteistyön sujuvuus on tärkeää lasten ja nuorten sovittelun tavoitteiden saavuttamiseksi.

Dialogisuus lasten ja nuorten sovittelussa

Myös lasten ja nuorten sovitteluissa tavoitteena on kahden tai useamman ihmisen välinen vuoropuhelu eli dialogi, ei ainoastaan mekaaninen asioiden käsittely tai sopimuksen tekeminen. Olleessaan sovittelun osapuolena lapsen ja nuoren tulisi saada varmuus siitä, että hänet otetaan tosissaan ja häntä oikeasti halutaan kuulla. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja olla aktiivinen omassa asiassaan. Lasta ei saa ohittaa tai unohtaa. Perustuslain (731/1999, 6 §) mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on suojattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. Lapsen tai nuoren ymmärryksen tasolle viety vuoropuhelu ja lapsen ja nuoren kuuleminen ovat siis ensiarvoisen tärkeitä.

Lasten ja nuorten sovittelujen toteuttaminen edellyttää sovittelijoilta myönteistä kiinnostusta lasten ja nuorten ajatteluun ja elämään, heidän kehitysvaiheidensa ja elämäntapojensa tuntemista sekä taitoa keskustella ja tulla toimeen heidän kanssaan.

Rikoksesta epäillyn tai riita-asiassa toista loukanneen kannalta sovittelun tavoitteet toteutuvat heikosti, jos dialogia ei synny. Tällöin esimerkiksi rikoksen tai käyttäytymisen tuomittavuus, moraalinen oppiminen ja voimaantumisen toteutuvat heikosti. Samoin, jos rikoksen uhri tai loukattu osapuoli ei saa ääntänsä kuuluviin soittelussa, hän ei saa aidosti tilaisuutta kertoa kokemuksestaan, tarpeistaan ja tavoitteistaan ja selviytyä tapahtumista. Rikoksen uhrin asemassa olevalle lapselle tai nuorelle sovittelu voi selkiyttää tilannetta ja antaa vaikkapa vastauksia siihen, miksi juuri hän joutui rikoksen kohteeksi.

Aikuisten vastuulla ja tehtävänä on huolehtia siitä, että lapsi tai nuori pysyy sovittelun ”keskiössä”. Mitä nuorempi lapsi tai nuori on iältään, sitä vähemmän hänellä on taitoja ja keinoja itse kannatella itseään. Lapsen tai nuoren fyysinen koko ei ratkaise aikuisuutta, vaan lapsi ja nuori tarvitsevat sovittelussa riittävän aikuisen tuen. Jos lapsi tai nuori kokee, että hän ei tule kuulluksi, hän voi vetäytyä, vaieta, huutaa, raivostua tai poistua tilanteesta. Lasten ja nuorten kohdalla on erityisesti huolehdittava siitä, että vanhempi tai muu huoltaja kohtelee heitä asiallisesti sovittelussa väheksymättä heitä tai vähättelemättä heidän tekojaan.

Lapsen oikeus on aikuisen velvollisuus

- Lapsen ja nuoren kuuleminen ja kuulluksi tuleminen on ensisijaista, jotta hän voi luottamuksellisesti käsitellä tapahtunutta, ja sovittelijat voivat varmistaa hänen osallisuutensa oman asiansa hoitamisessa.
- Tärkeä lapsen edun periaate on, että lapsi voi itse olla mukana käsittelemässä, suunnittelemassa ja ratkaisemassa häntä koskevia asioita.
- Sovittelun keskiössä on rikos- tai riita-asian käsittely. On tärkeää, etteivät sovittelijat yritä olla terapeutteja, vaan ohjaavat lapsia ja nuoria sekä heidän huoltajiaan tarvittaessa tuki- ja jatkopalveluihin.
- Lapsen mielipide on tärkeä asia, mutta lapsen mielipide ja lapsen etu eivät aina ole sama asia.
- Lapsella ja nuorella on oikeus saada tukea huoltajaltaan, mutta on huolehdittava siitä, ettei huoltaja hallitse tai häiritse sovittelun kulua.
- On tärkeää, että aikuiset eivät puhu lapsen ja nuoren puolesta sovittelussa niin, että nuori on vain kuuntelijan roolissa. Vanhemmat tarvitsevatkin usein sovittelijoiden ohjausta siinä, etteivät he ”varasta” konfliktia nuorelta ja asetu itse sovittelun keskiöön omine ajatuksineen, mielipiteineen tai tarpeineen.

Lapset ja nuoret ovat haavoittuvia. Heille rikoksen tekeminen, rikoksen kohteeksi tai riitoihin joutuminen, samoin kuin toisen osapuolen ja huoltajien kohtaaminen sovittelussa, voi olla hämmentävä ja tuskallinenkin kokemus. Lasten ja nuorten käsitteellinen ajattelu ei ehkä ole vielä kehittynyt eikä heillä ole sanoja tapahtumien, tarpeidensa ja toiveidensa kuvailuun.

Sovittelussa nuori saattaa yrittää suojautua olemalla ärsyttävä, uhmakas tai hankala. Myös vaikeneminen tai valehteleminen voi olla lapsen tai nuoren keino suojautua hankalassa ja oudossa tilanteessa. Suora rikollisen tai väärän teon paheksuminen tai syyllistäminen voi herättää lapsessa tai nuoressa vastareaktion, ja hän vaikenee. Syyllistäminen ja saarnaaminen eivät kuulu sovittelun luonteeseen, mutta sovittelijat voivat tarvittaessa käyttää kohteliasta ehdotusta korjata käytöstä, esimerkiksi kieltää kiroilun.

Jos sovittelijat havaitsevat tilanteen lukkiutuvan aikuisten läsnäolosta, heillä on mahdollisuus pyytää aikuiset hetkeksi neuvottelutilan ulkopuolelle. Jos aikuiset kieltäytyvät, ei heitä kuitenkaan voi pakottaa poistumaan toiseen tilaan. Lue myös luku 5, Kohtaaminen, vuorovaikutus ja korjaaminen sovittelussa.

Lapsen ja nuoren sovittelussa on myös tärkeää tukea yhteisöllisyyttä. Tämä mahdollistuu siten, että hänellä on mahdollisuus pyytää tukihenkilöksi asiaankuuluvat, hänelle tärkeät henkilöt mukaan sovitteluun. Mitä useampi henkilö on mukana sovittelussa, sitä vaativampaa tilanteen hallinta ja asian käsittely on. Joskus lapsi tai nuori voi kokea, esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai sijoituspaikan ohjaajien läsnäolon häiritsevänä eikä sen vuoksi halua osallistua sovitteluun.

Sovittelussa tapahtuva kohtaaminen voi helpottaa ja rohkaista lapsia ja nuoria uskomaan, että asiat ovat sovittavissa ja vahinko korjattavissa. Sopivan ja sopimattoman käyttäytymisen rajat, käsitys toisen ihmisen tai vieraan omaisuuden koskemattomuudesta ja lakien ja normien tarkoituksesta voi selkiytyä.

Vahingonkorvausvelvollisuus ei riipu siitä, onko rikoksenteekijä tuomittu rangaistukseen. Nuorille rikoksenteekijöille pyritään tarjoamaan mahdollisuus korvata aiheuttamansa vahinko työllä (ks. Turvallisempi huominen – sisäisen turvallisuuden ohjelman toimenpide no 28). Tavoitteena on, että kohtaamalla konkreettisesti tekojensa seuraukset, on todennäköistä, ettei lapsi tai nuori syyllisty uusiin rikoksiin. Työkorvaus on nuorelle erityisen hyvin soveltuva korvausmuoto, koska se on konkreettinen seuraamus ja edesauttaa vastuullisuuden syntymistä paremmin kuin esimerkiksi tilanne, jossa vanhemmat maksavat nuoren aiheuttamat vahingonkorvaukset uhrille tai asianomistajalle

Sovittelijan muistilista lasten ja nuorten sovitteluun

- Tee erityisen huolelliset esivalmistelut.
- Anna lapselle tai nuorelle riittävä ja ymmärrettävällä, kehitystasoa vastaavalla tavalla tieto sovittelusta ja sen merkityksestä.
- Varmista, että lapsi tai nuori ymmärtää sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen.
- Alaikäisen huoltajan tulee pääsääntöisesti olla läsnä sovittelussa. Sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten kohdalla huoltajien lisäksi sovitteluun on mahdollista tukihenkilönä osallistua myös sijoituspaikan edustaja.
- Huostaan otettujen lasten kohdalla huoltajan asema lapsen edunvalvojana ja lapsen huoltajana säilyy ennallaan huostaanotosta huolimatta.
- Tue lapsia, nuoria ja heidän huoltajiaan käyttämään tukihenkilöä sovittelussa.
- Hyödynnä erillistapaamisia tilanteen mukaan. Erillistapaamiset antavat lapselle tai nuorelle mahdollisuuden ehkä ensimmäistä kertaa kertoa tapahtuneesta ulkopuolisille ja heitä voidaan tukea olemaan aktiivisia sovittelussa. Erillistapaamisissa myös huoltajat saavat kertoa näkemyksensä ja huolensa tilanteesta.
- Jos väkivalta on kohdistunut lapseen, ja epäiltynä on vanhempi tai huoltaja tai muu lähisuhteessa elävä, huoltajat ovat esteellisiä. Tällöin on huolehdittava esteettömän huoltajan sijaisen/edunvalvojan hankkimisesta lapselle.
- Etene sovittelussa lapsen tai nuoren tarpeista käsin. Kerro hänelle, että hänen kertomuksensa on keskeinen osa sovittelua. Tapahtumat on tärkeää kertoa niin tarkasti kuin hän muistaa. Kavereiden mielipiteet ja reaktiot voivat vaikuttaa siihen, mitä lapsi tai nuori kertoo tai jättää kertomatta, ja miten hän suhtautuu sovitteluun ja sovittelijoihin.

- Muista dialoginen työtapa. Rohkaise lasta tai nuorta käyttämään puheenvuoroja sovittelussa ja olemaan aktiivinen omassa asiassaan.
- Rohkaise lasta tai nuorta puhumaan rikoksesta tai riidasta ja sen merkityksestä hänelle. Jos lapsella tai nuorella ei ole sanoja kokemuksilleen, voit auttaa häntä löytämään sanoja.
- Puhu suoraan lapselle ja nuorelle, älä puhuttele häntä vanhemman kautta.
- Tue tunteiden ilmaisua ja niiden käsittelyä.
- Tue osapuolten välistä keskustelua niin, että sovittelun osapuolet eivät puhu vain sovittelijalle eikä keskustelu heidän välillään tapahdu vain sovittelijan kautta. Puhu aina suoraan lapselle tai nuorelle, kun on kyse hänen asiastaan.
- Puhu lapselle ja nuorelle yhtä arvostavasti ja häntä kuunnellen kuin puhuisit aikuiselle. Muista ja osoita hänelle, että hän ei kuitenkaan ole vielä aikuinen. Käytä keskustelussa lapsen tai nuoren kehitystasoa vastaavaa, ymmärrettävää kieltä. Esimerkit valottavat usein vaikeaselkoisia asioita.
- Kerro huoltajille, että on tärkeää, että nuori on pääroolissa sovittelussa.
- Älä saarnaa tai syyllistä lasta tai nuorta hänen käytöksestään tai teoistaan. Teon moraalinen tuomittavuus tulee parhaiten esiin uhrin tai loukatun osapuolen kertomuksen kautta.
- Järjestä tarvittaessa useampia sovittelutapaamisia.
- Muista, että sopimukseen pääsy ei ole itsetarkoitus.
- Sovittelu on keskeytettävä, jos sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin alaikäisen etua tai jos hän esimerkiksi on suostumassa hänen kannaltaan selvästi kohtuuttomaan sopimukseen.
- Ota puheeksi työkorvauksen mahdollisuus, jos asianomistajalla on nuorelle sopivaa työtä tarjolla. Katso luvut 6.8 Vahinkojen korvaaminen ja hyvittäminen ja luku 6.11 Sopimuksen laatiminen.
- Ohjaa lapsia, nuoria ja heidän huoltajiaan tarvittaessa tuki- ja jatkopalveluiden piiriin.
- Sopimukseen tarvitaan pääsääntöisesti huoltajien tai edunvalvojan allekirjoitus.

POHDINTATEHTÄVIÄ

- ▶ *Mieti millaisissa tilanteissa sinun tulee keskeyttää sovittelu, kun sovittelun osapuolena on lapsi tai nuori.*
- ▶ *Millaisten syiden perusteella lapsesta tai nuoresta on syytä tehdä lastensuojeluilmoitus. Miten toimit, kun sinulla herää ajatus lastensuojelun tarpeesta?*
- ▶ *Mitä erityistä sinun tulee ottaa huomioon, jos kyseessä on lapsen tai nuoreen kohdistunut lähisuhdeväkivalta?*
- ▶ *Miten varmistat, että pysyt nimenomaan sovittelijan roolissa ja tuet vanhempia heidän kasvatustehtävässään?*

LÄHTEET

- Elonheimo, Henrik. 2010. Nuorisoriikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 299. Turun yliopisto. Turku.
- Euroopan parlamentin päätöslauselma 21. kesäkuuta 2007 nuorisoriikollisuudesta: naisen, perheen ja yhteiskunnan rooli (2007/2011(INI))
- Handbook on restorative justice programmes. 2006. Criminal justice handbook series. United Nations. Office on Drugs and Crime. New York.
- Holhoustoimilaki. 442/1999.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 361/1983.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 812/2000.
- Lastensuojelu.info. <http://www.lastensuojelu.info/fi/lastensuojelun-perusta.html>.
- Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän mietintö. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:25. Helsinki. <http://pre20090115.stm.fi/hl114776835553/passthru.pdf>
- Lastensuojelun käsikirja. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelunkasikirja/>.
- Lastensuojelulaki. 417/2007.
- Marjomaa, Paula & Laakso, Milja. (toim.) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. 2005–2009 ja 2010–2011. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15.
- Karhuvaara, Marjatta & Kaitue, Sanna & Ruuhilahti, Susanna 2013. Lähisuhdeväkivallan kartoittaminen ja siihen puuttuminen lastenvalvojan työssä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Opas 30. Helsinki.
- Rosblom, Outi & Ruuskanen, Ulla & Laine & Terhi & Vertio, Harri. 1994. Nuorten hoitotyö. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Salmi, Venla. Nuorisoriikollisuus. <http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2457/nuorisoriikollisuus>
- Senja – sensitiivisyyskoulutus juridiikan ammattilaisille. 2011. Raiskauskriisikeskus Tukinainen.
- Turvallisempi huominen. Sisäisen turvallisuuden ohjelma 2012–2015. http://www.intermin.fi/download/35099_262012_STO_III_fi.pdf
- Vahingonkorvauslaki 412/1974.

7.2 Monikulttuurisuus sovittelussa

Monikulttuurisen sovittelun erityispiirteet ja kunkin tapauksen ominaispiirteet huomioivaa sovittelumenettelyä voidaan tutkimusten mukaan pitää yhtenä vaikuttavana väliintulona osapuolten auttamisessa. Sovittelun avulla voidaan lisätä myös suvaitsevaisuutta ja ymmärtämystä erilaisista kulttuuritaustoista tulevien ihmisten välillä. Sovittelu ei kuitenkaan menetelmänä sovellu kaikkiin monikulttuurisiin rikoksiin tai riitoihin.

Monikulttuurisuus asettaa myös sovittelupalveluille ja sovittelijoiden toiminnalle erityisiä vaatimuksia. Monikulttuurisissa sovittelupalveluissa vaikuttavat ammattihenkilöstön ja sovittelijoiden ennakkoasenteet ja tieto muista kulttuureista ja maahanmuuttajista. Monikulttuuriset sovittelut vaativat muutakin kuin teknisen sovitteluprosessin tuntemisen. Monikulttuurisen sovittelun onnistumisen edellytyksenä ovat sovittelun perustaitojen lisäksi se, että taustastaan riippumatta kaikkia ihmisiä kohdellaan yhdenvertaisina ja samojen juridisten periaatteiden mukaisesti. Lisäksi sovittelijalla tulee olla myönteinen asenne erilaisia kulttuureja kohtaan. Hänen tulee tiedostaa eri kulttuurien piilossa olevia tekijöitä, opetella kulttuurien välisiä kommunikaatiotaitoja ja soveltaa niitä käytäntöön.

Usein monikulttuurisissa sovitteluissa tarvitaan tulkkia, jolloin tulkin käyttöön ja tulkin asemaan liittyvät kysymykset on otettava huomioon. Tulkin käyttöä saatetaan myös vastustaa, ja tulkkaaminen voi hankaloittaa vaikeista asioista ja tunteista puhumista. Toisen osapuolen välittömät reaktiot tulevat viiveellä ja ilmeiden ja eleiden merkitys korostuu. Myös erilaiset kommunikointitavat, kuten puheen nopeus, äänenkäyttö ja voimakkuus saattavat korostua. Lue myös luku 3.4 Tulkin asema ja oikeudet.

Kulttuuritausta vaikuttaa havaintoihimme ja siihen, mitä näemme ja miten näkemämme tulkitsemme. Kulttuuri voi vaikuttaa kaikkiin sovitteluprosessin osiin, kuten esimerkiksi siihen miten konflikti ymmärretään ja mitä pidetään oikeudenmukaisena. Erilaisten kulttuurien erityispiirteet voidaan kokea joko myönteisinä tai kielteisinä, tilanteesta ja tulkitsijasta riippuen. Ristiriitatilanteita voi syntyä erilaisista asumiskulttuureista, turvattomuuden kokemuksista, erilaisista uskonnollisista näkemyksistä tai rotuerimielisyyksistä. Osapuolilla voi olla erilaiset aikakäsitykset, erilainen uskonto, erilainen suhtautuminen sukupuolten rooleihin ja tasa-arvoon tai vanhempien kunnioittamiseen, ja ne aiheuttavat ristiriitoja. Väärinkäsityksiä voi syntyä vaikkapa sanoista, ilmeistä, pukeutumisesta ja eleistä. Täsmällisiä joka tilanteeseen sopivia ohjeita ei voida antaa, koska kaikissa kulttuureissa on omat ominaispiirteensä, ja tilanteet sovitteluissa vaihtelevat.

Sovittelijoiden voi olla vaikea tietää kaikkia yksityiskohtia eri kulttuureista ja uskonnoista, joten varmin tapa toimia kulttuurien ja uskontojen erityispiir-

teet huomioon ottavalla tavalla, on kysyä ihmisiltä itseltään, miten he haluaisivat toimittavan. Ennen sovittelijoiden nimeämistä, sovittelutoimiston työntekijät voivat kysyä osapuolilta, haluaisivatko he sovittelijoiksi mieluummin miehen vain naisen, vai onko asialla merkitystä. Sovittelijat voivat esimerkiksi kysyä osapuolilta, sopiiko, että heitä kätelee eikä esimerkiksi vain olettaa, että muslimimiehet eivät kätelee suomalaisia naisia.

Sovittelu on menettelyä tuttu useissa kulttuureissa. On kuitenkin tärkeää puhua osapuolten kanssa etukäteen siitä, millaista sovittelua Suomessa toteutetaan. Heille voidaan esimerkiksi kertoa sovittelun asemasta viranomaisprosessissa, vapaaehtoissovittelijoiden roolista, osapuolten oman aktiivisuuden merkityksestä ja siitä, että kyse ei ole välimiesmenettelystä. On hyvä kertoa myös, että sovittelijat eivät anna valmiita ratkaisuja.

Rikoksen uhrina tai epäiltynä tai riidan osapuolena oleminen ei ole osapuolille tuttu tilanne. Myös suomalaiset sovittelupalvelut, lainsäädäntö ja menettelytavat ovat vieraita ja tilanteeseen voi siksi liittyä ylimääräistä stressiä. Sovittelussa esiin tulevia ristiriitoja voi syntyä vaikkapa korvausvelvollisuudesta tai suomalaisen kulttuurinormiston tai lainsäädännön heikosta tuntemisesta. Joskus taas ongelmia syntyy myös siitä, että kantäväestö tai palveluverkoston toimijat eivät tunne vähemmistöjen toimintatapoja tai kulttuuria.

Puolueettomuus, tasapuolisuus ja vuoropuhelun tukeminen ovat erityisen tärkeitä monikulttuurisessa sovittelussa. Täydellisesti kaikkien kulttuurien erityispiirteiden huomioonottaminen ei kuitenkaan aina ole mahdollista. Usein ratkaisuksi voi löytyä maahanmuuttajataustaisten sovittelijoiden kouluttaminen tehtävään. Tämä edellyttää kuitenkin, että heillä on riittävän hyvä suomen kielen taito ja he pystyvät ilmaisemaan itseään suomen kielellä.

Monikulttuurisessa sovittelussa huomioitavaa

- Sovitteluprosessi etenee pääosin samalla tavoin kuin muidenkin sovitteluasioiden.
- Sovittelun edellytysten kartoitusvaiheessa sovittelutoimiston ammattihenkilöstö selvittää tarvitaanko sovittelussa asioimistulkkia. Tulkin käytöstä tulee neuvottelun osapuolilla olla yhtenevä näkemys.
- Normaaleihin valmisteluihin liittyvien asioiden ohella sovittelijoiden on hyvä perehtyä osapuolten asemaan, tarpeisiin ja sovittelun kulkuun mahdollisesti vaikuttaviin kulttuurisiin tai uskonnollisiin erityispiirteisiin. Sovittelijoiden on tärkeää tunnistaa ja ymmärtää kulttuurien välisen viestinnän taustatekijöitä ja erilaisia kommunikaation ja viestinnän tapoja.

- Sovittelijoiden on hyvä etukäteen miettiä, mitkä kulttuuriset ja uskonnolliset erityispiirteet voivat vaikuttaa sovitteluun ja sovittelijoiden toimimiseen neuvottelutilanteessa. Sovittelijat pohtivat ennalta työnjakoaan, istumisjärjestystä, osapuolten ja sovittelijoiden sukupuolen merkitystä, perheenjäsenten osallistumista neuvotteluun ja muita neuvottelun kulkuun mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä.
- Osapuolet päättävät itse, ovatko kulttuuriset erot oleellisia rikostai riita-asian käsittelyn kannalta. Sovittelussa lähtökohtana on, että osapuolet ovat kulttuurisista tai muista eroistaan huolimatta samanarvoisia.
- Sovittelun valmisteluvaiheessa sovittelijat kertovat osapuolille heidän asemastaan sovittelussa ja sovitteluprosessin etenemisestä, ja käytettävistä työtaivoista. Tärkeää on kertoa sovittelun vapaaehtoisuudesta, puolueettomuudesta, tasapuolisesta puheenvuorojen jakamisesta ja siitä, mitä tarkoitetaan dialogisella sovittelulla. Esimerkiksi sovittelijan hiljaisuus voidaan jossakin kulttuurissa tulkita vaikkapa epäpätevyudeksi tai välinpitämättömyydeksi. On tärkeää selventää myös se, ettei sovittelussa ole kyse viranomaistoiminnasta, vaan sovittelijoina toimivat vapaaehtoiset.
- Sovittelijat kertovat osapuolille tulkin roolista ja asemasta. Tulkki ei osallistu sovittelukeskusteluun millään muulla tavalla kuin kääntämällä käydyt puheenvuorot.
- Sovittelijat kertovat osapuolille tuki- ja jatkopalveluista sekä mahdollisuudesta käyttää tukihenkilöä tai avustajaa sovittelutapaamisissa. Osapuolten on tärkeää saada tieto mahdollisimman selkokielisesti, koska suomenkieliset sovittelua ja oikeusasioita koskevat käsitteet voivat olla heille vieraita. Mahdollisuuksien mukaan tieto palveluista annetaan osapuolten omalla äidinkielellä. Tätä varten sovittelutoimistoissa on hyvä olla erikielisiä esitteitä sovittelusta ja muista saatavilla olevista palveluista.
- Sovittelijoiden ja osapuolten tulee varata riittävästi aikaa sovittelu-neuvotteluun. Osapuolten kanssa on hyvä järjestää erillistapaaminen ennen yhteistä neuvottelua. Luottamuksen synnyttäminen on tärkeää sovittelun onnistumiseksi.
- On tärkeää, että osapuolet luottavat sovittelijoihin ja kokevat heidät puolueettomina. Joissakin tilanteissa olisi ihanteellista, jos sovittelijana olisi oman kulttuurin tai kieliryhmän edustaja. Häneen ehkä luotetaan ja hänen uskotaan ymmärtävän yhteisön normeja paremmin kuin ulkopuolisten. Hänellä voi olla myös suurempi motivaatio auttaa osapuolet sovinnolliseen ratkaisuun.
- Sovittelutilanteessa sovittelijan on hyvä olla tietoinen omasta tavastaan kommunikoida. Ei-kielellinen viestintä korostuu silloin, kun yhteistä puhuttua kieltä ei ole.

- Sovittelijoiden on hyvä opetella tulkin käyttöä. Erityisesti on hyvä kiinnittää huomiota selkokielen puhumiseen, rauhalliseen puherytmiin ja puheen tauotukseen. Tulkki kertoo osapuolille heidän yhteisesti sovittelijoiden tuella laatimansa sopimusasiakirjan sisällön.
- Ymmärtämistä on mahdollista varmistaa esittämällä tarkentavia kysymyksiä, kertaamalla käsiteltyjä asioita ja käyttämällä soveltuvia apuvälineitä ja erikielistä kirjallista materiaalia.
- Sovittelijoiden on tärkeää selventää osapuolille, mikä sovittelun merkitys voi olla oikeusviranomaisten jatkokäsittelyssä.

LÄHTEET

- Albrecht, Berit. 2012. Multicultural challenges for restorative justice: Mediators' experiences from Norway and Finland. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 11:1:3–24.
- Ekholm, Elina & Salmenkangas, Maj. 2008. Puhumalla paras – ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin. Sisäasiainministeriö. Helsinki. [http://www.supo.fi/intermin/biblio.nsf/7B320EC58B779A73C225742F003F85CD/\\$file/012008.pdf.pdf](http://www.supo.fi/intermin/biblio.nsf/7B320EC58B779A73C225742F003F85CD/$file/012008.pdf.pdf)
- Handbook on restorative justice programs. 2006. *Criminal Justice Handbook Series*. United Nations. Office on Drugs and Crime. New York.
- Kyllönen, Katri. 2012. Uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Sovittelijoiden, maahanmuuttajien ja kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden näkökulma. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/34870>.
- Monikulttuurisuus sovittelussa. 2012. Hyvän käytännön kuvaus. www.sosiaaliportti.fi.

7.3 Lähisuhdeväkivallan sovittelu

Lähisuhdeväkivalta on monisyinen ongelma, jonka ratkaisemiseksi tarvitaan eri toimijatahojen rajat ylittävää yhteistyötä. Väkivallan pysäyttäminen on sitä tehokkaampaa, mitä herkemmin ja varhaisemmin osapuolet, heidän lähipiirinsä ja viranomaiset tunnistavat väkivallan ja ryhtyvät tarvittaviin toimenpiteisiin. Sovittelussa voi syntyä myös uusia näkemyksiä esimerkiksi siitä, onko lähisuhteen jatkamiselle edellytyksiä. Lähisuhdeväkivallan sovittelun tavoitteena on myös auttaa osapuolia löytämään sellaisia tuki- ja jatkopalveluita, jotka voisivat lieventää heidän ongelmiaan ja auttaa heitä väkivallan pysäyttämisessä. Osapuolten auttamisen kannalta on tärkeää myös se, miten palveluverkoston yhteistyö toimii.

Tavallisia sovitteluun ohjautuvia lähisuhdeväkivaltarikoksia ovat pahoinpitelyt ja lievät pahoinpitelyt. Rikoksiin liittyy hyvin erilaisia lähisuhteita, joissa väkivallan kokijat ja tekijät, heidän elämäntilanteensa, lähisuhteensa, väkivaltatilanteet ja tapahtumille annetut merkitykset ovat erilaisia. Sovittelussa lähisuhteeksi katsotaan nykyiset ja entiset parisuhteet, läheiset sukulaisuus- ja perhesuhteet sekä vastaavat läheiset ihmissuhteet.

Lähisuhhteessa tapahtuvat lievät pahoinpitelyt muuttuivat vuonna 2011 uudistuneessa rikoslaissa virallisen syytteen alaisiksi. Lähisuhdeväkivallan kohdalla on tärkeää, että rikos tulee viranomaisten tietoon ja asian soveltuvuutta sovitteluun voidaan huolellisesti harkita. Sovittelulain valmisteluvaiheessa lakivaliokunta kiinnitti erityistä huomiota lähisuhdeväkivaltaa sisältävien rikosten sovittelun edellytyksiin. Sovittelulain mukaan lähisuhdeväkivallan sovittelualoitteen voi tehdä vain poliisi tai syyttäjä. Lähtökohtana on, että törkeiden rikosten ja toistuvan lähisuhdeväkivallan soveltuvuutta sovitteluun tulee harkita erityisen huolellisesti.

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman 2012–2015 kirjauksen mukaisesti lähisuhdeväkivallan sovittelua tulee rajoittaa, koska menettelyyn saattaa liittyä piirteitä, jotka voivat vaarantaa rikoksen uhrin oikeusturvaa. Hallituksen tasarvo-ohjelman (2012–2015) (http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?olderId=5197397&name=DLFE-21812.pdf) toimeenpanossa edellytetään, että valtakunnallisella ohjeistuksella varmistetaan lain rajoitusten mukaiset käytännöt lähisuhdeväkivallan sovittelussa.

Sovittelulaki ja sen esityöt sekä lähisuhdeväkivallan sovittelun hyvän käytännön mallinnus ohjaavat lähisuhdeväkivallan sovittelun käytäntöjä. Sovittelulain esitöissä mainitaan, että lähisuhdeväkivallan sovitteluun tulee suhtautua erityisen pidättyvästi. Sovittelutoimintaa koskevia säädöksiä on myös Euroopan unionin uhridirektiivissä.

Sovittelun ammattihenkilöstö tiedottaa sovittelijoille valtakunnallisista ohjeistuksista koskien uhridirektiivin toimeenpanoa ja lähisuhdeväkivallan sovittelun käytännön toteutusta. On suositeltavaa, että lähisuhdeväkivallan sovittelijoina toimivat tehtävään erityiskoulutuksen saaneet vapaaehtoissovittelijat.

Lue myös luvut 3.1. Uhrin, asianomistajan tai riita-asiassa loukatun asema ja oikeudet, ja 3.2. Rikoksesta epäillyn tai riita-asiassa toista loukanneen asema ja oikeudet.

Edellytysten arvioinnista sovittelun valmisteluun

Lähisuhdeväkivallan sovittelu käynnistyy tapahtuneesta rikoksesta, jonka ympärille sovittelu rajataan asianosaisten tarpeita ja toiveita kuunnellen. Lähisuhdeväkivaltaa ei yleensä voida sovittaa toistamiseen samojen osapuolten kesken. Lapseen kohdistuneita seksuaalirikoksia tai hyvin nuoreen lapseen kohdistuneita pahoinpitelyrikoksia ei oteta soviteltavaksi. Lähisuhteissa voi olla yleensä suurempi riski, että uhria painostetaan suostumaan sovitteluun. Asian arviointi vaatii siksi erityistä huolellisuutta niin aloitteen tekeviltä viranomaisilta, sovittelutoimiston ammattihenkilöstöltä kuin sovittelijoiltakin. Tavoitteena on, että poliisi, syyttäjä, sovittelutoimiston työntekijät sekä mahdollisuuksien mukaan lähisuhdeväkivallan erityisasiantuntija arvioivat asianosaisten kanssa sovittelun esteitä ja edellytyksiä tapauskohtaisesti ennen kuin päätös sovitteluun ottamisesta tehdään.

Saatuun sovittelualoitteen sovittelutoimiston ammattihenkilöstö tekee alkuselvityksen ja arvioi asian soveltuvuuden sovitteluun saamiensa asiakirjojen perusteella ja osapuolten kanssa keskustellen. On suositeltavaa, että ensin otetaan yhteys uhriin hänen vapaaehtoisuutensa varmistamiseksi. Erityistä harkintaa on käytettävä silloin, kun tapauksiin liittyy osapuolten moniongelmaisuutta tai monimutkaisia ongelmia, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia. Mikäli sovittelu käynnistyy, sovittelijat jatkavat arviointia sovittelutapaamisten aikana.

Osapuolten tulee saada etukäteen riittävästi tietoa sovittelun tavoitteista, sisällöstä ja menetelmistä sekä oikeusturvastaan ja sovittelun merkityksestä oikeusprosessissa, jotta he pystyvät päättämään, haluavatko osallistua sovitteluun vai eivät. Heille kerrotaan myös oikeudesta keskeyttää sovittelu missä vaiheessa tahansa ja viedä asia oikeusprosessiin. Lisäksi heille kerrotaan mahdollisuudesta käyttää sovittelussa tukihenkilöä tai avustajaa, mikäli kaikki osapuolet siihen suostuvat eikä tukihenkilön osallistuminen haittaa sovittelun häiriötöntä kulua. Jos toinen osapuoli ei suostu, asian ratkaisee sovittelutoimisto päätöksellään. Tukihenkilönä voi toimia osapuolen läheinen tai esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoinen työntekijä.

Osapuolet voivat myös halutessaan konsultoida juridista asiantuntijaa. Heille kerrotaan myös siitä, että sovittelun tulos palautuu aikanaan sovittelualoitteen tehneelle syyttäjälle ja poliisiviranomaiselle. Syyteharkinnan asiassa tekee syyttäjä. Kun osapuolet ovat saaneet tarpeeksi tietoa, heille on taattava riittävästi aikaa päätöksentekoon ja lisäksi molemmilta on varmistettava, että suostuminen sovitteluun on vapaaehtoista.

Sovittelun edellytysten arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa

- osapuolten sovittelumotiivit
- osapuolten aikaisemmat väkivaltakokemukset
- uhrin voimavarat ja mahdollisuudet tasavertaiseen kohtaamiseen
- myöntääkö epäilty tapahtumat oleellisilta osin
- mitä osapuolet kertovat tapahtuneesta ja ilmentävätkö kertomukset esimerkiksi väkivallan toistuvuutta tai sitä, että väkivaltaa käytetään hyväksyttävänä konfliktien ratkaisupyrkimyksenä
- ovatko osapuolet motivoituneita jatkotyöskentelyyn
- millaisia odotuksia osapuolilla on suhteensa osalta.

Lähisuhdeväkivallan sovitteluedellytyksiä arvioitaessa huomioitavat Euroopan unionin uhridirektiivin säädökset

- Palveluiden olisi ensisijaisesti kohdistuttava uhrin etuun ja tarpeisiin, uhrille aiheutuneen vahingon korvaamiseen ja uuden vahingon estämiseen.
- Palveluissa tulee olla takeet sen varmistamiseksi, ettei uhrin asema huonone entisestään prosessin seurauksena.
- Uhrin osallistumisen on oltava vapaaehtoista. Tämä tarkoittaa sitä, että uhrilla olisi oltava riittävästi ja oikeaa tietoa sovittelun riskeistä ja hyödyistä, jotta hän voi päättää osallistumisestaan.
- Palvelussa on otettava huomioon sellaiset tekijät kuin vallan epätasapaino ja uhrin ikä tai älyllinen kapasiteetti, jotka voisivat rajoittaa uhrin kykyä tehdä tietoon perustuva valinta tai vaarantavat uhrin kannalta myönteisen lopputuloksen.

Lakivaliokunnan mietinnön (13/2005) mukaan lähisuhdeväkivaltarikoksia ei tule ottaa soviteltaviksi

- jos väkivalta kyseisessä suhteessa on ollut toistuvaa
- kun osapuolet ovat olleet aikaisemminkin sovittelussa lähisuhdeväkivallan vuoksi
- jos tekijän ja uhrin välinen suhde osoittaa, että väkivaltaa käytetään hyväksyttynä keinona ratkaista lähisuhteessa ilmeneviä ristiriitoja
- jos tekijä käyttää hyväkseen uhrin suojatonta asemaa ja pyrkii painostamaan häntä sovitteluun
- jos alaikäisen uhrin suojan tarve on voimakkaasti korostunut
- jos kyseessä on lapsen kohdistunut seksuaalirikos
- jos kyseessä on hyvin nuoreen lapsen kohdistunut pahoinpitelyrikos.

Erillistapaamisista yhteistapaamisiin

Sovittelijoiden huolellinen valmistautuminen ja ohjauksen ja tuen vastaanottaminen sovittelutoimiston ammattihenkilöstöltä on erityisen tärkeää, kun on kyseessä lähisuhdeväkivaltaa sisältävä rikos. Hyvä valmistautuminen parantaa sovitteluneuvottelujen sujuvuutta. Myös yhteydenotot osapuoliin tulee suunnitella huolella ja sopia sovittelijoiden keskinäisestä työnjaosta.

Kun päätös sovittelun aloittamisesta on tehty, sovittelutoimisto valitsee asiaan yleensä kaksi sovittelijaa, jotka järjestävät osapuolten kanssa erillistapaamiset. Erillistapaamiset järjestetään mahdollisuuksien mukaan niin, että uhri ja tekijä eivät tule välittömästi peräkkäin tapaamisiin. Erillistapaamisissa osapuolilla on mahdollisuus kertoa tapahtumat ja niiden vaikutukset, toiveensa, tunteensa, tarpeensa ja odotuksensa juuri sellaisina kuin he ne kokevat. Erillistapaamiset auttavat hahmottamaan, onko sovittelun jatkamiselle edellytyksiä. Erillistapaamisissa osapuolia voidaan ohjata jatko- ja tukipalveluihin väkivallan pysyttämiseksi ja sen taustalla olevien ongelmien ratkaisemiseksi.

Erillistapaamisten sisältöä, käytyjen keskustelujen sisältöä tai luottamuksellisia asioita ei paljasteta toiselle osapuolelle eikä niitä käsitellä yhteistapaamisissa, ellei toinen osapuoli sitä erikseen toivo tai anna siihen suostumustaan.

Lue myös luku 6.5 Erillistapaamiset.

Erityistä huomioitavaa lähisuhdeväkivaltarikosten sovittelun erillistapaamisissa

- Sovittelutoimisto pyytää uhria tuomaan tositteet ja vakuutukset mukanaan sovittelutapaamisiin.
- Jos lasten turvallisuus tai kasvuolosuhteet ovat vaarantuneet väkivallan vuoksi tai muuten täytty lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuus, sovittelutoimisto tekee lastensuojeluilmoituksen, ellei poliisi ole jo sitä tehnyt. Sovittelijat keskustelevat sovittelutoimiston ammattihenkilöstön kanssa, jos sovittelussa on tullut esiin seikkoja, jotka edellyttäisivät lastensuojeluilmoituksen tekemistä.
- Sovittelijat kertovat sovittelusta, käytettävistä työmenetelmistä ja sovittelun oikeudellisesta merkityksestä.
- Sovittelijat pyytävät osapuolia kertomaan väkivallan luonteesta ja toistuvuudesta.
- Sovittelijat kysyvät osapuolilta, mistä asioista he haluaisivat sovittelussa puhua.
- Sovittelijat arvioivat
 - sovittelun edellytyksiä ja esteitä koko sovittelun ajan
 - osapuolten ja lähi-suhteen nykytilannetta sekä osapuolten voimavaroja ja vapaaehtoisuutta osallistua sovitteluun ja käsitellä asiaansa

- onko uhrilla voimavaroja ja halua kohdata epäilty ja keskustella hänen kanssaan
- onko uhrilla tarve välittömään suojeluun ja turvatoimenpiteisiin?
- Sovittelijat selvittävät
 - onko väkivalta jatkunut rikostapahtuman jälkeen
 - pelkääkö uhri epäiltyä, onko uhriin kohdistunut uhkailua tai painostusta
 - onko epäilty halukas vuorovaikutukseen uhrin kanssa ja mitkä ovat ne syyt, miksi hän haluaa sovitteluun
 - onko epäilty valmis ottamaan vastuun teostaan
 - ovatko osapuolet voineet kertoa tapahtuneesta jollekin ulkopuoliselle
 - ovatko lapset olleet osallisia tai läsnä väkivaltatilanteessa, miten he ovat reagoineet, onko heillä turvallisuusriskejä ja onko heille ollut tarjolla tukea?
- Sovittelijat kysyvät, kokevatko osapuolet tarvitsevansa tukea tai ovatko jo hakeutuneet muiden palveluiden piiriin.
- Sovittelijat keskustelevat osapuolten tunteista, käytännön elämään ja tuki- ja jatkopalveluihin liittyvistä tarpeista.
- Sovittelijat keskustelevat, miten sovittelun rinnalla mahdollisesti kulkevat muut työskentelyprosessit, kuten käynnit väkivaltatyöntekijällä, päihdetyössä tai muissa palveluissa, liitetään sovitteluprosessiin.
- Sovittelijat sopivat osapuolten kanssa tarpeen mukaan useammasta erillistapaamisesta ja keskustelevat sovittelutoimiston kanssa, onko tarpeen sopia oikeusviranomaisten kanssa sovitteluprosessin vaatimista lisäajasta.
- Sovittelijat tuovat esiin sovittelutapaamisissa, tarvitaanko varaumaa vahingonkorvausten osalta siinä tapauksessa että vammojen kokonaiskuva ei ole vielä selvillä tai vammat voivat olla pysyviä.

Jos sovittelulle ei ole esteitä, ja osapuolet edelleen haluavat jatkaa prosessia, heidän kanssaan sovitaan, voidaanko sovittelussa edetä yhteistapaamiseen. Lue myös luku 3, Sovitteluun osallistuvien asema ja oikeudet, 6.2 Sovittelun edellytysten arviointi ja 6.4 Valmistautuminen sovitteluun.

Sovittelijoiden on hyvä varautua myös siihen, että sovittelutapaamisten aikana voi tulla esiin asioita, jotka eivät käyneet ilmi esitutkimusmateriaalissa, ja jotka ovat esteenä sovittelun jatkamiselle. Joskus myös esitutkimustapöytäkirjan kuvaus tapahtumista muuttuu siten, että myös uhri kertoo käyttäneensä väkivaltaa. Tällöin molemmat osapuolet tarvitsevat apua sekä väkivaltaiseen käyttäytymiseensä että väkivallan kohteeksi joutumisen tuomiin vaikutuksiin. Jos sovittelun kuluessa käy ilmi, ettei sovittelulle ole edellytyksiä, sovittelijoiden tu-

lee keskeyttää sovittelu ja keskustella asiasta sovittelutoimiston ammattihenkilöstön kanssa.

Lähisuhdeväkivallan sovittelu keskeytetään, jos

- osapuoli peruuttaa suostumuksensa
- käy ilmi, että osapuolten suostumus ei ole vapaaehtoinen
- sovittelun käynnistymisen jälkeen ilmenee, että osapuoli ei ymmärrä sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitystä
- sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin alaikäisen etua
- sovittelun aikana ilmenee seikkoja, jotka osoittavat, että tapaus ei sovellu soviteltavaksi, kuten
 - ilmenee osapuolten välillä vallankäyttöä, painostusta, uhkailua
 - rikoksesta epäilty ei myönnä tapahtumia
 - käy ilmi, että väkivalta on toistuvaa
 - toinen osapuoli pelkää toista ja siksi ei uskalla todennäköisesti esittää haluamiaan asioita yhteisneuvottelussa
 - toinen osapuoli ei pysty ajamaan etuaan sovitteluneuvotteluissa
 - rikoksesta epäillyn ainoana pyrkimyksenä on pyrkimys poistaa rikoksen vaikutuksia sovittelulla
 - tekijä tai uhri pitää väkivaltaa hyväksyttävänä keinona lähisuhhteissa ilmenevien riitojen ratkaisemiseksi.

Yhteistapaaminen eli varsinainen sovitteluneuvottelu järjestetään aikaisintaan viikon kuluttua erillistapaamisista. Osapuolet kokoontuvat sovittelijoiden avulla keskustelemaan rikoksesta, sen seurauksista ja mitä rikoksen johdosta tulisi tehdä. Lähisuhdeväkivaltarikoksissa voi olla tarpeen järjestää useita sovittelu-tapaamisia. Tapaamisten välinen aika voi olla yhtä merkityksellinen kuin tapaamisiin käytetty aika. Tarvittaessa osapuolia voidaan myös tavata erikseen sovitteluneuvottelujen välillä. Sovittelussa pyritään siihen, että osapuolet oivaltavat, miksi perheessä tai lähisuhhteessa on ajauduttu väkivaltaan. Osapuolet saavat tilaisuuden kuulla, millaista vahinkoa ja kärsimystä väkivalta ja sen uhka toisille ja varsinkin lapsille aiheuttaa. Korjaavassa prosessissa myös lapset ja nuoret voivat saada äänensä kuuluviin.

Yhteistapaamisissa määritellään, miten vahingot pitäisi korvata ja vääryydet hyvittää. Varsinkin läheisissä suhteissa symbolinen korjaaminen voi olla tärkeämpää kuin materiaallinen. Sovitteluun voi liittyä myös anteeksipyyttäminen, mikäli se on sopuosinnassa osapuolten arvomaailman kanssa eikä ole menetänyt merkitystään suhteen aikaisemmissa vaiheissa.

Lue myös luku 6.8 Vahinkojen korvaaminen ja hyvittäminen.

Sovittelun osapuolia ohjataan heidän tarvitsemiensa tuki- ja jatkopalveluiden piiriin. Jos sovittelun aikana tulee esiin asioita, joiden perusteella on lastensuojelun tarve, sovittelijat keskusteleval ilmoituksen tekemisestä sovittelutoimiston ja vanhempien tai huoltajien kanssa. Pääsääntöisesti lastensuojeluilmoituksen tekeminen on mainittujen keskustelujen jälkeen sovittelun ammattihenkilöstön tehtävä.

Jos sovittelussa päästään sopimukseen, sen laadinnassa noudatetaan samoja periaatteita kuin muutoinkin sovittelussa. Sovittelusopimuksen laatiminen kuvataan luvussa 6.11. Lähisuhdeväkivallan ollessa kyseessä sopimukseen voidaan, osapuolten halutessa, kirjata se, mihin muutostyöskentelyyn asianosaiset ovat sitoutuneet tai ovat sitoutumassa. Lisäksi sopimukseen voidaan kirjata seuranta-aika. Lähisuhdeväkivaltarikoksissa seuranta voi toimia erityisesti väkivallattoman muutoksen tukena. Asianomistaja eli uhri itse päättää, luopuuko hän rangaistusvaatimuksesta vai ei.

Lähisuhdeväkivallan sovitteluprosessi on yleensä pitkäkestoisempi ja monimuotoisempi kuin muissa rikoksissa. Käynnistynyt, mutta keskeytynyt sovitteluprosessi ei merkitse epäonnistumista, koska jo erillistapaamisista voi olla osapuolille hyötyä.

LÄHTEET

- Euroopan neuvoston ja komission uhridi-
rektiivi. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:FI:PDF>
- Flinck, Aune & Elonheimo, Henrik. 2010. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan sovittelu-
mahdollisuuksia ja rajoituksia. Kirjassa
Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta kon-
fliktien hallintaan. PS-kustannus.109–131.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2012–2015.
Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu-
ja 2012:10. Sosiaali- ja terveysministe-
riö. Helsinki.
- Hautamäki, Jari & Hyvärinen, Salla. 2013. Katkaise väkivalta. Lähisuhde- ja perhevä-
kivaltarikoksesta epäillyn ohjaaminen esi-
tutkinnasta väkivaltaa katkaisevaan pal-
veluun. THL, Ohjaus 10/2013. Helsinki.
- Iivari, Juhani. 2010. Oikeutta oikeuden var-
jossa. Rikossovittelulain täytäntöönpan-
non arviointitutkimus. Raportti 5/2010.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Hel-
sinki.
- Lakivaliokunnan mietintö 13/2005.
- Lastensuojelun käsikirja. www.sosiaaliporssi.fi.
- Lähisuhdeväkivallan sovittelussa käsitellään
tapahtunutta rikosta sekä väkivallatonta
tulevaisuutta. Hyvän käytännön kuvaus.
[http://www.sosiaaliporssi.fi/fi-FI/hyva-
kaytanto/kuvaus/?PracticeId=40b4e2f8-
ff2f-4124-99df-cf4599d3506f](http://www.sosiaaliporssi.fi/fi-FI/hyva-kaytanto/kuvaus/?PracticeId=40b4e2f8-ff2f-4124-99df-cf4599d3506f)
- Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämi-
sen ohjelma. 2010. Julkaisuja 2010:5. So-
siaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Perustuslaki 731/1999.
- Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen oh-
jelma. 22.6.2011. [http://valtioneuvosto.
fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf](http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf)
- Turvallisempi huominen – sisäisen turval-
lisuuden ohjelma 26/2012. Sisäasianmi-
nisteriö. Helsinki.
- YK:n yleissopimus lasten oikeuksista.
[http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/
LOS_A5fi.pdf](http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf)

8

SOVITTELUPALVELUN ARVIOINTI – SOVITTELUN MAHDOLLISUUDET JA RAJAT

Sovittelulainsäädännön tarkoituksena on turvata valtion rahoitus sovittelu-toimintaan, luoda valtakunnallisesti yhtenevät, oikeudenmukaiset ja laadukkaat käytännöt ja kiinnittää huomio osapuolten turvallisuuteen ja oikeusturvaan. Lainsäädännöllä pyritään myös luomaan olosuhteet jatkuvaan toiminnan arviointiin ja kehittämiseen.

Sovittelun onnistumiseen vaikuttavat monet tekijät. Sovittelu on lakisääteistä toimintaa, jonka reunaehdot määrittyvät lainsäädännön perusteella. Sovittelun onnistumiseen vaikuttavat myös yhteistyöverkosto, sovittelun palvelujärjestelmä, työkäytännöt ja -menetelmät, sovittelun ammattihenkilöstön ja vapaaehtoissovittelijoiden asiantuntijuus ja henkilökohtaiset ominaisuudet. Sovittelukäsittelyssä olevaan asiaan liittyvät seikat ja sovitteluun osallistuvat ihmiset vaikuttavat myös keskeisesti siihen, millainen kokemus sovittelusta syntyy.

Rikosten ja riitojen sovitteluun liittyy niin mahdollisuuksia kuin rajoituksiakin. Sovittelun osapuolten elämäntilanteet, tapahtumien taustat ja konflikteja, rikollisia tekoja ja väkivaltaa synnyttävät, ylläpitävät tekijät ja altistavat te-

kijät ovat erilaisia. Onnistumisen kokemukseen vaikuttavat myös sovitteluun osallistuvien ihmisten elämäntilanne, toiveet, tarpeet, tavoitteet ja voimavarat. Onnistumisen kriteerit ovat sekä yleisiä että yksilöllisiä.

Sovittelupalveluiden toimivuutta, sovittelussa käytettyjen työmenetelmien vaikuttavuutta ja sovitteluun osallistuneiden tyytyväisyyttä seurataan asiakaspalautteilla. Työn laatuun on mahdollista vaikuttaa arvioimalla toimintaa ja sen vaikuttavuutta. Arviointi tukee toiminnan tavoitteellisuutta ja avoimuutta. Arviointi tuottaa myös järjestelmällistä, kattavaa ja monipuolista tietoa sovittelu- palveluista ja toimintaympäristöstä ja auttaa tunnistamaan kehittämistarpeita ja parantamaan palvelua.

Seuraavaan taulukkoon on koottu sovittelupalvelun ja sovitteluprosessin arviointikriteereitä ja sovittelun onnistumisen vaikuttavia osatekijöitä.

Sovitteluprosessi osatekijät	Sovittelun onnistumisen edellytyksiä
<p>Palvelujärjestelmä ja viranomais-yhteistyö</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sovittelupalvelut ovat osa palveluverkostoa • yhteistyö poliisin ja syyttäjän, sosiaalipalveluiden ja muiden palveluiden tuottajien kanssa on kiinteää ja toimivaa • sovittelutoimijoilla on yhdenmukaiset toimintakäytännöt • sovittelupalveluita on saatavilla yhdenvertaisesti koko maassa • rikos- ja riita-asioiden sovitteluun soveltuvuuden arviointikriteerit ovat valtakunnallisesti yhdenmukaiset • sovitteluun ohjaavien viranomaisten toimintakäytännöt ovat yhtenevät
<p>Sovitteluhenkilöstön toiminta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • vapaaehtoissovittelijoiden rekrytointikriteerit ovat valtakunnallisesti yhdenmukaiset • vapaaehtoissovittelijoiden perus- ja jatkokoulutus toteutetaan valtakunnallisesti yhdenmukaisesti • vapaaehtoissovittelijoiden työnohjaus, ohjaus, neuvonta ja tuki on järjestetty • sovittelutoimiston ammattihenkilöstön palveluprosessi on dialoginen • osapuolten oikeusturvasta huolehditaan • sovittelutoimiston antama informaatio sovittelusta ja sen merkityksestä on riittävää ja oikeaa ja se annetaan ymmärrettävällä tavalla • sovittelutoimiston, sovittelijoiden ja sovitteluun osallistuvien välinen tiedonkulku toimii moitteettomasti • sovittelusopimusten seuranta on järjestetty • sovittelutoimisto kerää asiakaspalautetta ja hyödyntää sitä toiminnan kehittämisessä • sovittelutoimiston ammattihenkilöstö seuraa alansa tutkimusta ja hyödyntää tutkimustietoa näyttöön perustuvan toiminnan kehittämisessä

Sovitteluprosessi osatekijät	Sovittelun onnistumisen edellytyksiä
Sovitteluprosessi	<ul style="list-style-type: none"> • osaavat ja motivoituneet vapaaehtoissovittelijat • riittävä ja oikea tieto sovittelumenettelystä, käytettävistä työtavoista ja sovittelun merkityksestä • vapaaehtoisuus • mahdollinen vaihtoehtoisuus • mahdollisuus avustajaan, tukihenkilöön ja tulkkiin • osapuolten tarpeet ja tavoitteet ohjaavat sovittelua • sovittelussa pyritään dialogiseen vuorovaikutukseen • erillistapaamisia hyödynnetään laajasti ja tarkoituksenmukaisesti • fyysinen ympäristö on turvallinen ja osapuolten välistä dialogia tukeva • tunteiden käsittelylle on tilaa sovittelussa • osapuolet tulevat kuulluiksi neuvotteluissa • osapuolten turvallisuudesta pidetään huolta • osapuolille syntyy kokemus toiminnan ja tehtyjen ratkaisujen oikeudenmukaisuudesta • toiminta on puolueetonta ja tasapuolista • sovitteluneuvotteluissa käsiteltävät asiat rajataan tarkoituksenmukaisesti ja osapuolten tarpeiden mukaan • tietoa ja ohjeita tuki- ja jatkopalveluista on tarjolla • sovitteluneuvottelut eivät ole kohtuuttoman pitkäkestoisia • sopimukset ovat kohtuullisia ja lainsäädännön mukaisia • sovittelun jälkeinen seuranta on järjestetty • vahingonkorvaukset ovat oikeudenmukaisia
Rikoksen tai riidan osapuolet	<ul style="list-style-type: none"> • osapuolet tulevat omasta halustaan ja vapaaehtoisesti sovitteluun • osapuolet tietävät, millaiseen menettelyyn tulevat ja mikä on sovittelun merkitys heille itselleen ja rikosprosessissa • osapuolilla on mahdollisuus tukihenkilön, avustajan, huoltajan läsnäoloon sovittelussa • rikoksesta epäilty myöntää tapahtumat olennaisilta osin ja ottaa vastuun teoistaan • rikoksesta epäillyllä on halu ja mahdollisuus vastuunottoon, korvaamiseen tai hyvittämiseen • kaikilla osapuolilla on mahdollisuus ilmaista tapahtumiin liittyvät tunteet, ajatukset ja kokemukset • kaikilla osapuolilla on halu käsitellä asiaa ja neuvotella • osapuolet ovat motivoituneita käsittelemään asiaa sovittelussa ja heillä on siihen voimavaroja • osapuolet synnyttävät itse ratkaisuehdotukset, ne tyydyttävät kaikkia osapuolia • sovittelu vahvistaa osapuolten elämänarvoja ja yhteisön normeja

	<ul style="list-style-type: none"> • osapuolten ongelmat eivät ole liian monimutkaisia • osapuolet sitoutuvat sovittuihin ratkaisuihin ja sopimukseen kirjattuihin ratkaisuihin • osapuolet sitoutuvat tuki- ja jatkopalveluihin tai muihin jatkotoimiin tarvittaessa • lähiyhteisö tukee muutostavoitteiden saavuttamista
Sovittelijoiden toiminta	<ul style="list-style-type: none"> • sovittelijat on koulutettu tehtävänsä • sovittelijoiden toiminta on puolueetonta ja tasapuolista • sovittelijat noudattavat dialogista, sovintoa edistäviä ja muutosta tukevia työtapoja • sovittelijat ovat asiantuntevia ja osaavia ja tunnistavat oman asemansa, vastuunsa, velvollisuutensa ja oikeutensa • sovittelijat eivät tuomitse, syytä tai toimi terapeutteina • sovittelijoiden välinen yhteistyö on toimivaa • sovittelijat toimivat tarpeen mukaan nais-mies-työpareina • sovittelijoilla on mahdollisuus ohjaukseen, tukeen, koulutukseen ja työnohjaukseen • sovittelijoiden jaksamisesta pidetään huolta ja he tunnistavat jaksamisensa rajat • sovittelijat tunnistavat osaamisensa rajat ja hakevat konsultaatioapua tarvittaessa • sovittelijoilla on valmius arvioida omaa toimintaansa, ottaa vastaan ja antaa palautetta vertaissovittelijalle ja sovittelutoimiston ammattilaisille • sovittelijat hyödyntävät asiakaspalautetta • sovittelijat osallistuvat heille järjestettyyn koulutukseen ja oman työskentelynsä kehittämiseen

Liite

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005)

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1

LUKU: YLEISET SÄÄNNÖKSET

1 §

Lain soveltamisala

Rikosasioiden sovittelulla (sovittelu) tarkoitetaan tässä laissa maksutonta palvelua, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille järjestetään mahdollisuus puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti, käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyrkiä omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi.

Sovittelu voi kohdistua myös sellaisiin riita-asioihin, joissa ainakin yksi osapuoli on luonnollinen henkilö. Muu kuin rikokseen perustuvaa vahingonkorvausvaatimusta koskeva riita-asia voidaan kuitenkin ottaa soviteltavaksi vain, jos riita sen kohde ja asiassa esitetyt vaatimukset huomioon ottaen on vähäinen. Riita-asian sovittelusta on soveltuvin osin voimassa, mitä tässä laissa säädetään rikosasian sovittelusta.

2 §

Sovittelun yleiset edellytykset

Sovittelu voidaan toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka ovat henkilökohtaisesti ja vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja jotka pystyvät ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Ennen kuin osapuoli antaa suostumuksensa sovitteluun, hänelle tulee selvittää hänen sovitteluun liittyvät oikeutensa ja asemansa sovittelussa. Osapuolella on oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa sovittelun aikana.

Alaikäisen henkilön on annettava suostumuksensa sovitteluun henkilökohtaisesti. Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää lisäksi, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa suostuvat siihen. Vajaavaltaiseksi julistettu täysi-ikäinen henkilö voi osallistua sovitteluun, jos hän ymmärtää

asian merkityksen ja antaa henkilökohtaisesti suostumuksensa sovitteluun.

3 §

Sovittelussa käsiteltävät asiat

Sovittelussa voidaan käsitellä rikoksia, joiden arvioidaan soveltuvan soviteltaviksi, kun otetaan huomioon rikoksen laatu ja tekotapa, rikoksesta epäillyn ja uhrin keskinäinen suhde sekä muut rikokseen liittyvät seikat kokonaisuutena. Soviteltavaksi ei saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos uhrilla rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi on erityinen suojan tarve. Jos rikosta ei voida sovitella, myöskään siitä aiheutuneen vahingon korvaamista koskevaa asiaa ei saa ottaa soviteltavaksi.

Riita-asia voidaan ottaa soviteltavaksi, jos sen käsittelemistä sovittelussa voidaan pitää tarkoituksenmukaisena.

Asian käsittely ja ratkaisu poliisi- tai syyttäväviranomaisessa taikka tuomioistuimessa eivät estä sovittelua.

4 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

- 1) sovittelutoimistolla toimintayksikköä, jonka tehtävänä on 8 §:n mukaisesti tuottaa sovittelupalvelut tietyllä alueella;
- 2) sovittelijalla tehtävään koulutettua henkilöä, joka hoitaa yksittäisiä sovittelutehtäviä sovittelutoimiston ohjauksen ja valvonnan alaisena;
- 3) sovittelutoiminnan vastuuhenkilöllä henkilöä, jonka tehtävänä on vastata sovittelu-toiminnan suunnittelusta, kehittämisestä ja asianmukaisesta toteuttamisesta sovittelu-toimiston toimialueella sekä toimia tarvittaessa myös sovittelijana; ja
- 4) sovittelun ohjaajalla henkilöä, jonka tehtävänä on ohjata ja valvoa sovittelijoiden toimintaa sekä toimia tarvittaessa sovittelijana.

5 §**Yleinen johto, ohjaus ja valvonta**

Sovittelutoiminnan yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle.

6 §**Rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta**

Sovittelutoiminnan valtakunnallista ohjausta, seuranta- ja kehittämistä varten sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimii valtioneuvoston kolmeksi vuodeksi kerrallaan asettama rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta, jonka tehtävistä ja kokoonpanosta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

7 § (22.12.2009/1563)**Palvelujen järjestämisvelvollisuus**

Aluehallintovirasto on velvollinen järjestämään sovittelutoiminnan siten, että palvelua on saatavissa asianmukaisesti toteutettuna aluehallintoviraston toimialueen kaikissa osissa.

8 § (22.12.2009/1563)**Palvelujen tuottaminen**

Palvelut voidaan tuottaa siten, että aluehallintovirasto tekee:

- 1) kunnan kanssa kuntalain (365/1995) 2 §:n 2 momentissa tarkoitetun toimeksiantosopimuksen, jolla kunta sitoutuu huolehtimaan palvelun tuottamisesta omalla alueellaan tai sen lisäksi muidenkin kuntien tai niiden osien alueella siten kuin 9 §:n mukaan sovitaan; tai
 - 2) muun julkisen tai yksityisen palveluntuottajan kanssa sopimuksen, jolla palveluntuottaja sitoutuu huolehtimaan palvelun tuottamisesta 9 §:n mukaisesti sovitulla alueella.
- Jollei palveluja saada jollakin alueella tuotetuksi 1 momentin mukaisesti, aluehallintoviraston tulee tuottaa alueen palvelut palkkaamansa henkilöstön avulla tai muulla sopivaksi katsomallaan tavalla.

9 §**Palvelujen tuottamista koskeva sopimus**

Palvelujen tuottamista koskevassa sopimuksessa tulee sopia ainakin:

- 1) toimialueesta, jolla sopimuksessa tarkoitettu palvelu järjestetään;

- 2) valtion varoista maksettavan korvauksen määrästä 12 §:n 3 momentissa säädettyjä perusteita noudattaen sekä korvauksen maksamisesta;
- 3) sovittelutoiminnan vastuuhenkilöstä, sovittelutoimiston muusta henkilöstöstä sekä sovittelijoiden määrästä;
- 4) sovitteluun osallistuville henkilöille järjestettävästä koulutuksesta;
- 5) sopimuksen voimassaoloajasta; sekä
- 6) sopimuksen irtisanomisesta.

10 §**Sovittelutoimintaan osallistuvilta henkilöiltä vaadittava kelpoisuus**

Sovittelutoiminnan vastuuhenkilöllä ja sovittelun ohjaajalla tulee olla tehtävään soveltuva korkeakoulututkinto. Erityisestä syystä tehtävään voidaan ottaa muukin henkilö, jolla on hyvä perehtyneisyys sovittelutoimintaan sekä sen suunnitteluun ja ohjaamiseen. Sovittelijana voi toimia henkilö, joka on suorittanut sovittelutoimintaan perehdyttävän koulutusjakson ja jolla muutoin on sellainen koulutus, taito ja kokemus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää.

Tarkempia säännöksiä 1 momentissa tarkoitettujen henkilöiden kelpoisuusvaatimuksista voidaan antaa valtioneuvoston asetuksella.

11 § (22.12.2009/1563)**Täydennyskoulutuksen järjestäminen**

Aluehallintovirastojen tulee huolehtia sovittelutoimintaan osallistuville henkilöille tarkoitettua täydennyskoulutuksen järjestämisestä valtakunnallisesti ja alueellisesti.

12 § (12.11.2010/966)**Valtion varoista maksettava korvaus**

Sovittelutoiminnan järjestämisestä aiheutuvat kustannukset korvataan valtion varoista. Valtion varoista maksettavan korvauksen yhteismäärä vahvistetaan vuosittain sellaiseksi, että se vastaa niitä kustannuksia, joiden arvioidaan keskimäärin aiheutuvan sovittelutoimistojen ylläpitämisestä, palvelujen asianmukaisesta tuottamisesta sekä sovittelutoimintaan osallistuville henkilöille tarkoitettua koulutuksesta.

Korvauksen yhteismäärä jaetaan aluehallintovirastojen kesken käytettäväksi 1 momentissa tarkoitettuihin kustannuksiin.

Jaon perusteina ovat aluehallintoviraston toimialueen asukasluku, pinta-ala ja rikollisuustilanne varainhoitovuotta edeltävää vuotta edeltäneen vuoden lopussa. Asukasluvuna käytetään väestötietojärjestelmän vuositilastoa, pinta-alalukuna Maanmittauslaitoksen vuositilastoa maa-alueen ja makean veden alueen pinta-alasta ja rikollisuuskukuna Tilastokeskuksen vuositilastoa poliisin tietoon tulleista rikoslaisissa (39/1889) rangaistaviksi säädettyistä rikoksista. Varainhoitovuodella tarkoitetaan tässä laissa sitä kalenterivuotta, jolle korvaus on myönnetty.

Aluehallintovirasto maksaa korvauksen enakkona 8 §:n 1 momentissa tarkoitetuille palveluntuottajille niiden toimialueiden asukasluvun, pinta-alan ja rikollisuustilanteen suhteessa. Aluehallintovirasto vahvistaa päätöksellään palveluntuottajan saaman lopullisen korvauksen, joka on enintään sovittelutoiminnan järjestämisestä aiheutuneiden todellisten kustannusten suuruinen.

Valtioneuvoston asetuksella annetaan tarkemmat säännökset 2 momentissa tarkoitettua korvauksen jakamisesta sekä 3 momentissa tarkoitettua korvauksen määräytymisestä ja korvauksen maksamisesta aluehallintovirastolle 8 §:n 2 momentissa tarkoitettussa tapauksessa.

12 a § (12.11.2010/966) **Kustannuksia koskevan selvityksen antaminen sekä valtion varoista maksetun korvauksen palautus ja uudelleen jakaminen**

Palveluntuottaja antaa vuosittain aluehallintovirastolle edeltävää varainhoitovuotta koskevan selvityksen sovittelutoiminnan järjestämisestä aiheutuneista kustannuksista sekä palauttaa käyttämättä jääneen osan 12 §:n 3 momentissa tarkoitettua korvauksesta.

Aluehallintovirasto voi jakaa palautunutta määrärahaa sellaisille toimialueensa palveluntuottajille, joiden saama korvaus on ollut aiheutuneisiin kustannuksiin nähden liian vähäinen. Palautuneesta määrärahasta ja sen uudelleenjaetusta osuudesta toimitetaan tieto sosiaali- ja terveysministeriöön. Ministeriö voi päättää jakamatta jääneen osuuden siirrosta aluehallintovirastojen toimialueiden välillä.

Tarkempia säännöksiä kustannuksia koskevan selvityksen sisällöstä ja antamisesta, korvauksen palauttamisesta ja uudelleen jakamisesta, jakamatta jääneen osuuden siirtämisestä sekä 2 momentissa tarkoitettujen tietojen toimittamisesta sosiaali- ja terveysministeriöön voidaan antaa valtioneuvoston asetuksella.

12 b § (12.11.2010/966) **Valtionavustuslain soveltaminen**

Edellä 12 §:n 3 momentissa tarkoitettuun korvaukseen sovelletaan vastaavasti, mitä säädetään valtionavustuslain (688/2001):

- 1) 14 §:ssä valtionavustuksen saajan tiedontovelvollisuudesta;
- 2) 15 §:ssä valtionapuviranomaisen valvonta-tehtävästä;
- 3) 16 §:ssä valtionapuviranomaisen sekä tämän valtuuttaman tai tätä avustavan tarkastusoikeudesta sekä tarkastuksessa noudatettavasta menettelystä ja virkavastuusta;
- 4) 17 §:ssä tarkastuksen suorittamisesta sekä valtionavustuksen saajan velvollisuudesta avustaa;
- 5) 18 §:ssä valtionapuviranomaisen oikeudesta saada virka-apua;
- 6) 21 §:ssä velvollisuudesta valtionavustuksen takaisinperintään;
- 7) 22 §:ssä valtionavustuksen harkinnanvaraisesta takaisinperinnästä;
- 8) 25 §:ssä valtionavustuksen viivästyskorosta;
- 9) 28 §:ssä valtionavustuksen takaisinperinnan määräajasta;
- 10) 29 §:n 1 momentissa valtionavustuksen maksatuksen raukeamisesta;
- 11) 30 §:ssä palautettavan tai takaisin perittävän valtionavustuksen kuittauksesta;
- 12) 31 §:ssä valtionapuviranomaisen oikeudesta saada tietoja toiselta viranomaiselta;
- 13) 32 §:ssä tietojen luovuttamisesta; ja
- 14) 34 §:ssä muutoksenhausta valtionapua koskevassa asiassa.

Edellä 1 momentissa viitatuissa säännöksissä tarkoitettuna valtionavustuksen saajana pidetään tässä laissa palveluntuottajaa ja valtionapuviranomaisena aluehallintovirastoa.

12 c § (12.11.2010/966) **Kulujen korvaus sovittelijalle**

Sovittelijalle maksetaan sovittelusta aiheutuvien tavanomaisten kulujen kattamiseksi peruskorvaus. Peruskorvausta voidaan täydentää lisäosalla, joka on enintään 50 prosenttia peruskorvauksesta. Vaihtoehtoisesti kulut voidaan korvata sovittelijan laatiman kuluerittelyn mukaisesti.

Tarkempia säännöksiä kulukorvausten maksamisesta ja määrästä voidaan antaa valtioneuvoston asetuksella.

13 § Asioiden ohjautuminen sovitteluun

Sovittelua koskevan aloitteen voi tehdä rikoksesta epäilty, rikoksen uhri, poliisi- tai syyttäjäviranomainen taikka muu viranomainen. Jos rikoksesta epäilty tai rikoksen uhri on alaikäinen, myös hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä. Vajaavaltaiseksi julistettua täysi-ikäistä henkilöä koskevassa asiassa aloitteen sovittelusta voi tehdä myös hänen edunvalvojansa.

Vain poliisi- tai syyttäviviranomaisella on kuitenkin oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä, jos kyseessä on väkivaltaa sisältävä rikos, joka on kohdistunut rikoksesta epäillyn puolisoon, lapseen, vanhempaan tai muuhun heihin rinnastettavaan läheiseen.

Arvioidessaan käsiteltävänä olevan asian soveltuvan 3 §:n 1 momentissa säädetyn mukaisesti sovitteluun, poliisi- tai syyttäviviranomaisen tulee tiedottaa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille sovittelumahdollisuudesta ja ohjata heidät sovitteluun, jollei tämän pykälän 2 momentista muuta johdu. Jos rikoksesta epäilty tai rikoksen uhri on alaikäinen, tieto sovittelumahdollisuudesta tulee antaa myös tällaisen henkilön huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle. Vajaavaltaiseksi julistettua täysi-ikäistä henkilöä koskevassa asiassa tieto tulee antaa vajaavaltaisen lisäksi hänen edunvalvojalleen.

14 § Sovittelupaikka

Sovittelua koskeva aloite otetaan käsiteltäväksi sellaisessa sovittelutoimistossa, jonka alueella joku osapuolista asuu ja jossa sovittelu voi heidän olosuhteensa huomioon ottaen tapahtua joustavasti. Aloite voidaan ottaa käsiteltäväksi myös siinä toimistossa, jonka toimialueella rikos on tapahtunut.

Osapuoli voi aina tehdä sovittelua koskevan aloitteen sille sovittelutoimistolle, jonka toimialueella hän asuu. Jollei aloitteen vastaanottanut sovittelutoimisto ota aloitetta käsiteltäväkseen, sen tulee viipymättä siirtää asia sellaiselle toimistolle, jolle se katsoo aloitteen käsittelemisen soveltuvan 1 momentin perusteella.

Jollei sovittelutoimistojen välillä päästä yksimielisyyteen siitä, mikä 1 momentissa tar-

koitetuista toimistoista ottaa sovittelua koskevan aloitteen käsiteltäväkseen, aloitteen käsittely kuuluu aluehallintoviraston määräämälle sovittelutoimistolle, jos sovittelutoimistot sijaitsevat saman aluehallintoviraston toimialueella. Jos sovittelutoimistot sijaitsevat eri aluehallintovirastojen toimialueilla, määräyksen antaa sosiaali- ja terveysministeriö. (22.12.2009/1563)

15 § Sovittelun edellytysten selvittäminen ja sovittelusta päättäminen

Ennen kuin sovittelutoimisto päättää sovittelun aloittamisesta, sen tulee varmistaa, että 2 §:ssä säädetty edellytykset sovittelulle ovat olemassa, sekä arvioida, soveltuuko asia sovitteltavaksi. Jos kysymyksessä on riita-asia, sovittelutoimiston tulee lisäksi arvioida, onko asian käsittely sovittelussa tarkoituksenmukaista. Sovittelutoimistossa sovittelutoiminnan vastuuhenkilö päättää asian ottamisesta sovitteltavaksi.

16 § Sovittelumenettelyyn liittyvät sovittelutoimiston tehtävät

Kun sovittelutoimisto on ottanut asian sovitteltavakseen, sen tulee:

- 1) nimetä asiaa sovittellemaan sellainen sovittelija, joka soveltuu tehtävään kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella eikä ole esteellinen hallintolaisessa (434/2003) tarkoitetulla tavalla;
- 2) hankkia sovittelua varten tarvittavat asiakirjat osapuolten suostumuksella poliisi- tai syyttäviviranomaiselta, tuomioistuimelta taikka muilta tahoilta;
- 3) huolehtia tulkin tai kääntäjän hankkimisesta, jos osapuoli ei hallitse sovittelussa käytettävää kieltä taikka ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi ymmärtää sovittelussa käytävää keskustelua tai tulla ymmärretyksi siinä; sekä
- 4) sovittelun päätyttyä toimittaa poliisi- tai syyttäviviranomaiselle salassapitoa koskevien säännösten estämättä tieto sovittelun kulusta ja lopputuloksesta.

17 §

Sovittelijan tehtävät

Sovittelijan tulee:

- 1) järjestää sovittelutapaamiset osapuolten kanssa;
- 2) sovittaa puolueettomasti ja kaikkia osapuolia kunnioittaen;
- 3) auttaa osapuolia löytämään keskenään heitä tyydyttävät ratkaisut rikoksesta sen uhriille aiheutuneiden henkisten ja aineellisten haittojen hyvittämiseksi;
- 4) antaa osapuolille tietoa saatavissa olevasta oikeusavusta ja muista palveluista;
- 5) laatia sovittelussa syntyneestä osapuolten välisestä sopimuksesta asiakirja ja varmentaa se allekirjoituksellaan; sekä
- 6) sovittelun päättyttyä toimittaa sovittelutoimistolle selostus sovittelusta.

18 §

Sovittelun järjestäminen

Sovittelu toimitetaan yleisön läsnä olematta. Osapuolten tulee osallistua sovitteluun henkilökohtaisesti. Sovittelutapaamisissa osapuoli saa käyttää avustajaa tai tukihenkilöitä, jollei se vaaranna sovittelun häiriötöntä kulkua. Jos osapuolena on alaikäinen henkilö, sovittelu tulee järjestää siten, että tällä on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan. Huoltajan tai muun laillisen edustajan läsnäolo sovittelutapaamisessa voidaan kieltää vain, jos se on selvästi alaikäisen osapuolen edun vastaista. Alle 15-vuotiaan osapuolen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa ei kuitenkaan saa kieltää osallistumasta sovittelutapaamiseen.

Jos avustajan, tukihenkilön taikka alaikäisen osapuolen huoltajan tai muun laillisen edustajan osallistumisesta sovitteluun ei päästä yhteisymmärrykseen sovittelijan, sovittelun osapuolten ja alaikäisen osapuolen laillisen edustajan kesken, asiasta päättää sovittelu-toimistossa sovittelutoiminnan vastuuhenkilö.

Sovittelija voi järjestää osapuolen kanssa sovittelutapaamisen myös muiden osapuolten läsnä olematta, jos osapuolet tähän suostuvat.

19 §

Sovittelun keskeyttäminen

Sovittelutoimiston on keskeytettävä sovittelu välittömästi, jos osapuoli peruuttaa suostumuksensa tai jos on syytä epäillä, ettei suostumus ole vapaaehtoinen. Sovittelu on keskeytettävä myös, jos on perusteltua syytä epäillä, ettei sovittelun osapuoli kykene ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitystä, tai jos sovittelun jatkaminen on selvästi vastoin alaikäisen osapuolen etua.

Sovittelutoimisto voi keskeyttää sovittelun, jos osoittautuu, että muusta kuin 1 momentissa tarkoitettusta syystä sovittelun onnistumiselle ei ole edellytyksiä.

20 §

Salassapito ja vaitiolovelvollisuus

Sovittelijan tai sovittelutoimiston hallussa olevien asiakirjojen julkisuuteen sekä sovittelutoimiston henkilöstön tai muun sovitteluasioiden käsittelyyn osallistuvan henkilön vaitiolovelvollisuuteen sovelletaan, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) säädetään.

Sen estämättä, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 14 §:ssä säädetään, sovittelutoimisto päättää tiedon antamisesta sovitteluun liittyvästä asiakirjasta, joka on sovittelijan tai sovittelutoimiston hallussa. Sovittelutoimiston oikeudesta antaa aluehallintovirastolle tieto salassa pidettävästä asiakirjasta on voimassa, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 29 §:ssä säädetään. (22.12.2009/1563)

Sovittelutoimistossa tässä pykälässä tarkoitetuista asioista päättää sovittelutoiminnan vastuuhenkilö. Muutoksenhausta tällaiseen päätökseen on voimassa, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 33 §:ssä säädetään.

21 § Todistamis- ja vetoamiskielto

Sovittelija ei saa todistaa siitä, mitä hän tehtävässään on saanut tietää soviteltavasta asiasta, jolleivät erittäin tärkeät syyt vaadi, että sovittelijaa kuulustellaan siitä.

Sovittelun osapuoli ei saa asian myöhemässä käsittelyssä ilman vastapuolen suostumusta vedota siihen, mitä tämä on sovintoon pääsemiseksi esittänyt sovittelussa.

22 § Sovittelun järjestämisestä tehtyä sopimusta koskevan riidan käsittely

Sovittelutoiminnan järjestämisestä 9 §:n mukaisesti tehtyä sopimusta koskeva riita käsitellään hallintoriita-asiana hallinto-oikeudessa siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään.

23 § (22.12.2009/1563) Muutoksenhaku

Aluehallintoviraston tai sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön 14 §:n 3 momentin nojalla tekemään päätökseen sekä sovittelutoimiston 15 §:n 1 momentin, 18 §:n 2 momentin ja 19 §:n nojalla tekemään päätökseen haetaan valittamalla muutosta hallinto-oikeudelta siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään.

24 § Sovittelutoimiston ilmoittamisvelvollisuus

Sovittelutoimiston on viipymättä ilmoitettava poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle päätöksestään, jolla se on kieltäytynyt ottamasta asiaa soviteltavakseen tai keskeyttänyt sovittelun.

25 § Sovittelua varten hankittavien asiakirjojen maksuttomuus

Sovittelutoimistolla on oikeus saada sovittelua varten tarvittavat asiakirjat poliisi- ja syyttäjäviranomaiselta sekä tuomioistuimelta maksutta.

26 § Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2006.

Tässä laissa tarkoitetut palvelut on järjestettävä 7 §:n mukaisesti ja tuotettava 8 §:n mukaisesti 1 päivästä kesäkuuta 2006.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

HE 93/2005, LaVM 13/2005, EV 133/2005

Muutossäädösten voimaantulo ja soveltaminen:

22.12.2009/1563:

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2010.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

HE 161/2009, HaVM 18/2009, EV 205/2009

12.11.2010/966:

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2011.

Tämän lain 12 a §:ää sovelletaan vuodesta 2009 lähtien myönnettyihin sovittelumäärärahoihin.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

HE 92/2010, LaVM 16/2010, EV 148/2010

Asiahakemisto

Alaikäinen	s. 47, 59, 89, 127, 130	Lähisuhdeväkivallan sovittelu	s. 140
Aluehallintovirasto	s. 28, 29, 30, 89	Mahdollistava sovittelu	s. 21
Ammattihenkilöstö	s. 30	Monikulttuurisuus	s. 136
Anteeksi pyytäminen	s. 107, 114, 145	Muutosta tukeva sovittelu	s. 24
Arviointikriteerit	s. 149	Neuvonta	s. 28
Arvioiva sovittelu	s. 25, 26	Nuoret	s. 124, 126, 127, 128
Arvot	s. 16, 17, 18, 28, 46, 63, 73	Ohjaus	s. 28, 31, 39, 55, 58
Asianomistaja	s. 35, 41, 109, 113, 119	Oikeudenmukaisuus	s. 18
Asianomistajarikos	s. 20, 34, 35, 128	Oikeusturva ... s. 5, 19, 48, 98, 108, 112, 140	
Asiakas	s. 31, 120, 129	Osallisuus	s. 18
Asiakirja	s. 13, 56, 90, 113, 120	Periaatteet	s. 6, 15, 16, 18
Asioimistulkki	s. 13, 48	Puhelinsovittelu	s. 94
Avustaja	s. 13, 19, 38, 39, 42, 46	Puolueettomuus	s. 18, 55, 137
Dialogi	s. 13, 31, 71, 75, 78, 131	Rahakorvaus	s. 103, 105, 113, 116, 119
Direktiivi	s. 43, 44, 140	Regressioikeus	s. 110
Edellytykset	s. 57, 88, 91, 94	Restoratiivinen oikeus	s. 16
Eduunvalvoja	s. 12, 47, 89, 113, 127	Restoratiiviset kysymykset	s. 83
Erillistapaamiset	s. 72, 76, 96, 143	Riita	s. 20
Esitutkinta	s. 42, 109, 120	Rikoksen tekijä	s. 16, 41, 109, 110, 126
Etukäteisvalmistelu	s. 94, 95	Rikoksen uhri	s. 14, 41, 127
Evaluaatiivinen sovittelu	s. 25, 26	Rikoksesta epäilty	s. 27, 45
Fasilitatiivinen sovittelu	s. 24, 26	Rikos	s. 20
Haastavat tilanteet	s. 80	Rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta	s. 28
Huoltaja	s. 47, 96, 113, 125	Rikosprosessi	s. 34, 36
Hyvittäminen	s. 16, 101, 105	Salassapito	s. 48, 58, 117, 120, 121
Jaksaminen	s. 63	Seuranta	s. 14, 28, 119
Keskeyttäminen	s. 101	Sopimuksen laatiminen	s. 112, 146
Kohtaaminen	s. 70	Sopimuksen vahvistaminen	s. 116
Kohtuullisuus	s. 39, 59, 102, 112	Sosiaali- ja terveysministeriö ... s. 3, 5, 28, 29	
Konflikti	s. 20	Sovinto	s. 14, 18, 24, 25
Korjaaminen	s. 17, 70, 145	Sovintoa edistävä sovittelu	s. 24, 26
Korjaava oikeus	s. 16, 27	Sovittelu	s. 12
Korjaavat kysymykset	s. 83	Sovittelualoite	s. 14, 88
Korvaukset	s. 102, 105, 109, 110	Sovittelun ohjaaja	s. 30
Kuuleminen	s. 25, 98, 131	Sovittelupalvelut	s. 30
Käyttätymissopimus ... s. 102, 107, 108, 109		Sovitteluprosessi	s. 14, 88, 150
Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta	s. 6, 15, 152	Sovitteluselvytykset	s. 118
Lapset	s. 124, 126, 127, 128	Sovittelutoiminnan vastuuhenkilö	s. 30, 56, 57, 92, 129
Luottamuksellisuus	s. 18, 19		

Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö .. s. 30	Vakuutusyhtiö .. s. 94, 110
Syyttäjä .. s. 14, 34, 90, 117	Vakuutusyhtiöiden korvaukset ... s. 110, 111
Takasinperintäoikeus .. s. 110	Valtiokonttori .. s. 42, 109
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos .. s. 29	Valvonta .. s. 28, 31, 106, 107
Transformatiivinen sovittelu .. s. 25	Vapaaehtoissovittelija .. s. 52
Tukihenkilö .. s. 47	Vapaaehtoisuus .. s. 18
Tulkki .. s. 13, 38, 48, 136	Vastatunteet .. s. 54, 64
Tuomioistuin .. s. 15, 35, 42	Vastuunotto .. s. 17, 18, 46, 76
Turvallisuus .. s. 19, 41, 57, 94, 98	Virallisen syytteen alainen rikos .. s. 20, 34
Työkorvaus .. s. 102, 105, 116, 119, 133	Vuoropuhelu .. s. 13, 18, 24, 46, 56, 71
Uhri .. s. 14, 16, 38, 41	Vuorovaikutus .. s. 13, 31, 46, 64, 70
Vahingonkorvaukset .. s. 46, 93, 100, 105, 110	Yhteistapaamiset .. s. 98
Vaitiolovelvollisuus .. s. 12, 19, 39, 48	Yhteisöllisyys .. s. 27

